

anadolu serisi [1]

Ferruh Dinçkal

Tarih Öncesi Anadolu

ekitap.ayorum.com

Ferruh DİNÇKAL

ANADOLU TARİH ÖNCESİ

PALEOLİTİK MÖ 600.000 – 10.000

NEOLİTİK DÖNEM MÖ 10.000 - 8.000

KALKOTİK DÖNEM MÖ 5.500 – 3.000

Önsöz...

Gezmeyi ve okumayı sevenlere merhaba,

Her yıl Türkiye'ye yaptığım geziler için mutlaka bir planlama yaparım. Hatta bir kitapta, belgeselde ya da bir televizyon programında gördüğüm ilginç bulduğum yerler için googlemap'de hazırladığım bana özel bir harita var. Haritada Anadolu'daki ilgilendiğim arkeolojik alanlar, güzel fotoğraf çıkacağına inandığım yerler hatta iyi bir yemek yiyebileceğim yerler var.

Türkiye'deyken planlamanın dışında bir noktadan bir noktaya gideceğimde de önce bu haritaya bakar yolumun üstünde ya da yakınındaki noktalara uğrarım.

Bu kitapta Anadoludaki tarih öncesi yani MÖ 600.000 ile MÖ 3000 yılları arasındaki bence görülmesi gereken yerleri sizler için listeledim.

Gezerken listede bulunan yerlerin yakınlarından geçerseniz belki bir uğramak istersiniz.

Bunun için, bu çalışmayı ekitap olarak hazırladım ve tüm noktaları googlemap'de konumlandırımdım.

İşaretini gördünüz tüm noktalarda sözedilen alanların haritalarına kırmızı noktaya tıklayarak ulaşabilirsiniz.

Umarım yararlı olur.

İyi gezmeler,

Ferruh Dinçkal

İÇİNDEKİLER

<i>Karain Mağarası / PALEOLİTİK</i>	6
<i>Üçağzlı Mağarası / PALEOLİTİK</i>	10
<i>Beldibi Köyü / PALEOLİTİK</i>	11
<i>Pınarbaşı Mahallesi / PALEOLİTİK</i>	13
<i>Yarımburgaz Mağaraları / PALEOLİTİK</i>	13
<i>Konya Arkeoloji Müzesi / PALEOLİTİK</i>	14
<i>Hallan Çemi - Kozluk / NEOLİTİK</i>	15
<i>Göbeklitepe Açık hava Arkeoloji Müzesi / NEOLİTİK</i>	21
<i>Aşıklı höyük / NEOLİTİK</i>	39
<i>Karahan Tepe-NEOLİTİK</i>	48
<i>Çatalhöyük / NEOLİTİK</i>	49
<i>Gürcütepe Höyüğü / NEOLİTİK</i>	62
<i>Alibeyhöyüğü / NEOLİTİK</i>	63
<i>Hacılar Höyük / NEOLİTİK</i>	65
<i>Çayönü Neolitik Yerleşkesi / NEOLİTİK</i>	68
<i>Gökhöyük / KALKOLİTİK</i>	73
<i>Köşkhöyük / KALKOLİTİK</i>	74
<i>Tepecik-çiftlik Kazı Evi / KALKOLİTİK</i>	78
<i>Guvercin Kayası / KALKOLİTİK</i>	81
<i>ARSLANTEPE HÖYÜK / KALKOLİTİK</i>	84
<i>Hassek Höyüğü - Nevali Çori / KALKOLİTİK</i>	88
<i>Coba (Sakçagözü) Höyük / KALKOLİTİK</i>	98

<i>Domuztepe Höyüğü / KALKOLİTİK</i>	<i>100</i>
<i>Yumuktepe Höyüğü / KALKOLİTİK</i>	<i>104</i>
<i>Kazane / KALKOLİTİK</i>	<i>107</i>
<i>Değirmentepe Höyüğü Ağılıyazı Malatya / KALKOLİTİK.....</i>	<i>109</i>
<i>Tilmen Höyük.....</i>	<i>111</i>
<i>Başır Höyük / KALKOLİTİK.....</i>	<i>114</i>
<i>İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi</i>	<i>117</i>

Karain Mağarası / PALEOLİTİK

Türkiye'nin en büyük doğal mağaralarından biridir. Denizden yüksekliği 430-450 metredir. Antalya'nın 30 km kuzeybatısında eski Antalya-Burdur kara yoluna 5-6 km uzaklıkta bulunan Yağca mahallesi sınırları içinde bulunur. Antalya-Burdur kara yolunun 13.km'sinde Karain işaret levhasından sola dönülerek Karain Mağarası yoluna girilir. Antalya'ya uzaklığı 27 km'dir.

Karain Mağarası; doğal karstik oluşumlar sonucu meydana gelmiştir. 1946 yılında mağara, Kılıç Kökten tarafından keşfedilmiş olup mağaranın oluşumu hakkındaki yaptığı araştırmalar mağaranın ince dehlizlerle üç kayanın birleşimi sonucunda ortaya çıkmış olduğunu gösterir. Mağara Çam (Katran) Dağı'nın kalkerli dik yamaçlarında bulunan Çadır Tepesi içine doğal bir şekilde

karstik olaylarla oyularak oluşmuştur. Karain Mağarası Kretase yaşında 2 zamana ait kalkerler içinde bulunur.

Antik yerleşim

1946 yılından beri kazılar yapılmaktadır. Yapılan kazılardan, bölgenin günümüzden 500.000 yıl kadar önce de yerleşim merkezi olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin içinde insan yaşamış en büyük mağarasıdır. Buluntular mağaranın hemen yakınında bulunan Karain Müzesi'nde ve Antalya Müzesi'ndeki tarihöncesi bölümde sergilenmektedir.

Arkeolojik araştırma

Araştırma 2002 Antalya il merkezinin kuzeybatısında; Paleolitik Çağ bulgularıyla ünlenen bu mağarada; I. Yalçinkaya tarafından yapılan kazılarda az sayıda İlk Tunç Çağı çanak çömleği de bulunmuştur. Mağaranın bu dönemde mevsimlik iskan gördüğü belirtilmektedir.

Karain Mağarası, Anadolu ve Yakın Doğu tarihi açısından önemli bir paleolitik merkezdir. Mağara paleolitik, neolitik, kalkolitik, eski tunç gibi protohistorik çağlarda ve klasik çağda insanlar tarafından sürekli bir biçimde iskan edilmiştir. Karain Mağarası'nda yapılan kazılarda elde edilen arkeolojik buluntular alt paleolitikten geç Roma dönemine kadar görülen yerleşim izleri ile Anadolu arkeolojik çalışmalarında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Klasik dönemlerdeki kullanım daha çok Adak Mağara (tapınak) niteliğinde olup, mağara alını ve dış duvarları üzerinde Grekçe kitabe ve nişler bulunmaktadır. Yeryüzünde bilinen paleolitik mağaraların çoğu sadece bir dönemi temsil ederken Karain alt, orta ve üst olarak kesintisiz bir katmanlaşma göstermekte ve bu katmanlardan elde edilen veriler, özellikle Avrupa ve Yakın Doğu arasındaki bağlantılar ve göç yolları hakkında fikir vermesi

açısından önem taşımaktadır. Karain'den ele geçirilen Anadolu'da bilinen en eski insan kalıntılarının yanı sıra mağarada ortaya çıkarılan taşınabilir sanat ürünleri Anadolu sanatının ilk örnekleridir. Mağaraya giriş paralıdır.

Ayrıca, verdiği bitki ve hayvan kalıntıları ile Batı Akdeniz'in eski çevresinin ortaya konmasında önemli bir rol üstlenen Karain, çevresindeki diğer mağaralarla birlikte doğal ve kültürel özellikleri dolayısıyla karma sit olarak Dünya Mirası listesine önerilmektedir. Mağaradaki kazılar hala devam etmektedir.

Buluntular

İnsanlık tarihinin başlangıcındaki süreç içinde mağara, Alt Paleolitik'ten başlayarak; Orta ve Üst Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, MÖ. 2. binyıl ve Klasik Çağ'da insanlar tarafından sürekli bir biçimde iskan edilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da yaklaşık 11 m'yi bulan kalın bir kültür dolgusu içermektedir. Ancak mağaranın en uzun süren ve en önemli iskanı Paleolitik Çağ'dadır. Klasik dönemlerdeki kullanım daha çok Adak Mağara (tapınak) niteliğinde olup; mağara alını ve dış duvarları üzerinde Grekçe kitabe ve nişler bulunmaktadır. Karain Mağarası'nda yapılan kazılarda elde edilen arkeolojik buluntular; Antalya Müzesi'nde ve mağaranın hemen yakınında bulunan Karain Müzesi'nde sergilenmektedir. 1997 yılında 1. derecede arkeolojik doğal sit alanı ilan edilmiştir. Yarasaların yaşadığına dair izler vardır.

Bulgular

Kemik Aletlerinin Tekno-Tipolojik Analizi

Karain Mağarası E gözü kazılarından ele geçmiş 1 adet kemik alet bulunmaktadır. Söz konusu aletin, hippopotam ya da fil gibi iri bir hayvana ait olduğu tespit edilmiştir. 2011 yılı kazıları sonucunda

ele geçen bu örnek, söz konusu hayvana ait bacak kemiğinden üretilmiştir. Buluntu, VI.jeolojik üniteden ele geçmiştir. 400.000 yıldan daha eski tarih veren bu ünitenin, hippopotam ve fil gibi hayvanları içeren bir faunaya sahip olduğu bilinmektedir. “Dişlemeli Alet” olarak tanımlanan bu buluntu, Alt Paleolitik Dönem içerisinde 500.000 ile 600.000 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Söz konusu dişlemeli alet, Alt Paleolitik'e ait bilinen ilk ve dolayısıyla en eski alet olarak nitelendirilmiştir. Üzerinde herhangi bir yanma ya da kırık taşımayan dişlemeli alet, I 14 plankaresinden ele geçmiştir. Dişlemeli aletin uzunluğu 14,2 cm., genişliği 7 cm.'dir. Kalınlığı 2,2 cm. olarak belirlenmiş olan aletin ağırlığı 209,34 gramdır. Karain Mağarası B Gözü kazılarında 2013 kazı sezonu sonuna kadar toplam 395 adet kemik alet ele geçirilmiştir. Tanımlanabilen kemik aletlerin tipolojik incelemeleri sonucunda 7 grup alet tipi belirlenmiştir. Bunlar; ağaç kabuğu soymada kullanıldığını düşündüğümüz “Ağaç Kabuğu Soyucu (Bark Extractor)” “Bızlar” “İğneler” “İşlenmiş Kemik ve Boynuzlar” “Kaşıklar” “Spatulalar” ve “Uçlar” şeklindedir. Tespit edilen 7 grup içerisindeki çoğunluğu bızlar oluşturmaktadır. Bızlar ve bızlara ait olduğu tespit edilen parçalar toplam 222 adettir (% 56). Bızları, 122 adet (% 31) ile işlenmiş kemik ve boynuzlar, 18 adet (% 5) ile spatula ve spatula parçaları, 12 adet (% 3) ile iğne ve iğne parçaları; yine 11 adet (% 3) ile 58 uçlar, 8 adet (% 2) ile ağaç kabuğu soyucu (Bark Extractor) ve 2 adet (% 0,1) ile kaşık ve kaşık parçaları takip etmektedir. Karain Mağarası B Gözü'nden ele geçirilen kemik aletlerin üretildiği kemik türüne ilişkin analizler sonucunda tanımlanamamış 239 adet (% 61), tanımlanabilen 156 adet (% 39) kemik tespit edilmiştir. B Gözü kemik aletlerinin tanımlanabilen türlerine ilişkin değerlendirmeler sonucunda; çift toynaklı olarak tanımlanan ve “Artiodactyla” takımına giren koyun, keçi, gevik, sığır, domuz gibi hayvanlara ait 29 adet (% 24) etraf kemiği (kol, bacak) tespit edilmiştir. Bunun yanında 35 adet

(% 30) koyun veya keçi tanımlaması yapılan, 23 adet (% 19) kesin olarak koyun olduğu anlaşılan; 19 adet (% 16) kesin olarak keçi olduğu anlaşılan; 11 adet (% 9) fare gibi kemirgenler ve kuşlara ait olduğu tespit edilen, 2 adet (% 2) kızıl geyik (*Cervus elaphus*) kemiği olduğu anlaşılan kemik tür tanımlaması yapılabilmektedir.

Üçağzılı Mağarası / PALEOLİTİK

Paleolitik çağ fosil insanları, tabakalanmayı, kronolojiyi, kültürel olguları gösteren objelerin analizlerini, insanların adaptasyon süreçlerini, faunal ve bitkisel kalıntıların tanımlanmasını, yaşam alanlarının organizasyonlarını içine alan bir dönemdir. Paleolitik dönem kendi içerisinde alt, orta ve üst olarak dönemlere ayrılmaktadır ve 2.500.000 yıl ile 10.000 yılları arasında tarihlendirilir. Paleolitik dönem içerisinde insanın evrimsel sürecini tanımlamada kullanılan taş aletler, teknik ve biçimsel özelliklerine bakılarak, geçmişteki insanlara ait veriler sağlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada Üçağzılı Mağarası'nın

Ahmarian kültürü taş alet teknolojisi tartışılmıştır. Üçağzlı Mağarası 27-42.000 yıl öncesine tarihlendirilen ve kesintisiz olarak 12.000 yıl boyunca insanlar tarafından iskân edilmiş bir Üst Paleolitik dönem yerleşimdir. Mağaranın Ahmarian kültürü Üst Paleolitik dönemin son yerleşimin katmanını oluşturmaktadır. Bu kültür dilgi ve dilgicik aletlerin yüksek olması, düzeltili alet oranlarının düşük olması ve protoprizmatik çekirdeklerin varlığıyla belirgindir ve Aurignacien kültüründen farklılık göstermektedir. Üçağzlı Mağarası'nın bu özellikleri Levant'ın Paleolitik kültürü içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Beldibi Köyü / PALEOLİTİK

Antalya-Kemer sahil yolunun yaklaşık 40. km'sinde Çamdağ tünelinin hemen çıkışında yer alan bir kaya altı sığınağıdır. Obaköy mevkiindedir.

Deniz sahilinde 25 m yükseklikte sığınak biçiminde bir mağaradır. Doğal tahribatla büyük ölçüde zarar gördüğünden içindeki dolgu tabakaları yağmur suları ve rüzgarla sürüklenerek akıp gitmiştir.

Beldibi Mağarası, Antalya bölgesinin ikinci önemli Prehistorik merkezidir. Tümü Mezolitik kültürleri içeren 6 tabaka tespit edilmiştir. Yapılan kazılarda Üst Paleolitik ve Mezolitik döneme ait çakmak taşı aletler ele geçirilmiştir. Ayrıca kaya altı sığınağının duvarlarında, şematize insan, dağ keçisi ve geyik resimleri bulunmaktadır. Yerli ve yabancı turistlere devamlı açık olan bir arkeolojik sit alanıdır.

Mezolitik Çağın, seramikli ve seramiksiz bölümleri en güzel bir biçimde, Beldibi Mağarası'nda bulunan malzemelerle

tanınmaktadır. Çakmaktaşı gereçlerin yanı sıra, çanak çömlek parçaları ve özellikle aşı boyası ile kayalar üzerine yapılmış yaban keçisi ve benzeri hayvan figürleri ile ilgi çekicidir. 1956 yılında E.Y Bostancı tarafından bulunan mağaradaki bilimsel kazılar, ancak 1959 yılında başlamıştır. 1960,1966 ve 1967 yıllarında kazıya devam edilerek doğuda altı metre derinliğe inilmiştir.

Çevresi çam ormanı ile kaplı Beldibi Mağarası üst Paleolitik, Epipaleolitik ve Neolitik avcılar tarafından gerektiğinde bir sığınma ve yurt yeri olarak kullanılmıştır. Kazılarda Paleolitik, Mezolitik ve Mezolitik'ten Neolitik'e geçiş evrelerini yansıtan 6 katmanla karşılaşmış; 4, 5 ve 6. katmanlar Üst Paleolitik döneme tarihlendirilmiştir.

Buluntular arasında, beyaz kalker ve deniz hayvanı kabukları, katkılı hamurdan iyi fırınlanmamış çanak çömlek parçaları, dar ağızlı kaplar ve çeşitli biçimli tutamaklarda vardır. Buna karşılık bezemeli parçalar bulunmamaktadır. Ayrıca çakmak taşından bol miktarda alet ve artıklar bulunmuştur. Bunlar arasında mikro

kalemler, aylar, saplı uçlar, trapez biçimliler, saplı bıçaklar ve ok uçları, orak bıçak dikkati çekmektedir.

Beldibi Mağarası'nda yaşayan toplulukların avcı ve toplayıcı oldukları, ancak çevrelerindeki yabancı tahılları orak bıçaklarla topladıkları, ele geçen diğer bulgulara bağlı olarak söyleyebilmek mümkündür. Karain Mağarası'nda eksik olan mezolitik kültürünü de bu yerleşme yeri tamamlamaktadır.

Pınarbaşı Mahallesi / PALEOLİTİK

Öküzini mağarasının kuzeyindedir. Bu bölgede saz kulübelerde yaşayan, avlanan ve yabancı bitki toplayan insanlar olduğu tespit edilmiştir. Epipaleolitik döneme aittir.

Yarımburgaz Mağaraları / PALEOLİTİK

400.000 yıllık geçmişiyle dünyanın en eski yerleşim yerlerinden olan ve 2001 yılında 1. Derece Arkeolojik-Doğal Sit Alanı statüsüne alınan bir mağaradır. Mağara Afrika'dan dünyaya yayılan Homo erectus'un Avrupa'ya geçiş rotasındaki yerleşimlerinden biridir.

İstanbul'un yaklaşık 22 kilometre batısında, Küçükçekmece Gölü'nün 1,5 kilometre kadar kuzeyinde, Başakşehir İlçesinin Altınşehir semtinde Kayabaşı yolu üzerinde bulunmaktadır.

Yapılan çalışmalarda Yarımburgaz'da Paleolitik Çağa ait önemli belgelerin bulunduğu kanıtlanmıştır.

Elde edilen veriler Yarımburgaz'ın şimdilik Alt/Orta Pleistosen ve belki de Çibanyen'e ait olabileceğini göstermekte, bu da Yarımburgaz'ın Türkiye'nin bugün için bilinen en eski yerleşim yeri olduğunu ortaya koymakta ve Avrupa kıtasının yerleşiminde de bir görev görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Konya Arkeoloji Müzesi / PALEOLİTİK

Tarihöncesi dönemlerden ilki “paleolitik dönem” olarak adlandırılan “eski taş devridir”. Kabaca MÖ.600.000-10.000 arasına denk gelen bu dönemde, yeryüzünde insana ait en erken bulgular ortaya çıkar. Üst, orta ve alt olmak üzere üç ayrı alt döneme ayrılır. Bu uzun süreç boyunca dört buzul dönemi yaşanmıştır. Paleolitik dönem olarak kabul edilen süreçte önce insansı yaratıklara ait kafatası ve kemik parçaları bulunmuştur. Bunlar içinde Konya Dursunlu'daki MÖ. 900.000 civarına tarihlenen ve Homo Erectus'a ait kalıntılar önemli

bulgulardır. Orta Paleolitik dönemle birlikte Homo Sapiens olarak adlandırılan insan ortaya çıkar.

Hallan Çemi - Kozluk / NEOLİTİK

Hallan Çemi Höyüğü ya da Hallan Çemi Tepesi, Batman il merkezinin 50 km. kuzeyinde yer alan bir arkeolojik yerleşimdir. Höyük, 4,3 metre yükseklikte bir tepe olup Dicle'nin kolu Sason Çayı'nın batı kıyısında dar bir vadide yer almaktadır.

Hallan Çemi sakinlerinin yerleşik avcı - toplayıcı bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Tepe'nin günümüzden 11.700 – 11.270 yıl önce iskan edildiği ileri sürülmektedir. Bu tarihlere göre Anadolu'nun bilinen en eski yerleşim yeridir. Kazılar, herhangi bir tarımsal faaliyete ilişkin bulgu vermezken, domuzun

evcilleştirilme sürecinin başlarında bulunduğunu gösteren veriler sağlamıştır.

Batman Barajı inşaatı sürerken, su toplama alanında Michael Rosenberg ve H. Togul tarafından yapılan yüzey çalışmaları sırasında 1990 yılında keşfedilmiştir. Bölgede yapılan incelemelerde bir yontma taş endüstrisi ve bezemeli taş kaplar bulunmuştur. Bunun üzerine Rosenberg başkanlığında, ABD Delaware Üniversitesi, ODTÜ TEKDAM (Tarihi Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Araştırma Merkezi) ve Diyarbakır Müzesi tarafından 1990-94 yıllarında kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışmalarının birincil amacı, yerleşme sakinlerinin geçim ekonomileri hakkında yeterince bilgiye ulaşabilmektir.

Kazı çalışmaları sonucunda Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ A evresine (PPN - Pre-Pottery Neolithic) tarihlenen yerleşimde en az dört yapı evresi bulunduğu saptanmıştır. Ancak en üstteki üç yapı evresinde mimari kalıntıları açığa çıkaracak kadar kazı yapılabilmektedir. Yerleşimin ortasında 15 m. çapında, bir metre derinliğinde doğal bir çukur olduğu, kulübe tarzı evlerin bu çukurun civarına yapıldığı, çukurun çöplük olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Gerçekten de bu çukurda çok fazla hayvan kemiği ve taş parçaları bulunmuştur. Her üç yapı katında da kullanılan bu çukurda kulübe tarzı bir yapının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca üç koyun kafatasının (boynuzlarıyla birlikte) bulunması, bu çukurun “çok işlevli” olduğunu düşündürmüştür.

Her üç yapı katının mimarisi değişiktir. İlk yapı katında kumtaşı bloklar kullanılmıştır. Kazılarda ortaya çıkarılan dairesel iki yapı 5 - 6 metre çapında olup üstleri dallarla örülmüştür. Yapıların giriş kısmı açık bırakılmış, buraya yarım daire şeklinde ikinci bir duvar örülmüştür. Bu duvarda da kapı açıklığı bırakılmıştır. Bu iki duvar

arası, en geniş olan ön tarafta 1 metredir. Yapılar, toprak kazılarak yarı gömük olarak yapılmıştır. Duvarlar bir metreye kadar taş olup, üstünün dal örgü tekniğiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Taş örgü duvarlarda, çatıyı taşıyacak direklerin yerleştirildiği 10 cm. genişlikte dikey oyuklar vardır. Çatıyı oluşturan payanda ve saz-kamış demetlerinin çamurla sıvandığı düşünülmektedir. Her iki yapının orta kısmında üç tap blokla U şeklinde birer ocak yapılmıştır. Söz konusu iki yapının konut amaçlı olmadığı, toplulukça genel amaçlı kullanıma konu olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci yapı katı ise yakındaki Sason Çayı'ndan toplanan taşlar kullanılmıştır. Ancak iki yuvarlak yapı burada da görülür ama daha küçüktür ve öndeki ikinci duvar yoktur. Tabanlar ise özenle yerleştirilen kumtaşı bloklarla oluşturulmuştur.

Üçüncü yapı katı yine dere taşları kullanılmıştır. Bu yapı katında, diğer iki yapı katında da görülen U biçimli, tabanları taş döşeli olmayan ve işlevi bilinmeyen yapılar vardır.

Tepenin güney eteklerinde çok az sayıda çanak çömlek bulunmuş olmasında rağmen Çanak Çömlekli Neolitik yerleşimden söz etmek, elde edilen bulgular ışığında olanaklı değildir.

Buluntular

Yerleşimde bulunan yontma taş aletlerin ve artıkların % 60 kadarı obsidiyendir. En yakın obsidiyen kaynağı üç günlük mesafedeki (100 km.) Nemrut Dağı'dır. Ayrıca taştan oyulmuş keçi ve domuz başlı havaneleri bulunmuştur. Taş boncuklar, yerleşimde yaşayan insanların süs takılarından günümüze ulaşan buluntulardır. Kireçtaşından oyularak yapılan taş kaplar yüzeyde bile oldukça çok bulunmaktadır. Çayönü yerleşmesinin geç tabakalarındaki bu türden buluntularla benzerlik gösterdiği belirtilmektedir. İnce cidarlı, düz dipli, hemen hemen dik profilli

kaseler ya da derin kaselerdir. Dış cedarlarında çoğunlukla, zigzag, çapraz çizgiler ve dalgalı hatlar şeklinde geometrik bezemeler oyulmuştur. Doğa betimlemeleri de görülmektedir. Bunlardan birinde oldukça şematize olarak canlandırılan sıra halinde yürüyen üç köpek ya da kurt betimlemesi görülmektedir.

Kazılar boyunca toplanan hayvan kemikleri, büyük çoğunluğu memelilere ait olmak üzere 2 tonu bulmaktadır. Bunların % 36'ı koyun, % 7'si keçi, birlikte % 43, % 27'si kızıl geyik, % 13'ü köpek, iki tür tilki ve çakal, % 12'si domuz, % 3'ü boz ayı, % 2'si kır tavşanı kemiğidir. Daha düşük oranda sansar, yabani kedi, kunduz, kirpi kemikleri de vardır. Yabani sığırın da avlandığı anlaşılmaktadır. Memeliler dışında iki tür balık, kertenkele, kaplumbağa ve çeşitli kuşlar avlanmıştır. Kaplumbağa büyük farkla çoğunluktadır. Bu kemiklerden sadece domuz kemiklerinde evcilleştirildiklerine dair başlangıç izleri bulunmuştur. Bazı dişler evcil domuz ile yabani domuz değerleri arasındayken, bir kısmı evcil domuz dişlerindeki gibidir. Bu kanıtlar, domuzun evcilleştirilme sürecinin başlarında olduğunu göstermektedir. Koyun ve keçinin evcilleştirilmeye çalışıldığı yönünde herhangi bir bulgu yoksa da, bu hayvanlar için izlenen avlanma stratejisi ilginçtir. Muhtemelen her iki türün popülasyonunu korumak için, erkek hayvanların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Hallan Çemi kazılarının sağladığı en önemli bilgilerden biri, şimdilik, en azından Doğu Anadolu'da evcilleştirilen ilk hayvanın domuz olduğunun belgelenmesidir.

Kazı başkanı Michel Rosenberg ve fauna buluntularını inceleyen Michigan Üniversitesi'nden Dr. Richard Redding, bir dizi makale yayımlayarak Hallan Çemi sakinlerinin, günümüzde Yeni Gine'de uygulanan bir tür hayvan güdücülüğünü domuzlar konusunda uygulamış olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu tarz domuz yetiştiriciliği "Yeni Gine Modeli" olarak bilinmektedir. Bu modele göre dişi domuzlar elde tutuldu ve dışardaki yaban domuzları ile

çiftleşmeleri sağlandı. Erkek yavrular belirli bir yaşa gelince öldürülüp yenildi, dişi yavruların ise bir kısmı bu şekilde kullanılırken bir kısmı da yavrulamaları için beslendi.

Kazılarda 130'dan fazla tatlı su istiridyesi kabuğu toplanmıştır. Bu buluntu Hallan Çemi yerleşimini değerlendirmek yönünden çok önemli bir buluntu olmuştur. Kabuklardan 63 tanesinin büyüme çizgileri, incelenebilecek kadar sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Bu buluntuların % 16'sı yavaş büyüme mevsiminde, yani yazın sudan çıkarılmıştır. Yüzde 43'ü hızlı büyüme dönemi öncesinde, yani sonbahar başı ya da ortasında, % 19'u tam hızlı büyüme döneminde sonbahar sonları ve kış, % 16'sı ise hızlı büyüme dönemi sonları ilkbahar gibi toplanmıştır. Buradan da bu kabukların tüm yıl boyu toplanıyor olduğu çıkmaktadır. Sonuç olarak Hallan Çemi yerleşimi mevsimlik bir yerleşim olmayıp yıl boyunca iskan edilen kalıcı bir yerleşim olduğu kanıtlanmış olmaktadır.

Yapı yoğunluğu olmayan küçük sayılabilecek bir yerleşimdir. Alan olarak yaklaşık olarak 1,5 dönüm kadardır.

Yerleşik bir yaşam sürdürmelerine karşın Hallan Çemi halkının geçim tarzı avcı - toplayıcı bir geçim tarzıdır. Bu yerleşik avcı – toplayıcıların beslenme rejimleri ağırlıklı olarak kabuklu yemişlere, bakliyata ve çeşitli av hayvanlarına dayanmaktadır. Özellikle kabuklu yemişlerin çokça tüketilmesinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla henüz tarıma geçmemiş bir topluluk olarak görülmektedir. Domuz dışında, o da evcilleştirmenin henüz "eşiğindedir", hayvan evcilleştirildiği yönünde bir kanıt yoktur.

Toplanan bitkiler hakkında, ele geçen bitki kalıntıları fikir vermektedir. Yabanıl ya da kültüre alınmış tahıllara ilişkin bir bulgu yoktur. Zaten yerleşimin yontmataş endüstrisinde orak bıçak yapmakta kullanılan tarzda buluntu görülmez. Yaygın olarak

toplanan yabancı bitkiler mercimek, bezelye, burçak, badem, fıstıktır. Yabancı bademi, her ne kadar toksin içerse de çokça tüketilmiştir. Muhtemelen toksini gidermek için bazı yöntemleri vardı. Kömürleşmiş yabancı bademi bulguları, bu toksinden arındırma işleminin bademin kavurulması olabileceğini düşündürmektedir.

Bununla birlikte 1993 yılında yeni bulgularla yapılan tarihlendirme, yerleşmenin günümüzden kabaca 11.700 – 11.270 yıl öncesine yapılmaktadır. Yerleşimin en azından MÖ 10. – 9. Binyıla dayandığı rahatlıkla söylenebilir. Buna göre Hallan Çemi'nin Anadolu'daki bilinen en eski yerleşim olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan kazılarda elde edilen bilgiler, bu yerleşmenin, dönemin Levant yerleşmelerinden en düşük düzeyde etkilendiğini kabul etmeyi gerektirmektedir. Burada kast edilen Levant'ın Natufian Kültürü'dür. Her ne kadar Natufian Kültürü'nün etkileri zayıf ise de, Hallan Çemi kültürel geleneği köklerinin, bir Üst Paleolitik – Epipaleolitik kültür olan Zarzian Kültürü'ne dayandığı ileri sürülmektedir. Kazı başkanı da yerleşmenin sürtmetaş aletlerini, Zarzian epipaleolitik aletleriyle benzer olarak tanımlamaktadır.

Yerleşmenin tarihlendirilmesi konusunda çeşitli yaklaşımlar ve bunlara bağlı olarak tartışmalar sürmektedir. Kazı başkanı, her ne kadar birbirine bitişik dönemlerse de, Epipaleolitik sonları ve Çanak Çömleksiz Neolitik başları olarak değerlendirmektedir.

Göbeklitepe Açık hava Arkeoloji Müzesi / NEOLİTİK

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Şanlıurfa ilinin 18 km kuzeydoğusunda, Haliliye ilçesine bağlı Örencik köyü yakınlarında yer alan Neolitik bir arkeolojik sit alanıdır. MÖ 9600–9500 civarına tarihlenen Göbeklitepe, dünyanın şu ana kadar bilinen en eski tarihî yapısıdır. Bazı popüler kaynaklarda "tarihin sıfır noktası" nitelendirmesiyle de anılmaktadır. Yapıt, dünyanın bilinen en eski megalitleri olan taş sütunlarla, bir dizi büyük dairesel yapıdan oluşmaktadır. Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait olduğu düşünülen bu yapıda T biçimindeki 10-12 dikilitaş yuvarlak planda dizilmiş, araları ise taş duvarlarla örülmüştür. Yapının merkezinde daha yüksek boyda olan iki dikilitaş, karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Bu dikilitaşların

çoğu üzerinde insan, eller ve kollar, çeşitli hayvan ve soyut semboller, kabartılarak veya oyularak betimlenmiştir. Bölgede yapılan kazılarda çıkartılan bazı heykel ve taşlar, günümüzde Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Söz konusu motifler, yer yer bir süsleme olmayacak kadar yoğun olarak kullanılmıştır. Bu kompozisyonun bir öykü, bir anlatım veya bir mesaj ifade ettiği düşünülmektedir. Hayvan motiflerinde boğa, yaban domuzu, tilki, yılan, yaban ördeği ve akbaba en sık görülen motiflerdir. Bir yerleşim yeri değil, kült merkezi olarak tanımlanmaktadır. Buradaki kült yapılarının tarım ve hayvancılığa yakın olan son avcı grupları tarafından inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda bölgenin en erken kullanımının Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a, yani günümüzden en az 11.600 yıl öncesine dayandığı ileri sürülmektedir.

Söz konusu dikilitaşlar, stilize insan heykelleri olarak yorumlanmaktadır. Özellikle D yapılı merkez dikilitaşlarının gövdesinde bulunan insan el ve kol motifleri, bu konudaki her türlü şüpheyi yok etmektedir. Bundan ötürü "dikilitaş" kavramı, işlev belirtmeyen yardımcı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Esasen bu "dikilitaş"lar, insan vücudunu üç boyutlu olarak betimleyen stilize tarzda yontulardır.

Bununla birlikte, Göbeklitepe'deki en eski faaliyetlerin tarihlendirme olanağı şimdilik yoktur; fakat bu anıtsal yapılara bakıldığında Paleolitik Çağ'a kadar uzanan, birkaç binyıl daha eskiye, epipaleolitike kadar giden bir geçmişi olduğu düşünülmektedir. Göbeklitepe'nin bir kült merkezi olarak kullanımının MÖ 8000 tarihine kadar devam ettiği ve bu tarihten sonra terk edildiği, başka veya benzer amaçlarla kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Bütün bunlar ve kazılarda ortaya çıkarılan anıtsal mimari, Göbeklitepe'yi eşsiz ve özel bir yapı kılmaktadır. Bu bağlamda, UNESCO tarafından 2011 yılında Dünya Mirası geçici listesine alındı ve 2018'de kalıcı listeye girdi.

Bölgede benzer nitelikte başka arkeolojik sit alanlarının bulunmasından sonra 2021'de Göbeklitepe'nin de dahil edildiği bu arkeolojik sit topluluğuna Taş Tepeler adı verildi.

Tepede ziyaret edilen bir yadır bulunması dolayısıyla yerel olarak

"Göbekli Tepe Ziyareti" olarak bilinen yükselti, yaklaşık 1 km uzunluğundaki bir kireç taşı plato üzerinde, 300x300 metrelik bir alanı kaplayan 15 metre yükseklikte bir tepedir. Platoda kült yapıların yanı sıra, taş ocakları ve işlikleri de bulunmaktadır.

Buluntuların ortaya çıkarıldığı alan; batısında sarp kenarlı bir sel yatağı bulunan, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan, aralarında hafif çökmeler bulunan, çapı 150 metre kadar olan kırmızı toprak yükselti grubudur. En yüksek iki tepedeki mezarlar ortaya çıkarılmıştır.

Ovaya bakış

Tepe üzerinden kuzey ve doğuya bakıldığında Toros Dağları ve Karaca Dağ etekleri, batıya bakıldığında Şanlıurfa platosu ile Fırat ovasını ayıran dağ silsilesi, güneye bakıldığında ise Suriye sınırına kadar Harran Ovası görülmektedir. Bu konumuyla Göbeklitepe'nin çok geniş bir bölgeyi görebildiği gibi, kendisi de çok geniş bir bölgeden görülebilmektedir. Bir kült yapıları inşa etmek için buranın seçilmesinde bu özelliğin etkisinin olması muhtemeldir. Diğer taraftan böylesi anıtsal yapılar için çok kaliteli taş kaynağına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Gerçekten Göbeklitepe'de kullanılan kireç taşı, her yerde bulunmayan oldukça sert bir taştır. Bugün bile bölgedeki en kaliteli kireç taşı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Göbeklitepe Platosu'nun seçilme sebeplerinden biri de bu olsa gerektir.

Urfa bölgesindeki Yeni Mahalle, Karahan, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe gibi merkezlerde T biçiminde sütunların yüzeyde bulunduğu, Nevalı Çori höyüğündeki kazılarda da benzer mimari öğelerin ortaya çıkarıldığı, dolayısıyla Göbeklitepe'nin bu merkezlerle ilişkili olabileceği de ileri sürülmektedir. Söz konusu merkezlerde saptanan sütunların Göbeklitepe'de ortaya çıkarılanlardan daha küçük (1,5-2 metre) olduğuna da dikkat çekilmektedir.

Sonuç olarak, Urfa bölgesinde Göbeklitepe'nin tek inanç merkezi olmayabileceği, birkaç inanç merkezi ve kült yapının daha olabileceği görüşü ortaya atılmaktadır. Fakat bu noktada önemli olan konu, diğer yerleşimlerde daha küçük boyutlu dikilitaşların Göbeklitepe'nin daha geç tabakası ile benzerlik göstermesidir.

Göbeklitepe, 1963 yılında İstanbul Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'nin yürüttüğü "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Projesi" (Prehistoric Research in Southeastern Anatolia) yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir. Olağan ve doğal görünmeyen birkaç tepe, insan eliyle yapıldığı kesin olan binlerce

kırık çakmak taşı döküntüyle kaplıydı. Yapılan yüzey araştırmaları sırasında höyüğün yüzeyinden toplanan buluntulara dayanılarak buranın Biris Mezarlığı (Epipaleolitik) ve Söğüt Tarlası 1 (Paleolitik ve Epipaleolitik), Söğüt Tarlası 2 (Çanak Çömleksiz Neolitik) gibi bölgenin önemli yerleşimlerinden biri olabileceği sonucuna varılmış ancak başka bir çalışma yapılmamıştır. Bölgeden ilk kez, 1980 yılında yayımlanan Peter Benedict'in "Survey Work in Southeastern Anatolia" adlı makalesinde söz edilmiştir. Ancak yine de üzerinde durulmamıştır. Daha sonra 1994 yılında Heidelberg Üniversitesi'nden Klaus Schmidt tarafından bölgede bir araştırma daha yapılmıştır. Sitenin anıtsal karakteristiği ve buna bağlı olarak arkeolojik değeri ancak o zaman dikkat çekmiştir.

Kazı çalışmaları ise 1995 yılında Şanlıurfa Müzesi başkanlığında ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden (DAI) Harald Hauptmann bilimsel danışmanlığında yapılan yüzey araştırmasından sonra başlatılmıştır. Hemen ertesinde yine Şanlıurfa Müzesi başkanlığında ve Klaus Schmidt bilimsel danışmanlığında kazılar başlatılmıştır. 2007 yılından itibaren ise kazı çalışmaları Bakanlar Kurulu kararlı kazı statüsüyle ve yine Alman Arkeoloji

Enstitüsü'nden Prof. Dr. Klaus Schmidt'in başkanlığında devam ettirilmiştir. Projeye Alman Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi Enstitüsü de katılmıştır. Yıllarca sürdürülen ayrıntılı kazı çalışmaları, Neolitik Devrim'i ve hazırlayan zemini yeniden yazmayı sağlayacak güvenilir bilimsel sonuçlar sağlamıştır.

Kazı çalışmalarıyla Göbekli Tepe'de dört tabaka verilmektedir. En üstteki I. Tabaka yüzey dolgusudur. Diğer üç tabaka ise;

II. A. Tabaka: Dikilitaşlı Köşeli Yapılar (MÖ 8 bin – 9 bin)

Tabaka, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ B evresine tarihlenmektedir. Dikilitaşlı ve dörtgen planlı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu yapıların, çağdaşı olan Nevalı Çori'deki tapınakla benzerliklerinde dolayı aynı şekilde kült yapıları olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tabakanın tipik yapısı olarak kabul edilen "Aslanlı Yapı"da dört dikilitaştan ikisi üzerinde birer aslan kabartması görülmektedir.

II. B. Tabaka: Yuvarlak – Oval Yapılar (ara tabaka olarak değerlendirilmektedir)

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ A-B geçiş evresi olarak tarihlenen bu tabakanın yapıları yuvarlak veya oval planda inşa edilmiştir.

III. Tabaka: Dikilitaşlı Dairesel Yapılar (MÖ 9 bin – 10 bin)

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ A evresine tarihlenen en alttaki bu tabaka Göbekli Tepe'nin en önemli tabakası olarak değerlendirilmektedir.

Baştan beri kazı çalışmalarına başkanlık eden Klaus Schmidt, ana hatlarıyla, yüzey tabakası dışında II. ve III. Tabakadan söz etmektedir. Schmidt'e göre III. Tabaka, T şeklinde 10-12 dikilitaş ve onları içine alan yuvarlak duvarlar ile bunun merkezinde daha yüksek ve karşılıklı yerleştirilmiş iki dikilitaştan oluşan yapılarla

temsil edilen tabakadır ve daha eskidir. II. Tabaka ise bir veya iki daha küçük dikilitaşın yer aldığı -bazılarında dikilitaş yoktur- dörtgen planlı daha küçük ölçekli yapılarla temsil edilir. III: Tabaka'yı Çanak Çömleksiz Neolitik A olarak, II. Tabaka'yı ise Çanak Çömleksiz Neolitik B'nin erken ve orta evresine yerleştirmektedir. Schmidt, III. Tabaka'nın MÖ 10. binyıla, daha yeni tabakanın ise MÖ 9. binyıla tarihlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak III. Tabaka'daki henüz ortaya çıkarılmış yapılardan alınan malzemenin radyokarbon tarihlendirmesi, bu yapıların birbirleriyle tam olarak çağdaş olmadığını göstermektedir. En erken tarih D Yapısı'ndan gelmektedir. Bu verilere göre D Yapısı MÖ 10. binyıl ortalarında inşa edilmiş ve aynı binyılın sonlarında terk edilmiştir. C Yapısı'nın dış duvarı, D Yapısı'ndan daha sonraki bir tarihte, A Yapısı ise her ikisinden de sonra yapılmış gibi görünmektedir. Ancak bu değerlendirmeyi tam olarak doğrulamak için daha fazla veri gerektiği de kabul edilmektedir.

Buluntular

Mimari

Göbekli Tepe'de yapılan kazılarda konut olabilecek herhangi bir mimari kalıntıya ulaşılamamıştır. Bunun yerine çok sayıda anıtsal kült yapı ortaya çıkarılmıştır. Yapılarda kullanılan dikilitaşların çevredeki kayalık platolardan tek parça olarak kesilip işlenerek Göbekli Tepe'ye getirildiği ileri sürülmektedir. Bazılarının boyu 7 metreyi bulmaktadır. Jeofizik araştırmaları, bugüne kadar gün yüzüne çıkarılanlar da dahil olmak üzere Göbekli Tepe'deki yapılarda toplam 300'e yakın dikilitaş kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bölgede kesilmiş ama işlenmemiş dikilitaşlar bulunmakta olup çevredeki kayalık platolarda, ne amaçla yapıldığı anlaşılamayan bir takım oyuklar ve kazıntılar vardır. Diğer taraftan

çoğunluğu platonun batı kesiminde toplanmış olan yuvarlak ve oval çukurların yağmur sularını toplamak için yapılan bir tür sarnıç olduğu düşünülmektedir. Bu çukurlardan yuvarlak olanlar 1,20-3,00 metre arasında derinlik gösterirken oval planlı olanların derinliği 0,50 metredir.

Dikilitaşların arası çoğunlukla yontularak işlenmiş taşlarla duvar olarak örülmüştür. Duvarın iç yanında boydan boya bir taş seti yer alır. Duvarın yapımında yer yer kırılmış dikilitaşların parçaları veya civardan toplanan ve yine işlenen taşlar kullanılmıştır. Taşların arasında 2 cm kalınlıkta balçık harç kullanılmıştır. Dikilitaşların stilize insan heykelleri olduğundan hareketle, bu duvarların insanları bir araya getirdiği söylenebilir. Ancak bu harç ciddi sorunlara sebep olmuştur. Her şeyden önce yağmur suları ve rüzgârın sebep olduğu aşındırma zarar vermiştir. Diğer taraftan çeşitli böcekler için oyuk açılması kolay bir alan oluşturmuştur.

III. Tabaka

En önemli buluntuları veren III. Tabakada, kazıların ilk yılında dört yapı ortaya çıkarılmış ve A, B, C ve D olarak adlandırılmıştır. Daha sonraki kazı çalışmalarında ise E, F ve G olarak adlandırılan üç yapı daha ortaya çıkarılmıştır. Jeomanyetik ölçümler, bu şekilde en az yirmi anıtsal yapının bulunduğunu göstermektedir. Kazılan bu kült yapılarında ortak mimari özellikler saptanmıştır. Yapıların ana gövdesi büyük boyutlu 10-12 dikilitaşın belirli aralıklarla dairesel planda dikilmesiyle oluşturulmuştur. Dikilitaşlar, işlenmiş taşlardan örülen bir duvar ve bankla birleştirilmiştir. Bu şekilde iç içe iki duvar örülmüştür ve aralarında bir koridor oluşmuştur. En içteki dairenin merkezinde ise karşılıklı yerleştirilmiş daha büyük boyutlu iki dikilitaş vardır. Bu şekliyle merkezdeki dikili taşlar serbestken çevredekiler kısmen duvar ve bank sırası içine gömülmüş durumdadır.

Ortaya çıkarılan yapılardan C ve D yapılarının çapları 30 metre, B yapısının çapı ise 15 metredir. A yapısı ise oval planlıdır ve çapları yaklaşık olarak 15 ve 10 metredir. Bu dört yapının merkezinde yükseklikleri 4-5 metre olan (D Yapısı'nın merkez dikilitaşları yaklaşık 5,5 metre yüksekliktedir), kabartma bezemeli, kireç taşından yapılma iki dikilitaş vardır. Aynı şekilde üzerinde kabartmalar olan iç ve dış duvardaki dikilitaşlar ise merkezdekilere bakacak şekilde fakat daha küçük boyutlu, yaklaşık 3-4 metre yüksekliğindedir. Merkezlerdeki iki dikilitaş, F yapısı dışındaki diğer yapılarda güneydoğu yönündedir, F yapısında ise yön güneybatıdır.

Bütün bu yapı grubu, Neolitik Çağ içinde bilinçli olarak ve hızla, bir yığınla örtülmüştür. Bu yığın, çoğunluğu yumruktan küçük çapta kireç taşı parçalarıdır. Fakat aralarında çoğu çakmak taşından yapılmış taş aletler, öğütme taşları gibi insan elinden çıktığı açık olan parçalanmış nesnelere de vardır. Diğer taraftan çok sayıda kırık hayvan boynuzu ve kemiği bu işlemde kullanılmıştır. Kemiklerin büyük bölümü ceylan ve yabani sığır olarak tanımlanmıştır. Diğer hayvan kemikleri kızıl geyik, onager, yaban domuzudur. Asıl ilginç olanı ise bu dolgu içinde hayvan kemiklerinin yanı sıra insan kemiklerine de rastlanmasıdır. Bunlar da aynı hayvan kemikleri gibi kırılmış küçük parçalar halindedir. Her ne kadar ilk akla gelen yamyamlıksa da, bir ölü gömme uygulaması olma ihtimali daha yakın görünmektedir. İnsan vücudunun ölümden sonra bazı özel işlemlere tabi tutulması, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ın Yakın Doğu'sunda birçok kez tespit edilmiş bir gelenektir.

Yapıların hangi amaç ve düşünceyle örtüldükleri hâlen bilinmemektedir. Diğer taraftan buradaki yapılar bu yığma dolgu sayesinde günümüze kadar tahribata uğramadan kalabilmiştir. Bu açıdan günümüz arkeolojisi bu yığma dolguya çok şey borçludur.

Ne var ki aynı dolgu, yine arkeoloji açısından iki önemli güçlük çıkarmaktadır. Her şeyden önce yığma dolgunun gevşek malzemesi, kazı çalışmaları sırasında ek zorluklar yaratmıştır. Esas zorluk ise radyokarbon tarihlendirmesi sonuçlarının yanıltıcı olabileceği endişesidir. Çünkü bu dolgu atılırken daha yeni parçaların daha altta, daha eski parçaların daha üstte olması mümkün görünmektedir.

C yapısındaki yaklaşık 10 metre çapında bir çukur, kazıların başlangıcından beri bilinmektedir. Bu yapıdaki kazı çalışmalarında söz konusu çukurun, "merkez dikilitaşların etrafını açmak, daha sonra da bu dikilitaşları parçalamak amacıyla yapılmış olduğu, bu amaca tamamıyla olmasa da dikilitaşları parçalara ayıracak derecede ulaşıldığı" saptanmıştır. Öyle ki çukuru açmak için yapılan güçlü vuruşlarla merkez dikilitaşlardan doğudakinin üst kısmı parçalara ayrılarak etrafa dağıtmıştır. Ancak gövde yerinde kalmıştır. Yine de gövdedeki kabartma boğa figüründe, yakılan büyük bir ateşin etkisiyle yoğun kopuntular olduğu görülmektedir. Alanda bulunan çanak çömlek parçalarına bakılarak bu çukurun Tunç Çağı'yla Demir Çağı arasında bir dönemde açıldığı ileri sürülmektedir.

Kazılarla açığı çıkarılan bu kült yapılarından C, D ve E yapısı dışındakilerin tabanları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenen kült yapılarında genellikle görüldüğü gibi terrazzo tekniğiyle yapılmamıştır. Bunların tabanları ana kayanın düz ve pürüzsüz bir şekilde işlenmesiyle elde edilmiştir. Diğer yapılarda taban, terrazzo tekniğiyle, üzeri cilalanan beton sertliğindeki söndürülmüş kireçten yapılmıştır. C yapısındaki merkez dikilitaşlar da ana kayada açılan 50 cm'lik kaide oyuklarına, etrafları küçük taşlar ve balçıkla sıkıştırılarak oturtulmuştur. D Yapısında ise merkez dikilitaşların kaide oyukları 15 cm'dir.

C Yapısı'nın diğerlerinden farklı bir ek yapısı vardır. Güneye bakan giriş kısmında dışarı doğru uzanan bir giriş kısmı görülür. Yuvarlak planlı yapılarda dörtgen planlı giriş kısmı şeklinde tanımlanan dromos görünümündedir.

Ortaya çıkarılan bu tapınaklarda dört tanesinin (A, B, C ve D) en eski olduğu, aşağı yukarı aynı dönemde, günümüzden 12 bin yıl önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihlerden bin yıl kadar sonra benzer kült yapılarının Çayönü, Hallan Çemi ve Nevali Çori'de yapıldığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla Göbekli Tepe, bu yerleşmelerin öncesi görünümündedir.

Bazı dikilitaşlarda, özellikle D Yapısı dikilitaşları üzerindeki insansı kol ve el kabartmaları, bu dikilitaşların insan vücudunu temsil ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Yatay parça başı; dikey parça ise vücudu temsil etmektedir. Esasen bu "dikilitaş"lar, insan vücudunu üç boyutlu olarak betimleyen stilize tarzda yontulardır. Her iki geniş yüzey yanlar, dar yüzeyler ise ön ve arka olarak alınmıştır. D Yapısı merkez dikilitaşlarında (Dikilitaş 18 ve Dikilitaş 31), insanı sembolize ettiklerini gösterir başka kanıtlar vardır. Her iki dikilitaşta kolların altında kemer olduğu açık kabartmalar vardır. Kemer tokaları da işlenmiştir. Ayrıca bu kemerler üzerinde aşağıya doğru tilki postundan bir "peştamal"i temsil eden işlemler görülmektedir. Ancak bütün dikilitaşlarda insanı stilize ediş tarzında cinsiyeti belirtecek herhangi bir unsur görülmemektedir. Açıkta ki sembolize etmede en düşük düzey yeterli bulunmuştur. D Yapısı merkez dikilitaşları oldukça ayrıntılı görünmekle birlikte buradaki sözü edilen peştamal, cinsiyeti örtmektedir. Bununla birlikte kuş uçuşu yaklaşık 48 km kuzeybatıdaki Nevali Çori kazılarında bulunan kemerli kil figürinlerin hep erkek olmasına dayanılarak bu betimlemelerin de erkek olduğu ileri sürülmektedir.

Sıklıkla dikilitaşların gövde kısmının ön yüzünde iki band halinde uzanan kabartmalar ve uzun bir giysiyi andıran kabartmalar görülmektedir. Bu kabartmaların özel bir giysiyi temsil ettiği ve ritüellerin önemli bir unsuru olduğu, belirli kişiler tarafından giyildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda merkez sütunlarının temsil ettiği kişilerin bu ritüellerde önemli bir rol üstlenmiş olmaları gerektiği ileri sürülmektedir. Kazı başkanı Klaus Schmidt'e göre merkezdeki iki dikilitaşın, mitolojide yaygın bir tema olması dolayısıyla ikiz veya en azından kardeş olması mümkündür.

Yine de en çok görülen motifler insan değil, yabancı hayvan motifleridir. Motiflerde kullanılan yabancı hayvanlar çok geniş bir çeşitlilik göstermekte ve dönemin, bölgenin faunasıyla örtüşmektedir. Kedigiller, boğa, yabancı domuzu, tilki, turna, ördek, akbaba, sırtlan, ceylan, yabancı eşek, yılan, örümcek ve akrep bunlardan bazılarıdır. A Yapısı'nda dikilitaşlar üzerindeki kabartmalarda yılan ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bu yapıdaki betimlemelerde yer alan 17 hayvan türü içinde en çok kullanılanıdır. Sıklıkla ağ gibi birbirine girmiş yılanlar görülür. B Yapısı'nda ise tilki kabartmaları, özellikle merkezdeki iki dikilitaşın ön yüzünde yer alan iki tilki dikkat çekicidir. C Yapısı ise yabancı domuzlarına ağırlık verilen yapıdır. Sadece dikilitaşlardaki kabartmalarda değil, taştan oyulmuş heykellerde de bu durum vardır. Ortaya çıkarılan yabancı domuzu heykellerinin çoğunluğu bu yapıdan çıkarılmıştır. Ancak bu yapının dikilitaşlarında hiç yılan motifi kullanılmamıştır. Sadece tek bir yılan kabartması, güney kesimde yatay taş levhalardan birinin üzerinde yer almaktadır. D Yapısı'nda ise yabancı domuzları, yabancı öküzler, ceylanlar, yabancı eşekleri, turnalar, leylekler, ibis, ördek ve bir kedigil gibi geniş bir figür çeşitliliği olmakla birlikte yılan ve tilki ağırlıktadır.

Kazı başkanı Klaus Schmidt, kabartma veya heykel olarak karşımıza çıkan bu hayvanların, insanların günlük hayatlarında

önemli bir rol oynamış olmalarının gerekmediğini, yapılma amacının mitolojik bir ifadeye dayandığını ileri sürmektedir. Diğer taraftan dikkat çeken bir konu da bütün bu hayvan motifleri içinde memeli hayvanların hepsinin erkek olarak betimlenmiş olmasıdır. Gerek insan, gerek hayvan motiflerinde dişi, neredeyse hiç görülmez. Bugüne kadar ortaya çıkan motiflerin sadece bir tane istisnası vardır. Aslanlı sütun olarak tanımlanan dikilitaşların arasında yer alan bir taş levhada çıplak bir kadın betimlenmiştir.

Dikilitaşlar üzerindeki kabartmalara oldukça ilginç bir örnek de XXV numaralı dikilitaş üzerindeki kompozisyonudur. Kabartmalardan biri cepheden betimlenmiş stilize bir insan kabartmasıdır. Taşlaşmış bir görüntü verdiği ifade edilen figürün baş kısmı, kafatasına benzer bir yüz ifadesi olarak işlenmiştir. Dikilitaşın parçaları bir araya getirildiğinde insan motifine 25 cm mesafede 10 cm'lik küçük bir hayvan figürü yer almaktadır. Köpekgillerden olduğu anlaşılan hayvanın dört bacağı, yukarı kalkmış ve gövdeye doğru kıvrılmış kuyruğu görülmektedir.

II. Tabaka

II. Tabaka'da yuvarlak planlı yapılar görülmez, bunun yerine dörtgen planlı yapılara geçilmiştir. Ancak III. Tabaka'daki kült yapılarının ana mimari unsurlarından olan T biçimi dikilitaşların kullanılmasına devam edilmiştir. Bu tabakadaki yapılar da çoğunlukla kült yapılarıdır. Fakat yapıların boyutları küçüldüğü gibi dikilitaşların sayıca azaldığı, boyutça küçüldüğü görülmektedir. III. Tabaka'da dikilitaşların ortalama yüksekliği 3,5 metre iken II. Tabaka'da 1,5 metredir.

Küçük buluntular

Kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan, mimari dışındaki küçük buluntuların çok büyük bir bölümünü burada çalışanların

kullandığı taş aletler oluşturmaktadır. Bunların hemen hemen hepsi çakmak taşından yapılmış aletlerdir. Obsidiyen taş aletler istisnadır. Bu aletlerde kullanılan obsidiyenin kaynağı çoğunlukla Bingöl A, B ve Göllüdağ (Kapadokya) olarak görülmektedir. Bu aletlerde kullanılan taşların 500 km mesafedeki Kapadokya'dan, 250 km uzaklıktaki Van Gölü'nden, yine 500 km uzaklıktaki Kuzeydoğu Anadolu'dan olması apayrı bir bilmeceyi oluşturmaktadır. Taş aletler dışında kireç taşından ve bazaltdan oyulmuş malzeme de ele geçmiştir. Bunlar çoğunlukla taş kaplar, taştan yapılmış boncuklar, küçük figürinler, öğütme taşları ve havaneleridir. Diğer küçük buluntulardan yassı baltalar nefritten ve amfiolitden, takılar ise serpentinle yapılmıştır.

Taş aletler dışında birçok heykel çıkarılmıştır. Bunların bir kısmı kireç taşından yapılmış olağan boyutlardaki insan başlarıdır. Kırıklar, bunların esas heykellerden koptuğunu düşündürmektedir. Heykeller dışında dikkati çeken bir buluntu, 2011 kazılarında ortaya çıkarılan bir "totem" benzeri eserdir. Boyu 1,87 metre, genişliği 38 cm. olan, kireçtaşından oyulmuş totem üzerinde bileşik kompozisyon ve figürler yer almaktadır.

Diğer buluntular

Çıkarılan toprağın incelenmesinde yabancı buğday türü Einkorn taneleri bulunmuştur. Tahılın evcilleştirilmiş türlerine ilişkin bir bulguya henüz rastlanmamıştır. Tespit edilen diğer bitki kalıntıları ise sadece badem ve yerfıstığının yabancı türleridir. Hayvan kemiklerine ait buluntular ise birçok farklı hayvan türüne aittir. İçlerinde en çok rastlananlar ceylan, yabancı sığır, toy kuşu gibi Dicle havzası faunasıdır. Bu çeşitliliğe rağmen evcil türlere ilişkin bir bulgu yoktur.

İnsan kemikleri fragmente olmuş halde bulunmuştur. 2017 yılında yapılan çalışmalar bu kemiklerin çoğunun kafatası parçalarına ait

olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsan kafatası kemik parçaları üzerinde yapılan morfolojik çalışmalar bu kemik parçalarında üç farklı bireye ait kemikleri ayırabilmiştir. Bu üç farklı bireyden birisinin kadın olma ihtimali vardır. Diğer iki kafatasının cinsiyeti ise tanımlanamamıştır. Kafatasları 20-50 yaş arasındaki bireylere aittir. Tafonomik çalışmalar ise bu kafatası kemikleri üzerinde sıyırma, kesme, delik açma ve boyama olmak üzere dört farklı işlem yapıldığını göstermiştir. İnsan kafatasına ait bu kemik parçaları kafatası modeline uygun şekilde bir araya getirilince, yukarıdan ipe asılabilir şekilde izler taşıdığı ortaya çıkarılmıştır.

Göbekli Tepe'deki kazılara kadar bilim dünyası, göçebe küçük gruplar halinde örgütlendiği düşünülen avcı-toplayıcı toplulukları oldukça basit standartlarda yorumlamıştır. Ancak kazılarda ortaya çıkan, bir kült merkezi olarak anıtsal boyutlarda mimari, büyük taş yontular, sembolik motifler ve stilize edilmiş canlandırmalar, en azından bu bölgedeki toplulukların oldukça gelişkin ve çok yönlü bir sosyal yapıya sahip olmaları gerektiğini göstermektedir. Göbekli Tepe'de ortaya çıkarılan bütün bu buluntular böylesi faaliyetleri gerçekleştirebilmek için kalabalık grupları bir araya getirmekteki organizasyon gelişkinliğinin, kişisel sanat becerilerin ve ritüel itkilerin, bir çeşit sanat anlayışının ve arayışının varlığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular ışığında bilim dünyası, avcı-toplayıcı toplulukların sosyokültürel yapısı hakkındaki hakim görüşleri gözden geçirmek durumundadır.

Elde edilen sonuçları, sembolizm üzerine genel kabul gören görüşlerin de değişmesine sebep olmuştur. Arkeolojinin bu konudaki geleneksel görüşü, ancak tarım devriminin (bkz. Neolitik Devrim) topluluklara bol ve güvenli besin kaynağı ve zaman sağladığını, bu sayede anıtsal bir mimari ve zengin bir sembolik anlatım geliştirebildikleri yönündeydi. Ne var ki Göbekli Tepe'yi yapanların tarımcı topluluklar olmadığı anlaşılmaktadır. Bilim

dünyası avcı-toplayıcı grupların küçük birimler olduğunu, her gün besin sağlamak için uğraşmak zorunda kaldıklarını ve sadece o günü kurtarabildiklerini kabul etmekteydi. Bu gibi költ yapılarını inşa etmek ve bu merkezleri amaçları yönünde kullanmak, muhakkak kalabalık bir grup insanı avcılıktan ve toplayıcılıktan bir süre için de olsa çekmeyi gerektirmektedir. Kazı başkanı Klaus Schmidt ve ekibi, tonlarca ağırlıktaki dikilitaşları kayalardan kesip çıkarmak, işlemek, yarım kilometreye yakın bir mesafeyi kat ederek Göbekli Tepe'ye getirmek ve yapıları inşa etmek için en az 500 kişinin çalışmış olması gerektiğini düşünüyorlar. Her şeyden önce bu insanların beslenmesi gerekmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak bu insanların ihtiyacı olan besin maddelerini sağlama gereğinin, tarımı keşfetme yönünde bu toplulukları zorladığı ileri sürülmektedir. Gerçekten de III. Tabaka yapılarının daha sonra örtülmesinde kullanılan dolgu yığını içinde büyük sayılara ulaşan miktarda hayvan kemikleri bulunmaktadır. Bulunan hayvan kemiği parçalarının sayısı 100 bini geçmektedir. Bu durum Göbekli Tepe'de çok fazla et tüketildiğini göstermektedir. Bu et tüketimi, çalışanların ihtiyacını karşılamamanın yanı sıra, burada düzenlenen ritüellerde yapılan şöenlerde, çevreden gelen insanların ihtiyacını karşılamış olabilir, hatta kurban törenlerinde kullanıldığı da düşünülebilir. Bu durum şüphesiz insanları daha geniş besin kaynakları aramaya itmiştir. Bütün bunlar arkeolog Ian Hodder'in, sosyokültürel değişmelerin tarımdan önce gerçekleştiği tezinde ifade bulmaktadır. Bu bağlamda, Göbekli Tepe buluntularının ışığında Neolitik Devrim'in çekirdek bölgesinin Levant olmaktan çok Toroslar'ın güney etekleri olabileceği sorgulanır olmuştur.

Arkeologlarca üzerinde durulan diğer bir konu da bu yapıların inşa edilmesinin gerektirdiği son derece karmaşık organizasyonun avcı-toplayıcı topluluklarca nasıl sağlanabildiği konusudur. Alman

Arkeoloji Enstitüsü'nden Harald Hauptmann, bu organizasyona "dini" liderlerin önderlik ettiğini ileri sürmektedir. Bu durumda "seçkin" bir tabakalaşmanın bu toplumlarda ortaya çıkmış olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Klaus Schmidt de Göbekli Tepe'yi inşa eden toplulukların tabakalı bir toplum olduğunu ifade etmektedir. Halbuki bilim dünyasında Göbekli Tepe'ye kadar hakim olan bakış açısı, karmaşık dini uygulamaların ve organizasyonun ancak tarımın hakim geçim tarzı olduğu topluluklarda ortaya çıktığı yönündeydi. Ancak Göbekli Tepe bu yaklaşımı sorgulanmak zorunda bırakmaktadır. Gerçekten de bu denli anıtsal yapıları ortaya çıkaracak işgücünü, çevredeki avcı-toplayıcı gruplardan alarak çalıştırmak, ancak köklü bir inanç geçmişine dayanacaktır.

Diğer taraftan özellikle hayvan kabartmalarında ister istemez dikkat çeken bir ustalık vardır. Farklı bir ifadeyle sanat denebilecek bir üsluplaşma görülmektedir. "Uzman bir sanatçının elinden çıkmış, o üslubu bilen birilerinin yaptığı" eserler olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu sanat üslubunun uzun bir geçmişinin olması gerektiği ortadadır.

Diğer taraftan Göbekli Tepe'de bulunan bu sembollerin benzerleri, fakat daha küçük ölçekli olarak, Kuzey Irak ve Suriye'ye kadar yayılan bir bölgede yürütülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu verilere dayanılarak Göbekli Tepe'nin Neolitik Dönem'de kültürel etkileşim açısından bir merkez olduğu ileri sürülmektedir.

Göbekli Tepe, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun koruması altındadır. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 27.09.2005 tarihli ve 422 numaralı kararıyla I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir.

Göbekli Tepe'de sürdürülen kazı çalışmalarının son birkaç senelik uygulamasında, yapıların ve bölgenin ortaya çıkarıldığı gibi korunmasına ve sergilenmesine yönelik çalışmalar geliştirilmiştir. Duvarlar ve dikilitaşlar, kumaş, elenmiş toprak, ahşap konstrüksiyon ve tel örgü hatlarıyla korunmaya çalışılmaktadır. Ancak yine de uzun dönemde yağmacılığın ve dış çevre koşullarının tehdidi, buradaki yapıların ve arkeolojik eserlerin özel olarak korunmasını gerektirmektedir. Bu gerekliliğin bir cevabı olarak Küresel Miraslar Fonu, 2010 yılında Göbekli Tepe'nin korunması için çok yıllıklı bir çalışma programı yapılacağı açıklamıştır. Bu yöndeki çalışmaların Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Şanlıurfa Belediyesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Alman Araştırma Fonu'yla işbirliği içinde yürütülmesi öngörülmektedir. Bu girişimde amaçlanan, ortaya çıkarılan yapıların ve çevresinin yönetimi için yeterli bir düzenlemenin oluşturulmasına, uygun gelecek bir koruma planının belirlenmesine, sergilenecek eserlerin hava koşullarından korunmasını sağlayacak bir koruma örtüsünün yapılmasına destek olmak ve gerekli girişimleri yapmaktır. Bu çerçevede proje ekibi için gereken tesislerin, ulaşım hatlarının ve park yerlerinin, ziyaretçi alanlarının yapımı, durumun gerektirdiği kadar geniş anlamda turizm altyapısının geliştirilmesi planlanmaktadır.

Aşıklı höyük / NEOLİTİK

Aksaray'a bağlı Kızılkaya Köyü'nün yakınlarında yer alan arkeolojik bir alandır. Radyokarbon örneklerinin sonuçlarına göre, Aşıklı Höyük'te yerleşiklik MÖ 9. bin yılda başlar ve MÖ 8. bin yıl sonuna dek sürer. Yerleşme yaklaşık olarak MÖ 8200-7500 arasına tarihlenmektedir. Aşıklı topluluğu, bu bin yıla yakın süreç boyunca yerleşimi hiç terk etmez. Bu kesintisiz iskan süreci, yerleşim düzeni ve mimaride radikal değişim ve dönüşümler ile ve aynı zamanda ekonomide ve teknolojiye oldukça yavaş ve kademeli bir değişim ile birlikte takip edilebilmektedir. Bu bağlamda Aşıklılılar, bölgede yerleşikliğe geçen ilk avcı-toplayıcılardan ve gerek ilk yerleşiklik süreçleri gerekse de bin yıllık iskan süreci içerisinde yerleşikliğe adaptasyon ile birlikte yaşam biçimleri teknik, sosyal, kültürel, bilişsel boyutlarda tümüyle okunabilmektedir. Kısaca diyebiliriz ki,

insanlık tarihinin en önemli değişim ve dönüşüm süreçlerinden biri olarak avcı-toplayıcı ve göçer yaşamdan yerleşik yaşama geçiş süreci Orta Anadolu'nun Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Aşıklı Höyük özelinde izlenebilmektedir.

Mimarlık tarihinin önemli gelişim ve dönüşüm süreçleri Aşıklı Höyük'te adım adım izlenebilmektedir. Mimaride saz ve ağaç gibi doğadan doğrudan temin edilebilen organik malzemelerin kullanımı, kerpiç üretimi ve kerpicing çeşitli şekillerde inşa malzemesi olarak tercih edilmesi, oval planlı kulübelere dörtgen planlı konutlara geçiş ve yerleşme düzeninde dönüşüm gibi Yakın Doğu Neolitik Çağ mimarisini karakterize eden önemli dönüm noktaları ve değişim süreçleri Orta Anadolu Neolitikliği bağlamında Aşıklı Höyük'te bin yıllık kesintisiz bir iskan sürecine paralel olarak takip edilebilmektedir.

Aşıklı Höyük, Orta Anadolu'nun Volkanik Kapadokya bölgesinde bulunan bir höyük yerleşmesidir. Aksaray il merkezinin 25 km doğusunda Kızılkaya Köyü'nde, Melendiz Çayı'nın kenarında yer almaktadır.

Yaklaşık 4 hektar büyüklüğünde bir alanı kaplayan Aşıklı Höyük deniz seviyesinden 1119.45 metre yüksekliktedir. Höyüğün özellikle batısı Melendiz Çayı'nın sık sık yatak değiştirmesi nedeniyle aşınmıştır.

Yerleşmenin yer aldığı Volkanik Kapadokya Bölgesi ve Melendiz Vadisi, içerdiği farklı ekolojik nişler, su kaynakları, fauna ve florada çeşitlilik ve hammadde kaynakları açısından oldukça verimli bir bölgedir. Aşıklı Höyük, güneyinde Hasandağ ve Melendiz Dağ silsilesinin çevrelediği bir çanak içinde volkanik kayalar, tüflü araziler ile tanımlı bir bölgede yer alır. Bugün Karasal iklimin hakim olduğu bölgede ekonomi bağcılık, şarapçılık, buğday tarımı ve hayvan besiciliğine dayanır.

İlk kez 1963 yılında Hititolog Edmund Gordon tarafından saptanan Aşıklı Höyük'te ilk kapsamlı çalışma 1964-65'te Ian Todd tarafından gerçekleştirilen yüzey toplaması, kesit çalışması ve tarihlendirme çalışmalarıdır. Höyüğün yamaçlarından topladığı karbon örnekleri ile Ian Todd Aşıklı Höyük'teki yerleşimi günümüzden 9 veya 10 bin yıl öncesine tarihlenmiştir.

Aşıklı Höyük'teki ilk arkeolojik kazı çalışmaları, 1989 yılında, Mamasun Barajı'nın su düzeyinin yükseltilmesine karar verilmesi dolayısıyla höyüğün olasılıkla su altında kalacağına anlaşılması üzerine İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı tarafından başlatılmıştır. Söz konusu kurtarma kazıları Ufuk Esin başkanlığında gerçekleştirilmiş, ikinci başkanlığı ise Dr. Savaş Harmankaya yapmıştır.

2000-2003 yılları arasında çalışmalar Nur Balkan Atlı başkanlığında devam etmiş; 3 yıllık bir aradan sonra ise 2006 yılında Mihriban Özbaşaran ve Güneş Duru tarafından yeni amaçlar ve yöntemler ile farklı ülkelerden uzmanların da katılımıyla disiplinlerarası araştırmaları kapsayan ikinci dönem kazı ve araştırma çalışmaları başlatılmıştır.

MÖ 9. Bin Yıl: İlk Aşıklılılar

Aşıklı Höyük'te ilk yerleşiklik, MÖ 9. bin yılda toprağa yarı-gömük, oval biçimli, kerpiç duvarlı kulübeye benzeri binalarda barınan ve aynı zamanda saz örgü kulübeler de kullanan, besin ekonomisi koyun, keçi, sığır, kızıl geyük, tavşan, balık ağırlıklı olmak üzere yabani hayvan avı, hem yabani hem de kültüre alınmış tahıl ve baklagillerin hasadı ve ot, yemiş ve meyve toplayıcılığı ile karakterize olan, ölümlerini hocker pozisyonunda (cenin pozisyonu, ana karnındaki pozisyon) binaların tabanlarına açılan çukurlara gömen ilk Aşıklılılar ile temsil edilmektedir.

Oval biçimli kerpiç binalarda yapı içi öğeler ateş yerleri, direk yerleri, kimileri çatıyı taşıyan direklere ait irili ufaklı çukurlar ve sekilerden oluşur. Öğütme taşları da yapı içi buluntulardandır. Tabanları sıvalı söz konusu yapılarda taban sıvasının kesilerek açıldığı mezar çukurları da mevcuttur. Ölüler yukarıda belirtildiği gibi hocker pozisyonunda gömülmektedir ve kimi çukurlarda iskeletler ile birlikte buluntular da mevcuttur.

MÖ 9. bin yıl yerleşmesinde toprağa yarı-gömük, oval biçimli kerpiç kulübeler, kullanımları bittikten sonra çöplük olarak kullanılmışlardır.

Aşıklılılar'ın ilk yerleşiklik süreçlerinden itibaren yerleşmenin sonuna dek öne çıkan en önemli unsurlardan biri, "süreklilik" olgusudur. MÖ 9. bin yılda bu durumu, yapı için açılan çukurun kullanımı devam ederken gerçekleştirilen duvar ve taban yenilemelerinden yani aynı alanda bina yapım ve kullanımının süreklilik içererek devam etmesinden ve de benzer şekilde ateş yerlerinin de süreklilik içerir şekilde aynı noktada konumlandırılmasından izleyebilmekteyiz.

MÖ 9. bin yılda günlük yaşam binaların arasında yer alan açık alanlarda geçmekte; pişirme, deri ve post işleme, obsidyen yongalama, kemik ve boynuz işçiliği, sepet ve boncuk yapımı gibi günlük faaliyetler birkaç direk yardımı ile üstü örtülen veya tamamen açık aktivite alanlarında gerçekleştirilmektedir. Açık alanlarda yer alan büyük pişirme çukurları, yine bu alanlarda bulunan hayvan kemikleri, bitki kalıntıları, bızlar çoğunlukta olmak üzere kemik aletler, obsidyen aletler ve yongalama artıkları günlük faaliyetlere dair bulgulardandır.

Yukarıda belirtildiği üzere avcılık ve toplayıcılık temelli besin ekonomisinin yanı sıra, yerleşiklik süreci içerisinde buğday ve arpa tarımı başlar ancak yabani türlerin tüketimi sürmektedir; çok

çeşitli türleri içeren yabani hayvan avının yanında ise özellikle dişi koyun ve keçilerin yerleşmede veya yerleşme yakınında tutulmaya başlamasıyla ilk hayvan evcilleştirme uygulamalarından söz edilebilmektedir.

MÖ 8. Bin Yıl

MÖ 8. bin yılda Aşıklı sakinleri bitişik planlı, adeta birbirine eklenerek çoğalan, çoğunlukla tek veya iki, nadiren ise üç odalı ve girişlerin damdan gerçekleştirildiği dörtgen planlı kerpiç konutlarda yaşamışlardır. Bu konutların oluşturduğu yapı grupları, genellikle dar aralıklarla birbirinden ayrılır. Bu dar aralıkların haricinde ise kimi yapı grupları arasında çöplük ve işlik olarak kullanılmış olan açık alanlar mevcuttur. Sokak veya geçit olarak adlandırılabilir olan aralıklar, bu çöplüklere açılır. Konutlar, yerleşmenin kuzeyinde yer alır ve yerleşmenin güneyinden çakıllı bir yol ile ayrılır. Yerleşme söz konusu çakıllı yol ile iki ana işlevsel alana bölünmüştür. Çakıllı yolun güneyi “Özel Amaçlı Yapılar Alanı” olarak tanımlanan ve konum, boyut ve plan açısından konutlardan farklılık gösteren iki özel binanın yer aldığı alandır.

Konutlar, plan, boyut ve yapı içi öğeler bağlamında neredeyse standarttır ve bu standart Aşıklılılar tarafından neredeyse yüzyıllarca korunmuştur. Yapı içi öğeler ocaklar, sekiler, çukurlar ve direk yerlerinden oluşur. Ocaklar genellikle mekanların güneyinde yer almaktadır. Çukurlardan kimileri yine mezar çukurlarıdır ve ölü gömme geleneği mekan içi taban altı hocker pozisyonunda gömütler ile MÖ 9. bin yıldan 8. bin yıla, aynı şekilde devam eder. Taban yenilemeleri ve ocak vb. yapı içi öğelerin konumlandırılması bağlamında süreklilik olgusu MÖ 8. bin yılda da baskındır.

MÖ 8. bin yılda günlük faaliyetlerin örüldüğü yaşam alanı, ortak açık alanlardan dam seviyesine taşınır. Girişlerin de aynı zamanda

olasılıkla ahşap merdivenler ile damdan gerçekleştirildiği kerpiç konutlarda dam seviyesinde gerçekleştirilen günlük faaliyetlerin artıkları, faaliyet sonrasında yapı aralarındaki dar aralıklara atılmıştır ve bu sayede Aşıklıların 8. bin yıl günlük faaliyetlerine dair bulgulara ulaşılabilmektedir.

Özel Amaçlı Yapılar

MÖ 8. bin yıl yerleşmesinde Aşıklılılar iki özel işlevli yapı inşa etmişlerdir. Bugün söz konusu yapıların yer aldığı alan, bir korugan altında sergilenmektedir. Konutların olduğu alandan bir çakıllı yol ile ayrılmakta olan “Özel Amaçlı Yapılar Alanı” yerleşmenin güneyinde yer alır. Konut alanındaki yapılardan boyut, plan, malzeme ve iç öğeler açısından oldukça farklı olan iki yapı ile söz konusu alanın, Aşıklı topluluğunun sosyal yaşamları ve inançlarıyla ilintili pratikleri bağlamında ortak kullanım gören bir “komünal alan” olduğu düşünülmektedir.

Yapılardan biri kuzey duvarı taşla örülü, iç avlulu ve tabanın bir kısmının iri kerpiç bloklarla döşendiği duvarları sıvalı ve kırmızı boyalı bir yapıdır. Alanın daha güneyinde yer alan bir başka özel amaçlı yapının ise planı kareye yakındır. Kerpiç duvarlı, tabanı defalarca yenilenmiş ve her yenilemede kırmızı, sarı gibi renklere boyanmış olan bu yapı kanal, seki vb. iç öğelere sahiptir.

Aşıklı'da İlkler

Aşıklı topluluğu, tahıl tarımının başlangıcı ve hayvanların yerleşmede tutulmaya başlaması gibi insanlık tarihinde önemli dönüşümlerin yanı sıra Anadolu özelinde birçok gelişmenin de ilklerine imza atmıştır diyebiliriz.

Taban ve duvarları kireç sıvalı özel amaçlı bir yapıda görülebileceği üzere, Aşıklılılar kirecin yakılması ve söndürülmesi işlemi olan ilk piroteknoloji uygulamasını gerçekleştirmişlerdir.

Bir diğerk ilk, iki farklı mezarda ölülerin boyun ve kollarında bulunan bakır boncuklardır. Bakır hem sıcakken hem de soğukken işleyerek söz konusu boncukları üreten Aşıklılılar, ilk madencilik faaliyetini de gerçekleştirmişlerdir denilebilir.

Aşıklılılar, ilk cerrahi müdahale ile birlikte de anılırlar. Yaklaşık 20-25 yaşlarında ölmüş olduğu saptanan bir Aşıklı kadınının kafatasında saptanan delik, bilinen ilk trepanasyon uygulamasıdır. Söz konusu müdahale esnasında kadının yaşamakta olduğu, operasyon sonrasında açılan deliğın çevresindeki hücrelerin kendini yenilemeye başladığı tespit edilmiş ve bu tespit kadının ameliyattan sonra bir hafta kadar daha yaşamış olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Koruma ve Sergileme Çalışmaları

Aşıklı Höyük'te 1989 yılında Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında başlayan ve 2000-2003 yılları arasında Prof. Dr. Nur Balkan Atlı tarafından sürdürölen arkeolojik kazıların ardından 2006 yılına dek ara verilen çalışmalara 2006 yılında Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran ve Dr. Güneş Duru tarafından yeniden başlanmasıyla devreye giren yeni yaklaşımlar ve yeni araştırma soruları, hem koruma ve sergilemeye yönelik hem de bölge halkıyla etkileşimi öngören uygulamaya dayalı birtakım toplumsal projeleri de içermektedir.

DeneySEL Tarihöncesi Aşıklı Köyü

Aşıklı Höyük'te yeniden inşa edilmiş kerpiç evler

Koruma ve sergileme çalışmaları dahilinde, höyüğün girişine yapılan deneySEL kerpiç evler, Aşıklı topluluğunun yaşamış olduğu ve arkeolojik kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılan MÖ 9. bin yıl ve MÖ 8. bin yıl yapılarının birebir kopyası olarak, tamamen deneySEL yöntemler ile inşa edilmişlerdir.

Deneysel Aşıklı Köyü'nde MÖ 9. bin yıl yerleşmesinden bilinen toprağa yarı gömük, oval planlı, kerpiç evler ve MÖ 8. bin yıl yerleşmesinden bilinen dörtgen planlı kerpiç yapılar tüm yapı içi öğeleri ile birlikte görülebilmekte ve gezilebilmektedir. Aynı zamanda MÖ 9. bin yıl yerleşmesinden bilinen saz örgü bir yapı da yine deneysel yöntemlerle inşa edilmiş ve ziyarete açılmıştır.

Deneysel Tarihöncesi Aşıklı Köyü, höyüğün girişinde ziyaretçileri karşılayarak günümüzden 11 bin yıl önce Aşıklı'daki yaşamı somut bir şekilde tanıtır ve ziyaretçileri höyüğe davet eder.

Koruyucu Çatı Yapısı

Koruma ve sergileme amacıyla inşa edilen koruyucu çatı yapısı altında, özel amaçlı yapılar alanı ziyaret edilebilmektedir. Gerek kerpiç mimarinin korunması gerekse de en uygun çalışma koşullarının oluşturulması amacıyla inşa edilen koruyucu çatı yapısı içerisinde yer alan yürüme yolları ile ziyaretçiler, Aşıklı

Höyük'ün özel amaçlı yapılar alanını yaz-kış ziyaret edebilmektedirler.

El Sanatları Atölyesi ve Çocuklar için Arkeoloji Eğitim Atölyesi

Proje kapsamında gerçekleştirilen bir başka toplumsal çalışma, Aşıklı Höyük'ün yer aldığı Kızılkaya Köyü'nden kadınlar ve çocuklar ile gerçekleştirilen el sanatları atölyesi ve arkeoloji eğitim atölyesidir.

Yerel halkla birlikte gerçekleştirilen atölye projeleriyle, üretilen bilginin paylaşımı, yerel halkın Aşıklı Höyük'te gerçekleştirilen çalışmalara aktif katılımının sağlanması ve Aşıklı Höyük vasıtasıyla kültürel miras ve kültürel bellek kavramlarının tanıtılarak farklı kültürlerin ve geçmişin sahiplenmesinin sağlanması hedeflenmektedir.

Kızılkaya Etnografya Merkezi

Aşıklı Höyük Kazı ve Araştırma Projesi ekibi tarafından oluşturulan Kızılkaya Etnografya Merkezi, Kızılkaya Köyü sakinleri ile Aşıklı Höyük ve kazı ekibi arasında karşılıklı bir ilişki ve iletişim ağı kurmak, Kızılkaya Köyü ve bölgedeki geleneksel köy yaşamına dair belleği sergileme yoluyla canlı tutmak amacı ile Gülağaç Kaymakamlığı tarafından hazırlanıp Ahiler Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilen “Medeniyet Beşiği Aşıklı Höyük” projesi kapsamında ziyarete açılmıştır. Merkez Kızılkaya Köyü'nde yer almakta olup, yıl boyunca ziyarete açıktır.

Karahan Tepe-NEOLİTİK

Türkiye'nin Şanlıurfa ilinde yer alan arkeolojik sit alanıdır. Halk arasında Kürtçe adı "Girê Keçel" olarak bilinmektedir. Şehir merkezine 46 km uzaklıkta olan Karahantepe, ilk kez 1997 yılında Bahattin Çelik tarafından keşfedildi. Neolitik dönemden kaldığı düşünülen 250 dikilitaşın bulunduğu alanda ilk kazı çalışmaları Eylül 2019'da başladı.

Karahantepe'deki kazılarda, Göbekli Tepe ile çağdaş özel yapılar ve sırtında leopar taşıyan insan heykeli ortaya çıktı. Bulunan heykeller, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmeye başlandı.

Ana kaya içine 8x6 metre boyutlarında oyulan AB Yapısı'nın özel amaçlar için inşa edildiği düşünülüyor. Yapının uzun duvarının

ortasında bir insan başı yer alıyor. Boyun kısmı bir yılanı andırır biçimde kayadan çıkan başta bir erkek betimlenmiş. Bu başın karşısında ön sırada dört, arka sırada altı adet fallus biçimli dikilitaşlar yerleştirilmiş. Yapıya bir kenarından merdiven ile iniliyor diğer kenarından ise başka bir merdiven ile çıkılıyordu. Tüm bunlar kapsamında yapının ritüelistik bir işlevinin olduğu düşünülüyor.

Çatalhöyük / NEOLİTİK

Konya'nın Çumra ilçesine bağlı Küçükköy yakınlarında, milattan önce 7000 yıllarından itibaren Cilalı Taş Devri ve Bakır Çağı'nda yerleşim yeri olarak kullanılmış arkeolojik kalıntılardır.

Doğu ve batı yönlerinde yan yana iki höyükten oluşmaktadır. Doğudaki Çatalhöyük (Doğu) olarak adlandırılan yerleşme Neolitik Çağ'da, Çatalhöyük (Batı) olarak adlandırılan batıdaki höyük ise Kalkolitik Çağ'da iskan görmüştür. Bugünkü Konya şehrinin 52 km. güneydoğusunda, Hasandağı'nın yaklaşık olarak 136 kilometre uzağında, Çumra ilçesinin 11 km. kuzeyinde, Konya Ovası'na hakim buğdaylık arazide bulunmaktadır. Doğu yerleşimini, en son Cilalı Taş Devri sırasında ovadan 20 metre yüksekliğe kadar ulaşan bir yerleşim birimi oluşturmaktadır. Ayrıca, batıya doğru da ufak bir yerleşim birimi ve birkaç yüz metre doğuya doğru da bir Bizans yerleşimi bulunmaktadır.

Höyükler kabaca 2 bin yıl kesintisiz iskan edilmiştir. Özellikle neolitik yerleşimin genişliği, barındırdığı nüfusu, oluşturduğu güçlü sanat ve kültür geleneği ile son derece dikkat çekicidir. Yerleşimde 8 bin üzerinde insan yaşadığı kabul edilmektedir. Çatalhöyük'ün diğer neolitik yerleşimlerden temel farkı, bir köy yerleşmesini aşmış kentleşme evresini yaşamakta olmasıdır. Dünyanın en eski yerleşimlerinden biri olan bu yerleşimin sakinleri, ilk tarımcı topluluklardan da biridir. Bu özelliklerinin bir sonucu olarak 2009 yılında UNESCO'nun Dünya Mirası Geçici Listesi'ne eklendi. UNESCO tarafından 2012 yılında Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesine karar verildi.

Doğu Höyük (Çatalhöyük (Doğu)), muhtemelen, bugüne kadar bulunmuş en eski ve en gelişmiş Neolitik Çağ yerleşim merkezidir. 1958 yılında James Mellaart tarafından keşfedilmiş, ilk kazıları 1961-1963 ve 1965 yıllarında yapılmıştır. 1993'te yeniden başlayan ve günümüze kadar devam eden kazılar Cambridge Üniversitesi'nden Ian Hodder tarafından yönetilmektedir ve İngiltere, Türkiye, Yunanistan, Amerikalı araştırmacılardan oluşan karma bir ekip tarafından yürütülmektedir. Kazı çalışmaları ağırlıklı olarak "ana höyük" olarak görülen Doğu Höyük'te

yürütülmüştür. Buradaki kazı çalışmalarının 2018 yılına kadar sürdürülmesi planlanmaktadır.

Batı Höyük'te ise 1961 yılında höyüğün üzerinde ve güney yamaçta iki derinlik sondajı gerçekleştirilmiştir. Doğu Höyük'te 1993 yılında ikinci dönem kazıları başladığında Batı Höyük'te de yüzey araştırması ve yüzey sıyırması çalışmaları başlatılmıştır.

Tarih öncesi yerleşim birimleri Tunç Çağı'ndan önce terk edilmiştir. Bir zamanlar iki yerleşim birimi arasında Çarşamba Nehri'nin bir kanalı akmaktadır ve yerleşim birimleri, ilk tarım zamanlarında elverişli sayılabilecek alüvyonlu toprak üzerine kurulmuştur. Evlerin girişleri üst kısımlarında bulunmaktadır.

Çatalhöyük (Doğu)

Kazı çalışmalarında MÖ. 7400 - 6200 yılları arasına tarihlenen 18 neolitik yerleşim katmanı açığa çıkarılmıştır. Romen rakamlarıyla gösterilen bu katmanlardan XII - VIII katmanlar Erken Neolitik'in (MÖ 6500 - 6000) ilk evresine tarihlenmektedir. Erken Neolitik'in ikinci evresi ise VI. katman sonrasıdır.

Çatalhöyük (Batı)

İlk kazı yılında tepede ve güney yamaçta.öçm gerçekleştirilen açmalarda elde edilen çanak çömlek buluntularına dayanılarak Höyük'teki yerleşmenin, iki evreli Erken Kalkolitik Çağ yerleşmesi olduğu ileri sürülmüştür. Mellaart tarafından Erken Kalkolitik I'e tarihlenen mal grubu Batı Çatalhöyük malı olarak adlandırılır. Erken Kalkolitik II mal grubu ise öncekinden kaynaklanıp Can Hasan 1'in 2B tabakası ile ilişkili daha geç bir yerleşme tarafından üretilmiş görünmektedir Doğu Höyük'te kazı çalışmaları devam ederken Batı Höyük'te başlanılan yüzey toplamalarında Bizans Dönemi ve Helenistik Dönem çanak çömleği toplanmıştır. 1994 yılında yapılan yüzey taramalarında da Bizans Dönemi'ne ait mezar çukurları ortaya çıkarılmıştır.

Doğu Höyük'teki Kalkolitik Çağ tabakaları MÖ 6200 - 5200 yılları arasına tarihlenmektedir.

Buluntular

Çatalhöyük (Doğu)

Kuzey kesimdeki mimari diğer kesimlerden farklı görünmektedir. Buradaki ışınal düzen muhtemelen yerleşmenin merkezine uzanan sokaklar, geçitler, su ve drenaj kanallarına bağlıdır. Bu kesimde mimari, konutlar ve açık alanlardan oluşmakta, saray, tapınak, ortak kullanıma ait büyük depolama alanları bulunmamaktadır.

Yerleşimin genelinde evlerin birbirine bitişik inşa edildiği, dolayısıyla duvarların ortak kullanıldığı, aralarında avluya açılan dar geçitlerin bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu avlular bir yandan hava ve aydınlatma sağlayan, diğer yandan da çöp alanı olarak kullanılan alanlardır. Avlular etrafından yapılmış bu konutlar

mahalleleri oluşturmuştur. Bu mahallelerin yan yana sıralanmasıyla da Çatalhöyük kenti ortaya çıkmıştır.

Konutlar birbiri üstüne, aynı plana göre inşa edilmiştir. Bir önceki konutun duvarları, bir sonrakinin temelleri olmuştur. Konutların kullanım süresi 80 yıl gibi görünmektedir. Bu süre dolduğunda ev temizlenmiş, toprak ve molazla doldurulmuş, üstüne aynı planda yenisi inşa edilmiştir.

Konutlar dörtgen biçimli kerpiç tuğlalarla taş temel kullanılmadan dörtgen planlı olarak yapılmıştır. Ana odalara bitişik depo ve yan odalar bulunmaktadır. Aralarında dikdörtgen, kare ya da oval biçimde geçişler vardır. Çatılar, saz ve kamış damların üstlerinin, günümüzde bölgede ak toprak olarak adlandırılan kalın bir kil tabakasıyla sıvanmasıyla yapılmıştır. Bu çatıları taşıyan ahşap kirişlerdir ve duvarların içine yerleştirilen yine ahşap dikmelere dayanmaktadır. Arazinin farklı eğilimleri yüzünde konut duvarlarının yüksekliği de farklıdır ve bu farklılıktan yararlanılarak batı ve güney duvarlarının üst kısımlarında, ışıklandırmayı ve havalandırmayı sağlamak üzere pencere boşlukları bırakılmıştır. Konutların tabanları, duvarları ve içlerindeki tüm yapı öğeleri beyaz renkte bir sıva ile kat kat sıvanmıştır. Yaklaşık 3 cm. kalınlıktaki bir sıvada 160 kat belirlenmiştir. Sıva, beyaz kalkerli, milli bir kil kullanılarak yapıldığı anlaşılmıştır. Çatlamaması için içine ot, bitki sapları ve yaprak parçaları katılmıştır. Konutlara giriş çatıda açılan bir delikten, büyük olasılıkla tahta bir merdivenle sağlanmaktadır. Yan duvarlarda giriş yoktur. Konut içindeki ocak ve oval biçimli, üstleri düz bırakılan fırınlar çoğunlukla güney duvarında yer almaktadır. Her konutta en az bir platform bulunmaktadır. Bunların altlarına, zengin gömüt armağanlarıyla ölümler gömülmüştür. Depo odalarının bir kısmında açıklama taşları, baltalar ve taş aletlerin bulunduğu kilden yapılmış kutular ele geçmiştir.

Höyüğün erken tabakalarında Mellaart'ın saptadığı yanmış kireç topaklarına üst tabakalarda rastlanmamaktadır. Zaten alt tabakalarda sıva olarak kireçten yararlanıldığı, ancak üst tabakalarda sıva için kil kullanıldığı görülmektedir. Kazı başkanı Hodder ve Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden Wendy Matthews, kireç kullanımının, çok fazla odun gerektirdiği için daha sonraki evrelerde terk edildiği görüşündedir. Kireç taşı, 750 dereceye kadar bir ısıda fırınlandıktan sonra sönmemiş kirece dönüşmektedir. Bu ise çevreden büyük miktarda ağaç kesilmesini gerektirmekteydi. Arkeologlar benzer sıkıntıların Ortadoğu neolitik yerleşimlerinde de yaşandığını, örneğin Ayn Gazal'ın 8.000 yıl önce, yakacak odun sağlamak uğruna çevreyi yaşanamayacak hale getirmeleri yüzünden terk edilmiş olduğunu kabul etmektedirler.

Bir kutsal mekan olduğu düşünülen yapının kuzey ve doğu duvarlarında 1963 yılı kazıları sırasında Çatalhöyük kent planı olduğu anlaşılan bir harita ortaya çıkarılmıştır. Günümüzden yaklaşık olarak 8200 yıl öncesine tarihlenen radyokarbon tarihleme yöntemi ile saptanan yaşı MÖ 6200 ± 97) bu çizim, dünyanın bilinen ilk haritasıdır. Yaklaşık olarak 3 metre uzunluğa ve 90 cm. yüksekliğe sahiptir. Hâlen Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Çatalhöyük (Batı)

James Mellaart başkanlığındaki 1961 yılındaki kazılarda erken Bakır Çağı'na tarihlenen bir yapı açığa çıkarılmıştır. Kerpiç duvarlı, dörtgen planlı bu yapıda duvarlar yeşilimsi sarı renkte bir sıvayla sıvalıdır. Erken kalkolitik II tabakasında ise, etrafı hücre tipi odalarla çevrili, görece büyük ve iyi inşa edilmiş merkezi odalardan oluşan bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Çanak çömlek

Çatalhöyük (Doğu)

Doğu Höyük'te çanak çömlek, önceden biliniyor olmasına karşın ancak V. yapı katından sonra yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni, ahşap ve sepet konusunda gelişkin bir beceriye sahip olunmasıdır. XII. yapı katına ait çanak çömlek ilkel görünümlü, kalın, siyah özlü, bitki katkılı ve kötü pişirilmiştir. Renk, devetüyü, krem ve açık gri olup alacalı ve ağıldır. Biçim olarak ise derin kaseler, daha az da dar ağızlı çömlekler yapılmıştır.

Çatalhöyük (Batı)

Mellaart'a göre Batı Höyük'ü çanak çömleği tabakalanmaya bağlı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Erken Kalkolitik I malı, devetüyü ya da kırmızımsı hamurlu, taşçık ve mika katkılıdır. Kullanılan boya kırmızı, soluk kırmızı ve açık kahverengidir. Boya sonrasında açılanmış bu mallarda genellikle astar bilinmez.

Küçük buluntular

Çatalhöyük (Doğu)

Ele geçen çok çeşitli küçük buluntulardan bazıları, obsidyen aynalar, topuz başları, taş boncuklar, eyer biçimli el değirmenleri, öğütme taşları, havanlar, havanelleri, açkı taşları, taş yüzükler, bilezikler, el baltaları, keserler, oval bardaklar, derin kaşıklar, kepçeler, iğneler, bizler, cilalanmış kemikten kemer kopçaları ve kemik aletlerdir.

Pişmiş kilden damga mühürler, damga mühürlerin ilk örneklerinden sayılır. Dokuma ürünleri ve ekmek gibi çeşitli baskı yüzeylerinde kullanıldıkları düşünülmektedir. Çoğu oval ya da dikdörtgen biçimli olmakla birlikte çiçek şeklinde bir damga mühür de bulunmuştur ve dokuma desenlerinde görülmektedir.

Ele geçen heykelcik buluntuları pişmiş toprak, tebeşir, sünger taşı ve su mermerinden oyulmuştur. Tüm heykelcikler birer tapınma nesnesi olarak görülmektedir.

Kültür – Çatalhöyük (Doğu)

Yaşam tarzı

Konutların bu denli iç içe, yan yana yapılmış olması ayrı bir araştırma konusu olmuştur. Bu konuda kazı başkanı Hodder, savaş ve yıkım izlerine hiç rastlanmadığı için bu sıkışık yapılanmanın savunma endişesine dayanmadığı görüşündedir. Muhtemelen birçok kuşağı kapsayan aile bağlarının kuvvetli olmasıydı ve konutlar, sahiplenilmiş arsalar üzerine, birbiri üstüne inşa ediliyordu.

Konutların temiz ve bakımlı tutulduğu düşünülmektedir. Kazılarda konutların içinde herhangi bir çöp ya da kalıntı bulunmamıştır. Bununla birlikte çöplerin ve küllerin konutlar dışında yığıntılar oluşturduğu görülmüştür. Damlar, sokak olarak kullanıldığı gibi birçok günlük etkinliğin de özellikle havanın iyi olduğu günlerde damlarda sürdürüldüğü düşünülmektedir. Daha geç evrelerde damlarda ortaya çıkarılan büyük ocakların, bu tarzda ve ortaklaşa kullanıldığı kabul edilmektedir.

Çocuk gömütlerinin daha çok odalardaki sekilerin altına, yetişkinlerin ise oda tabanına gömüldükleri görülmektedir. Bazı iskeletler başsız olarak bulunmuştur. Bunların başlarının bir süre sonra alındığı düşünülmektedir. Bazı bedensiz başlar da terk edilmiş konutlarda bulunmuştur. Özenle örülmüş sepetlere konularak gömülen çocuk gömütlerinin incelenmesinde, bazılarının göz çukurlarının çevresinde olağandan fazla delik olduğu saptanmıştır. Bu durumun yetersiz beslenmeye dayanan kansızlıktan kaynaklanmış olabileceği ileri sürülmektedir.

Ekonomi

Çatalhöyük'ün ilk yerleşimcilerinin avcı-toplayıcı bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşimin sakinlerinin 6. Tabakadan itibaren Tarım Devrimi'ni gerçekleştirdikleri, buğday, arpa ve bezelye gibi bitkilerin tarımını yapmaya başladıkları, yoğun biçimde avcılığa devam ederken sığırı evcilleştirdikleri belirlenmiştir. Ekonomik faaliyetlerin bununla sınırlı olmadığı, Hasan Dağı'ndan obsidyen ve Ilıcapınar'dan tuz üretildiği, kasaba kullanımını aşan üretim fazlasının civar yerleşimlere satıldığı düşünülmektedir. Akdeniz kıyılarından geldiği düşünülen ve takı olarak kullanılan deniz kabuklarının varlığı, bu ticaretin yayılımı hakkında bilgi vermektedir. Öte yandan ele geçen kumaş parçaları dokumacılığın en eski örnekleri olarak tanımlanmaktadır. Çanak çömlekçilik, ahşap işçiliği, sepetçilik, kemik alet üretimi gibi zanaatlerin de gelişkin durumda olduğu belirtilmektedir.

Sanat ve Kültür

Konutların iç duvarlarında panolar yapılmıştır. Bazıları bezeksiz, kırmızının çeşitli tonlarında boyalıdır. Bazılarında geometrik bezekler, kilim desenleri, iç içe geçmiş daireler, yıldızlar ve çiçek motifleri bulunmaktadır. Bir kısmında el ve ayak izleri, tanrıçalar, insan, kuş ve diğer hayvanlar, av sahneleri ile doğal çevreyi yansıtan çok çeşitli tasvirlerle bezenmiştir. Kullanılan diğer bir bezeme türü kabartma betimlemelerdir. İç düzenlemelerde platformlara oturtulmuş boğa başları ve boynuzları ilginçtir. Birçok evin duvarında gerçek boğa başlarının kille sıvanmasıyla yapılan kabartmalar mevcuttur. Bazı mekanlarda bunlar bir dizi halindedir ve Mellaart tarafından bu yapıların kutsal mekan ya da tapınak olduğu ileri sürülmektedir. Bina 52 olarak adlandırılan yapının yangın geçirmiş odasında bütün halinde in situ bir boğa başı ve boynuzları bulunmuştur. Duvarın içine yerleştirilmiş olan

boğa başı açılanmamıştır. Üst kısımda ise 11 sığır boynuzuyla bazı hayvan kafatasları bulunmaktadır. Bir dizi boğa boynuzu, boğa başının hemen yanındaki bir sekide yer almaktadır.

Konut duvarlarında yer alan tasvirler av ve dans sahneleri, insan ve hayvan resimleridir. Hayvan resimleri akbaba, leopar, çeşitli kuşlar, geyik ve aslan gibi hayvanlardır. Ayrıca 8800 yıl öncesine ait, kilim motifleri denilebilecek motifler de görülmektedir ve günümüz Anadolu kilim motifleriyle ilişkilendirilmektedir. Figürin buluntular sığır, domuz, koyun, keçi, boğa, köpek ve tek olarak sığır boynuzlarıdır.

İnanç

Doğu Höyük, Anadolu'da kutsal yapılara rastlanan en eski yerleşimdir. Kutsal mekan olarak tanımlanan odalar diğerlerinden daha geniştir. Geniş odalar ayin amaçlı yapılmıştır. Duvar resmi, kabartması ve heykeller, diğer konut odalarına oranla daha yoğun ve daha farklıdır. Doğu Höyük'te bu tarz kırktan fazla yapı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapıların duvarlar

süslemeleri av ve bereketi simgeleyen büyüler ve inançlarını yansıtan betimlemelerle zenginleştirilmiştir. Süslemelerin haricinde kabartma olarak da boğa doğumu gerçekleştiren tanrıça, leopar, koç başları ve boğa figürleri resmedilmiştir. Bu duvarlarda geometrik süslemeler de sıkça yer almaktadır. Diğer yandan toplumu etkileyen doğa olaylarının da betimlendiği görülmektedir. Örnek olarak yakınlardaki volkanik Hasan Dağı'nı patlaması olduğu düşünülen bir betimleme açığa çıkarılmıştır.

Çatalhöyük Doğu Höyük'te III. tabakadan X. tabakaya kadar olan tabakalarda, kutsal yapıların içinde çok sayıda pişmiş kilden yapıma ana tanrıça heykelcikleri, boğa başı ve boynuzları ile kadın göğsü rölyefleri bulunmaktadır. Ana tanrıça, genç kadın, doğuran kadın ve yaşlı kadın olarak betimlenmiştir. Bu buluntuların tarihlendirilmesiyle Anadolu'da en eski ana tanrıça kült merkezlerinden birinin Çatalhöyük olduğu kabul edilmektedir. Bereketi simgeleyen ana tanrıça kültüründe erkek ögeyi boynuzlu boğa başlarının temsil ettiği düşünülmektedir. Gülyüzlü ve sevecen betimlemeler ana tanrıçanın doğaya sunduğu yaşamı ve bereketi simgelerken, kimi zaman korkunç denebilecek betimlemeler de, bu yaşam ve bereketi geri alabilme yetisini ifade etmektedir. Elinde akbaba olabileceği düşünülen yırtıcı bir kuşla betimlenen tanrıça heykeli ile yarı ikon tarzı ürkütücü heykelcik ise, ana tanrıçanın ölüler ülkesiyle bağını temsil etmektedir. İki yanındaki leoparlara dayanmış durumda doğum yapan şişman kadın figürü ile aslanlı tahtlarda oturur biçimde tasvirlerine rastlanan Tunç Çağı'nda Mezopotamya'da İnanna - İştâr'ı ve Mısır inancındaki İsis - Sekhmet'i arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Öte yandan Çatalhöyük Neolitik yerleşiminde konutun sadece barınmak, erzak ve eşya depolamak / güven altına almak gibi işlevlerinin olmadığı, aynı zamanda bir dizi sembolik anlam üstlendiği anlaşılmaktadır. Hem konutlarda hem de kutsal mekan

olarak görülen yapıların duvar resimlerinde ana tema boğa başlarıdır. Günümüzde yabani sığır olarak tanımlanan boğaların alın kemikleri, alın kemiklerinin boynuzların oturduğu kısımlar ve boynuzlar, kerpiç dikmelerle birleştirilerek mimari öge olarak kullanılmıştır. Konutlardaki duvar resimlerinin, ölülerin gömülmüş olduğu kesimlerde daha yoğun olduğu dikkati çekmiş, bunun belki de ölülerle bir çeşit iletişim kurma amaçlı olduğu ileri sürülmüştür. Öyle ki duvar resimlerinin üstünün tekrar sıvanmasından sonra, sıva altında kalan resmin aynen yeni sıva üzerine boyanmış olduğu saptanmıştır.

İlginç bir buluntu da bir evin gömüt çukurunda bulunan dişlerin, bir alt evredeki evin gömüt çukurundaki çene kemiğinden geldiğinin saptanmasıdır. Böylece evden eve geçen insan ve hayvan kafataslarının miras ya da önemli eşya olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Kazı başkanı Hodder, yerleşmenin uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından değil, küçük bir yerli topluluk tarafından kurulduğunu, zaman içinde nüfus artışına bağlı olarak büyüdüğü düşünmektedir. Gerçekten de ilk katmanlardaki konutlar, üst katmanlarla karşılaştırıldığında daha seyreklerdir. Daha üst katmanlarda ise iç içe girmiş durumdadırlar.

Öte yandan Orta Doğu'da Çatalhöyük'ten daha eski neolitik yerleşmeler vardır. Örneğin Eriha, Çatalhöyük'ten bin yıl daha eski bir neolitik yerleşimdir. Yine de Çatalhöyük, daha eski ya da çağdaşı yerleşimlerden farklı özelliklere sahiptir. Başta, onbin kişiye ulaşan nüfusedir. Hodder'e göre Çatalhöyük "köy kavramını mantıksal boyutların ötesine taşıyan bir merkez"dir. Pek çok arkeolog Çatalhöyük'teki olağanüstü duvar resimlerinin ve aletlerin, bilinen neolitik geleneklerle bağdaşmadığı görüşündedirler. Çatalhöyük'ün bir başka farklılığı da, belirli bir

büyükölge ulaşan yerleşimlerde merkezileşmiş yönetim ve hiyerarşinin ortaya çıktığı, genellikle kabul edilmektedir. Oysa Çatalhöyük'te kamusal binalar gibi toplumsal işbölümüne ilişkin kanıtlar bulunmamaktadır. Hodder, son derece büyük bir nüfusu barındırır hale gelmesine karşın Çatalhöyük "eşitlikçi bir köy" niteliğini yitirmemiştir. Çatalhöyük hakkında, Bir yandan daha geniş bir örüntünün parçası, öte yandan da tümüyle özgün bir birim, Çatalhöyük'ün en şaşırtıcı yanı da bu." demektedir.

Daha sonraki araştırmalarda, diğervalerinden daha fazla gömüt barındıran (en fazla 5-10 iken bu evlerden birinde 30 gömüt bulunmuştur), mimarî ve iç dekoratif unsurların çok daha iyi çalışıldığı konutlar dikkat çekmiştir. Kazı ekibi tarafından "tarih evleri" olarak adlandırılan bu yapıların, üretimde (ve tabi dağıtımda) daha fazla kontrol sahibi olduğu, daha zengin olduğu düşünülmüş, Çatalhöyük toplumunun başlangıçta düşünüldüğü kadar eşitlikçi bir toplum olmayabileceği ileri sürülmüştür. Ancak elde edilen çeşitli veriler, bu tarih evlerinin iç dekorasyon ve fazla gömüt sayısı dışında diğervalerden farklı olmadığı, bir sosyal farklılaşma bulunmadığı anlaşılmıştır. Araştırmalar, Çatalhöyük neolitik kültürünün devamına ilişkin bir ipucu vermemiştir. Neolitik yerleşimin terk edilmesinden sonra neolitik kültürün gerilediği ifade edilmektedir.

Gürcütepe Höyüğü / NEOLİTİK

Şanlıurfa'nın güneydoğu eteklerinde Sırrı Çayı boyunca sığ bölgede oluşan Neolitik bir alandır. Günümüzde dört tepenin tamamı artık modern binalarla kaplıdır. 1990'ların sonlarında Klaus Schmidt başkanlığındaki bir Alman arkeoloji ekibi, dört tepenin üzerinde sondajlar yapmış ve doğudan görülen ikinci tepede kapsamlı kazılar yapmıştır.

Gürcütepe höyükleri, çanak çömleksiz Cilalı Taş Devri B evresinin sonundan (M.Ö. 7500) itibaren yerleşime açılmıştır. Bu höyükler, Harran Ovası'nda Küçük Hedbe'yle birlikte tarımın ilk kez yapıldığı

Cıvalı Taş Devri yerleşimleri olarak bilinir. Kazılarda bu yerleşimlerde sığır, domuz, koyun ve keçi gibi hayvanların da evcilleştirildiği tespit edilmiştir.

Alibeyhöyüğü / NEOLİTİK

Kütahya il merkezinin güneydoğusunda; Altıntaş İlçesi'nin 4 km kuzeyinde; Alibey Köyü'nün 1.4 km batısında yer almaktadır.

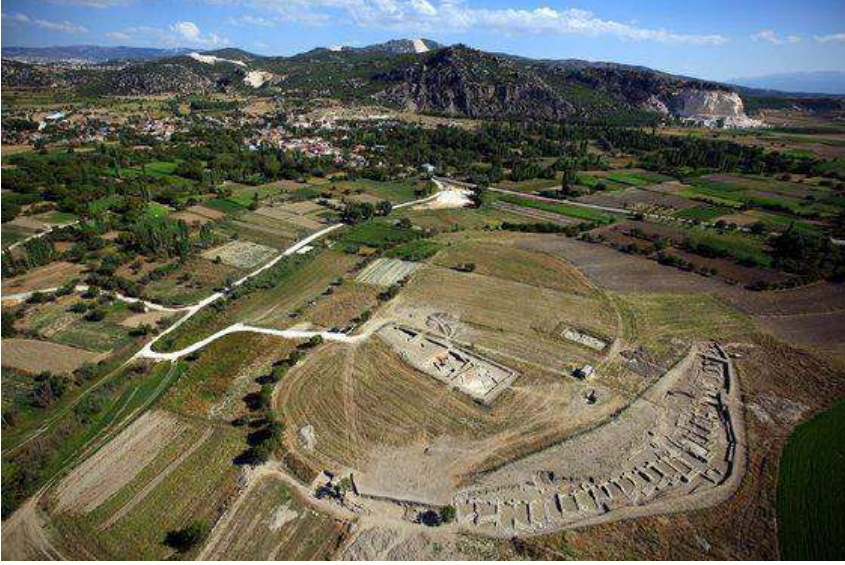
Höyüğün yaklaşık 4.5 m yüksekliğinde; 82 m çapında olduğu bildirilmektedir.

1992 yılında Kütahya; Bilecik ve Eskişehir illerinde yapılan yüzey araştırmasında ilk defa tespit edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır.

Höyük esas olarak bir İlk Tunç Çağı yerleşmesidir. İlk Tunç Çağı-I ve II'ye tarihlenebilen çanak çömlek buluntuların tepenin yüzeyinden toplandığını ifade etmektedir.

Çanak Çömlek: Araştırma başkanı tarafından höyüğün yüzeyindeki çanak çömlek parçalarından biri özelliklerinden dolayı Neolitik Çağ'a konmaktadır. Bu parça krem üzerine kırmızı boyalı derin kase biçimli bir kaba ait parçadır. Ağız parçası olduğu için biçimsel özelliğinin çıkarılması mümkün olabilmıştır; parçanın ağız kenarında her iki yüzeyde boya bant görülmektedir. Dış yüzeyde bu boya bant ile birleşen ve hafif kıvrık ve verevine yerleştirilmiş iki bant arasında iki çizgi bulunmaktadır. Hacıhamza Höyüğü'nde bulunan boyalı parçanın bir başka benzeri hem mal hem bezeme yönünden Fındık Kayabaşı'nda ele geçirilmiştir. Hacıhamza'da yalın mallardan Neolitik Çağ'a tarihlenebilecek parça henüz bulunamamıştır. Neolitik Çağ tabakası altta alüvyon ile tamamen örtülmüş de olabilir. Bunu bilemiyoruz. Daha başka parçalar bulunana dek buradaki Son Neolitik Çağ yerleşmesine şüphe ile yaklaşmak gerekmektedir. Yöredeki Neolitik Çağ yerleşmelerinin sayısının olasılıkla daha fazla olabileceğine dikkat çekmekte; gerek kilitlenme durumundan gerekse araştırmanın imkansızlığından dolayı bir çok düz yerleşmenin saptanamadığını belirtmektedir

Hacılar Höyük / NEOLİTİK

Burdur İl merkezinin 26–27 km güneybatısında yer alan bir höyüktür. Toroslar'ın kuzeye uzanan sırtları arasında oluşmuş bir vadide bulunmakta olup batısında Koca Çay akmaktadır.

Höyükteki kazılar 1957-60 yıllarında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından, James Mellaart başkanlığında yapılmıştır. Daha sonra 1985 ve 1986 yıllarında İstanbul Üniversitesi adına Prof. Dr. Refik Duru başkanlığında ve Prof. Dr. Gülsün Umurtak'ın da katıldığı sınırlı ölçüde kazılar yapılmıştır.

Kazılarda höyükte üç ana kültür evresinde 12 tabaka belirlenmiştir. En üstten başlamak üzere I. – V. tabakalar Erken Kalkolitik Çağ, VI. – IX. tabakalar Geç Neolitik Çağ ve Mellaart, ana toprağın hemen üzerinde yer alan en eski yerleşimin Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşimi olduğu belirtmektedir. Bununla

birlikte Prof. Dr. Refik Duru başkanlığında yapılan kazılarda, bu tabakanın Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a, dolayısıyla Erken Neolitik Çağ'a tarihlendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür.

II. tabaka MÖ 6. binyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Dörtgen bir yerleşmedir ve yaklaşık 2 bin metrekarelik bir alana yayılmaktadır.

Yerleşimin etrafı taş temelsiz kalın bir kerpiç savunma duvarları ile çevrilidir. Duvarın kuzeyinde taş temelli iki kule vardır. Bu iki kulenin arasında, yerleşmenin ana girişi olan bir kapı mevcuttur. Surla çevrili bu yerleşmede farklı bölümlenme görülür. Batı kesiminde evler bulunur. Merkezde, iki yanında avluların

yer aldığı çömlek işlikleri vardır. Doğuda ise günlük yaşamın sürdürüldüğü bölüm bulunur. Evler, biri giriş, diğer esas oda olmak üzere iki odalıdır ve iki katlı oldukları düşünülmektedir. Ana odada bir ocak bulunmaktadır. Kutsal mekan olarak kullanılan yapı bir ana oda, giriş odası, hemen batısında küçük bir mekan, dışta bir küçük avlu ile çakıl taşlarıyla döşeli bir başka mekandan oluşur. Giriş odasında bir ocak ve ekmek fırını bulunmaktadır. Yerleşmenin güney avlusunun ahır olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir.

Hacılar IIA'nın yangınla tahribinden sonra kurulan Hacılar I yerleşmesi kültürde belirgin bir değişmeyi göstermektedir. Bu durum, farklı bir topluluğun gelip yerleştiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yeni gelenler yangın tahribatını temizlerken I. – V. tabakalarda ağır tahribata neden oldukları görülmektedir. Bu yeni yerleşme, tek taş temel üzerine 3 metre kalınlıkta kerpiç duvarlarla inşa edilmiş ve girişi güneydoğudan olan bir kaledir. Tabanlar kilden olup üzerinde hazır izleri görülmektedir. Evlerde kapı bulunamamış olması nedeniyle girişlerin tavandan olduğu düşünülmektedir. Mekanların büyük kısmı depo ve kiler olarak kullanılmış görüldüğünden, bunların üstünde hafif malzemedен yapılmış bir ikinci katın olduğu varsayılmaktadır. Öte yandan yaşanan bir yangın sonucu alt kat mekanlarında kül, üst kattan düşen eşyalar, yıkıntı ve yanmış çocuk iskeletlerinden oluşan yaklaşık 2 metre kalınlıkta bir dolgunun varlığı da bu varsayımı desteklemektedir.

Höyükteki en önemli buluntulardan biri de arkeolojik yayınlarda "Hacılar tipi" olarak geçen kadın biçimindeki kaplardır. Hacılar'da bulunan "ayrışık kaplar"dan bazıları kuş, oturur ve başını geri çevirmiş durumda betimlene bir geyik biçimli kaptır.

Hacılar Höyük seramik çanak çömleği genel olarak elde yapılmış, krem zemin üzerine kahverengi bezemeli çanak çömleklerdir. Oval ağızlı kaseler, küre gövdeli çömlekler, büyücek vazolar, dikdörtgen çanaklar, küpler ve testiler, genel mal türleridir.

Yerleşmenin, Erken Kalkolitik Çağ sonunda, dış saldırılar altında terk edildiği ileri sürülmektedir.

Çayönü Neolitik Yerleşkesi / NEOLİTİK

Diyarbakır il merkezinin kuzeybatısında, Ergani İlçesi'nin 7 km güneybatısında yer alan bir höyüktür. Höyük, 4,5 metre yükseklikte 160 x 350 metre boyutlarında yayvan, geniş bir tepe üzerindedir. Güneyinden Boğazçay Deresi geçmektedir.

Bilinen neolitik yerleşmelerin pek çoğundan daha geniş bir kazı çalışmasının yapıldığı Çayönü, yerleşik avcı – toplayıcılıktan tarım yapan ve hayvan yetiştiren bir topluma geçişi kesintisiz bir silsile olarak vermektedir. Bunun gibi iyi korunmuş mimarisi, bu alandaki gelişme aşamalarını iyi izlemeyi sağlamaktadır. Diğer yandan sağlanan tüm bilgiler yerleşim planları, günlük yaşam ve sosyal yapılanış hakkında da geniş bilgi sağlamaktadır. Bu bağlamda Çayönü, neolitikleşme sürecinin anlaşılmasında son derece önemli bulgular sağlamıştır.

Çayönü, 1963 yılında İstanbul Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi'nce yürütülen "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi

Araştırmaları" Karma Projesi (Prehistoric Research in Southeastern Anatolia) yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Projenin amacı "Güneydoğu Anadolu'da, besin üreticisi tarımcı köy topluluğu yaşayış biçiminin ilk kez ortaya çıkışı ve gelişerek etkinleşmesi ile ilgili belgelerin toplanarak yorumlanması" olarak ifade edilmektedir. Yüzey buluntuları doğu – batı yönünde 250 – 300 metre, dereden kuzeye doğru 150 metrelik bir alanda görülür. Yerleşme alanının ise daha dar, 30 dönüm kadar olduğu düşünülmekteydi. Ancak 1990 yılındaki sondajlar, Çanak Çömleksiz yerleşmenin yüzey buluntularının yayıldığı alandan daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Buna göre Çayönü neolitik yerleşmesi Yakın Doğu'nun en büyük yerleşmelerinden biri olarak görülmektedir.

Kazı çalışmaları 1964 yılında Halet Çambel ve Robert J. Braidwood başkanlığında başlatıldı. Kazılar 1968 yılından itibaren Mehmet Özdoğan başkanlığında yürütüldü. Kazı projesine 1977 – 1978 yıllarında Alman Karlsruhe Mimarlık Enstitüsü, 1989 – 1991

yıllarında Roma Üniversitesi katkılarıyla yürütülmüştür. Kazılar, 1992 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki terör olayları nedeniyle sona erdirilmiştir. Bu nedenle on altı kazı mevsimi süresince höyüğün 4.654 metrekaresi kazılabılmıştır. Tepede Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar kesintisiz yerleşme olduğu kabul edilmektedir. Bugün için Neolitik Çağ tabakaları yüzeyin hemen altından başlamaktadır, daha üst tabakaların sel, erozyon ve diğer nedenlerle akıp gittiği düşünülmektedir. Dolayısıyla Neolitik Çağ'dan sonraki kültürler, yüzey buluntularına dayanılarak ileri sürülmektedir. Tüm bunların sonucunda Evre olarak adlandırılan üç tabaka belirlenmiştir. Bu evreler yapı özelliklerine göre yapı evrelerine, alt evrelere ayrılmıştır. Bu şekildeki evre ve alt evre adlandırması Halet Çambel ve Robert Braidwood başkanlığı döneminde benimsenmiş terminolojidir. En alt tabakadan başlamak üzere,

Evre I – Çayönü esas evresi, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ

- Yuvarlak Planlı Çukur Yapılar Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik A) MÖ 8.200 – 7.400

- Izgara Planlı Yapılar Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik A – B) MÖ 7.400 – 7.100 ?

- Kanallı Yapılar Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik B) MÖ 7.100 – 7.000

-Taş Döşemeli Yapılar Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik B) MÖ 7.000 – 6.600

- Hücre Planlı Yapılar Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik B - C) MÖ 6.600 – 6.300

- Geçiş Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik C)

- Geniş Odalı Yapılar Evresi (Çanak Çömleksiz Neolitik C) MÖ 6.200 – 6.000 ?

Evre II (Çanak Çömlekli Neolitik Çağ - Kalkolitik Çağ - Erken Tunç Çağı I. Evre)

Evre III (Erken Tunç Çağı II. Evre sonları ve III. Evre başları – MÖ 2. binyıl Demir Çağı - Orta Çağ)

Çayönü Tepesi'nin doğu ve kuzey kesimleri, Erken Tunç Çağı II. ve III. Evrelerde mezarlık alanı olarak kullanılmıştır.

Çanak Çömlekli Neolitik Çağ yerleşmesi höyüğün kuzey kesimindedir. Burada taşla başlayıp kerpiçle yükseltlen kalın duvarlı, aralarında avlular yer alan çok odalı bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Avlu tabanları yer yer taş döşelidir.

Çayönü'nün Çanak Çömleksiz Neolitik A evresinde bu topluluk yerleşik avcı – toplayıcı bir topluluktur. Yakınlarında Pleistosen bir gölün varlığı ek bir avantaj sağlamış olmalıdır. Bu evrenin büyük kısmında yuvarlak kulübelerde yaşanmış, daha geniş yapılar gerek duyulunca da ızgara planlı konutlar yapılmıştır. Avlanan hayvanlar yaban domuzu, kızıl geyik, ala geyik, yaban sığırı, yaban koyunu ve yaban keçisidir. Toplanan bitkilerin esasını yabani mercimek ve fiğ oluşturur. Çanak Çömleksiz Neolitik B evresinin ızgara Planlı Yapılar ve Kanallı Yapılar evrelerinde avcı – toplayıcı geçim tarzı devam ederken ızgara Planlı Yapılar Evresi'nde yabani emmer ve einkorn buğdayı görülmeye başlandı. Yine bu yapı evresinin başlarında domuzun bir evcilleştirme başlangıcı olarak yerleşme içinde tutulduğu ileri sürülmektedir. Diğer yandan el işçiliğinde ustalaşma, daha uzak mesafelerle mal değiş – tokuşu ve inanç sisteminde gelişmeler görülmektedir. Bu yapı evresinin sonlarına doğru, yani Çanak Çömleksiz Neolitik B evresi başlarında yabani tahıl türleri devşiriciliğinin yoğun olarak yapıldığı

anlaşılmaktadır. Hücre Planlı Yapılar Evresi'nde özellikle koyun ve keçinin evcilleştirildiği, daha başlarda yabani einkorn buğdayının kültüre alındığı anlaşılmaktadır. Bu yapı evresinde hayvan yetiştiriciliği geçim tarzında önemli yere sahiptir ve halen koyun ve keçi en çok yetiştirilen hayvanlardır. Çanak Çömleksiz Neolitik C evresinde ise evcil koyun ve keçinin beslenmedeki ağırlığının arttığı belirtilmektedir. Beslenmenin bitkisel kaynakları ise yabani baklagiller (kültüre alınmış olması muhtemel görünmektedir), badem, menengiç, fıstık, bezelye, mercimek, burçak ve daha sınırlı ölçüde olarak buğday başta olmak üzere tahıllardır. Kanallı Yapılar Evresi sonlarına kadar baklagiller, tahıldan üç kat fazla tüketilmekteydi. Taş Döşeli Yapılar Evresi'nde bu oran on kat oldu. Hücre Planlı Yapılar Evresi'nde ise altı kattır. Beslenmenin hayvansal kaynakları ise evcil ve yabani domuz, koyun, keçi, sığır ve ala geyiktir. Belirtmek gerekir ki bu hayvanlardan yararlanma yüzdeleri sabit kalmamış, esas olarak yapı evrelerine göre değişiklikler göstermiştir.

Gökhöyük / KALKOLİTİK

Gökhöyük, Konya ilinin Seydişehir ilçesine bağlı bir mahalledir. Buradaki arkeolojik kazılarda ortaya çıkan yerleşim birimi, M.Ö. 5000 ile 7000 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Gökhöyük arkeolojik alanında 4 arkeolojik tabaka saptanmıştır: Klasik, Cilali Taş (Neolitik), Bakır Çağ, Demir Çağ, Yakın Çağ. Kazılarda ortaya çıkarılan buluntular, Konya Müzesinde sergilenmektedir.

Köşkhöyük / KALKOLİTİK

Niğde il merkezine 17 km mesafede bulunan bir höyüktür. Höyük 80 metre çapında 15 metre yüksekliktedir. Kazılarda ulaşılan buluntular Niğde Müzesinde sergilenmektedir. Müze'de diğer buluntular yanında MÖ 4883 yılına tarihlenen bir Kalkolitik ev modeli, birebir ölçülerde sergilenmektedir.

İlk olarak 1961 yılında tespit edilen höyükte kazılar 1981 yılında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi tarafında Prof. Dr. Uğur Silistreli başkanlığında başlanmış, 1992 yılına kadar sürdürülmüştür. Kazılara 1996 yılında aynı fakülten Prof. Dr. Aliye Öztan başkanlığında yeniden başlanmıştır.

Höyükte sürdürülen kazılarda iskanın Erken Neolitik Çağ, Geç Neolitik Çağ, Erken Kalkolitik Çağlarda sürdüğü saptanmıştır. Neolitik ve Kalkolitik yerleşmelerde üç yapı katı görülmüştür. Yukarıdan aşağıya I. yapı katı Kalkolitik, II. yapı katı Geç Neolitik,

III. yapı katı ise Erken Neolitik evresine tarihlenmiştir. Höyüğün güney yamacında bulunan bir havuz, Roma Dönemi yerleşimin göstermektedir.

Buluntular

I. yapı katı

I. yapı katı duvarları iyi korunmamakla birlikte taş temeller üzerinde kerpiç duvarlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapı katında üç fırın bulunmuştur. Fırınların yanında iyi sıvanmış yuvarlak ambarlar yapılmıştır. Öğütme taşları, dibekler, havan ve havaneleri ile toprak kaplar, bu alandaki diğer buluntulardır. Oldukça geniş olan bu mekanın ağaç dikmelere dayanan bir tavanla örtüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bir erzak küpünün yanında iki tanrıça heykelciği ile stilize boğa boynuzu şeklinde iki parça bulunmaktadır. Tüm bu buluntulardan mekanın bir kutsal mekan olduğu düşünülmektedir. Tanrıça heykelciklerinin I. ve II. yapı katlarında bulunan örneklerinden daha stilize modeller olduğu belirtilmektedir.

III. yapı katı

Höyüğün III. yapı katında mimari taş temeller üzerine kerpiç duvarlı ve dörtgen planlıdır. Yapıların taban ve duvarlarının özenli bir biçimde sıvandığı görülmüştür. İki odalı bir evde erzak küplerinin konulduğu ayrı bir kiler bulunmuştur.

Yine III. tabakada bulunan çanak çömlek üzerinde insan, hayvan ve geometrik kabartmalar görülmektedir. İnsan figürlerinde ana tanrıçalar ve erkekler betimlenmiştir. Öte yandan İnek; boğa; eşek; keçi; koç; kaplumbağa; antilop; kuş gibi çeşitli hayvan kabartmaları da vardır. III. tabaka çanak çömleğinin bu bezeme çeşitliliği, bu iskandaki insanların günlük yaşamları, inançları ve çevredeki fauna açısından çok geniş bilgi sunmaktadır. Çanak

çömlek çeşitliliği oldukça fazladır, meyvelikler, dörtgen kutular, fincanlar, kaseler, uzun ve kısa yuvarlak karınlı çömlekler, küpler, kadın biçiminde çömlekler ele geçmiştir.

Taş aletlerin ağırlık bir kısmı obsidiyenden yapılmıştır, çakmak taşı kullanımı seyrek görülmektedir. Yakındaki Melendiz Dağı'nın zengin obsidiyen kaynakları sunması göz önüne alınırsa bunu doğal karşılamak gerekir. Obsidiyen aletlerde özellikle hançer, bıçak, ok ve mızrak ucu gibi silahlar özenle işlenmiştir. Kemikten yapılmış iğne, hançer, tören baltası, mühürler ele geçmiştir.

Gömüler ve insan buluntuları

Ölü gömme geleneği, ölülerini evlerin altına gömdüklerini göstermektedir. Çoğunlukla basitçe gömülmelerine rağmen küpler içinde ya da taş sandukalarla gömülmüş gömülere de rastlanmaktadır. II. tabakada olduğu gibi III. tabaka yerleşiminde de ata kültü olduğu, boyalı bir kafatası buluntusundan anlaşılmaktadır. Kuruyan kafatasının kil ya da alçı ile sıvandığı ve göz çukurlarına siyah taşlar yerleştirildiği görülmektedir. Bir çocuk kafatasında da aynı işlemlerin uygulandığı belirtilmektedir.

Ölümler kişisel eşyaları, içine yiyecek ve içecek konan kaplarla birlikte gömülmektedir.

Höyükte 2008 yılına kadar yapılan kazılarda Erken Neolitik yerleşim tabakalarında 19 insan kafatası bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi bir çocuğa ait olup diğerleri kadın ve erkek kafataslarıdır. Bu kafatasları kille sıvandıkdan, yine kilden boyun yapıldıktan sonra hasıra sarılarak yerleşme içindeki belli bir odaya konulmuş halde bulunmuştur. Başsız ya da başlı gömütlerin tümü evlerin tabanının altına gömülmüştür. On üç kafatasında kil, yüz hatlarını verecek şekilde işlenmiş ve yüzün tümü kırmızıya boyanmıştır. Diğer altı kafatasında benzer işlemler yapılmamıştır.

Bu ölü gömme geleneğinin yerleşmenin sadece Neolitik evrelerinde uygulandığı, Kalkolitik evrede tümüyle terk edildiği görülmektedir.

Neolitik evrede ölü gömme geleneğinin şu şekilde olduğu düşünülmektedir. Önce ölü evin tabanında açılan bir mezara hocker durumunda (dizler göğüse çekilmiş vaziyette) gömülmektedir. Tüm etlerin çürümesi, sadece iskeletin kalmasını sağlayacak kadar bir süre geçtikten sonra, mezarın sadece baş kısmı açılmakta, kafatası, alt çene kemiği ve en üstteki iki omur dikkatlice çıkarılmaktadır. Daha sonra yukarıda belirtilen kille sıvama uygulaması yapılmaktadır.

Roma havuzu

Höyüğün güney yamacında bulunan mermer havuz 2,5 metre derinlikte olup 23 x 66 metre boyutlarındadır. Havuz, suyunu höyükten çıkan bir kaynaktan almaktadır.

Yerleşmenin yakınındaki Melendiz Dağı, zengin obsidiyen kaynakları vermektedir. Bu sayede hem Neolitik, hem de Kalkolitik yerleşmeler boyunca höyüğün obsidiyen üretiminde ve ticaretinde önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Ana tanrıça kültü, boğa kültü, tek ve çok renkli çanak çömlek ilişkileri, yerleşimin Çatalhöyük, Canhasan ve Hacılar Höyük benzerlikler gösterdiği, dolayısıyla kültürel bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Yerleşmenin II. ve III. yapı katlarında görüldüğü üzere, tek renkli seramikler yanında renkli seramikler, bu kültürel bağları göstermektedir. Tüm bu buluntulara göre Köşk Höyük'ün, Çatal Höyük Erken Neolitik'in geç evresi, Çatal Höyük Batı, Canhasan ve Hacılar Erken Kalkolitik dönem kültürleriyle paralellik gösterdiği belirtilmektedir.

Tepecik-çiftlik Kazı Evi / KALKOLİTİK

Niğde İl merkezinin kuzeybatısında Çiftlik İlçesi'nin 1 km doğusunda, Melendiz Dağları'nın hemen doğusundaki küçük bir vadi içinde yer alan bir höyüktür. Tepe, 200 metre çapında (300 x 170 metre boyutlarında) 4-5 metre yüksekliğindedir. İçinde bulunduğu ova, bir yandan su kaynakları zengin ve verimli topraklar sunarken, diğer yandan yakındaki obsidiyen kaynakları höyük açısından uygun bir çevre sağlamaktadır. Höyüğün bulunduğu ova, Mio-Pliosen ile Pleistosen devrelerde oluşmuş bir krater ovasıdır. Krater, Pleistosen dönemde bir göl halindeydi ve Holosen başlarından itibaren dolmayı sürdürerek bir ova haline geldi. Yerleşmenin başladığı MÖ 6. – 7. binyıllarda kısmen göldü ve yerleşme bir göl kenarında ya da yakınında yer alıyordu.

Höyük ilk kez 1966 yılında I. A. Todd tarafından tespit edilmiştir. Kazılar ise 2000 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Erhan Bıçakçı ve Niğde Müzesi'nden E. Faydalı başkanlığında başlatılmıştır. Kazılar İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmektedir.

Tabakalanma

Höyükteki tabakalanma yeniden eskiye göre şu şekildedir.

- Geç dönem (Geç Roma - Bizans)
- Orta Kalkolitik Çağ
- Erken Kalkolitik Çağ
- Neolitik Çağ

Radyokarbon tarihlleme yöntemine göre (14C) 3. tabakanın ilk evreleri MÖ 6.000'e tarihlenmektedir. 4. tabakanın ortalarının verdiği tarih MÖ 6.300 olarak görünmektedir.

Buluntular

Yüzeyden yaklaşık 2 metre derinlikten itibaren yapı kalıntılarına ulaşılmaktadır. Çevreden toplanan volkanik taşlardan subasmanlar, düz ve keskin kenarlılar seçilerek inşa edilmiş, düz kenarlar duvarın dış yüzüne bakacak şekilde yerleştirilmiş, büyük taşların araları küçük taşlarla doldurulmuştur. Bu taş subasmanlar üzerine çıkılan duvarlarda kerpiç kullanılmıştır.

Yakınlarda bol obsidiyen kaynağı bulunması dolayısıyla yontmataş endüstrisinde kullanılan hammadde büyük oranda obsidiyen olmaktadır. Dördüncü tabakada ikisi oldukça büyük olmak üzere çeşitli yontma taş işlikleri olduğu görülmektedir. Göllü Dağ obsidiyeni olarak bilinen bu malzeme Yakınoğu'nun en zengin ve kaliteli obsidiyeni olarak bilinmektedir. Bu sayede yerleşmede yontma taş endüstrisi kayda değer bir zenginlik göstermekte, üretilen dilgi ve mızrak uçları gelişkin bir teknolojiye işaret etmektedir. Anadolu'da ve Yakınoğu'da bilinen ok ve mızrak uçları tiplerinden birçoğu Tepecik - Çiftlik Höyük buluntuları arasındadır Öte yandan çok sayıda sürtme taş alet ele geçmiştir. Bunlara, biley taşları, vurgu taşları, ezgi taşları, öğütme taşları ve öğütme tekneleri örnek verilebilir. Bu arada yerleşme, bızlar,

perdah aletleri, ispatulalar ve kaşıklar gibi çok sayıda kemik alet de vermektedir.

Oldukça bol sayıda yabancı at, daha az sayıda olmak üzere yabancı eşek phalanx kemiğinden (toynak üzerindeki ayak kemikleri) yapılmış çok sayıda idol bulunmuştur. Benzer idoller Kuzey Suriye'nin MÖ 10. ve 9. yüzyıl Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ına tarihlenen Dja'de ve Mureybet'te bulunmuştur. Ancak Tepecik - Çiftlik Höyük'te bulunanların yapım tekniği daha farklıdır.

Höyükteki kazılarda 9 bireye ait gömüte ulaşılmıştır. Bu gömütlerden dördü erişkin, ikisi çocuk, üçü ise bebektir. Gömütlerin bazılarının ilk gömüldükleri yerlerden çıkarılıp başka yere birlikte gömüldükleri düşünülmektedir, çünkü bireylere ait birçok kemik eksiktir.

Tepecik - Çiftlik Höyük esas olarak Neolitik Çağ'dan beri iskan edilmiş bir yerleşmedir. Ele geçen, özellikle kabartmalı kaplar, Köşk Höyük'le karşılaştırılmakla tepedeki yerleşmenin Erken Kalkolitik Çağ'da da sürmüş olduğu kabul edilmektedir.

Bütün höyük alanı günümüzde tarla olarak sürülmektedir. Yöre halkının ifadesine göre bu durum geçmişten beri böyledir. Uzun yıllar sürülmesi dolayısıyla tahribat görmüştür. Öte yandan yöre halkı tarafından, yine uzun yıllar yapılarda kullanılmak üzere höyükten taş alınagelmıştır. Taş çıkarmak için zaman zaman kazı yapılmakta ve sıklıkla mezarlara girilmektedir.

Guvercin Kayasi / KALKOLİTİK

Aksaray il merkezinin doğusunda, Melendiz Çayı üzerindeki Mamasın Barajı Gölü kıyısında bulunan bir höyüktür. Tepenin diğer adı Porsuklu Tepedir.

Günümüzde baraj gölü üzerine uzanan bir yarımada şeklinde olup suların yüksek olduğu yıllarda ada haline gelmektedir. Barajdan önce Melendiz Çayı ve Karasu Çayı, tepenin güneydoğu yamaç açığında birleşmekteydi.

Aksaray - Niğde - Nevşehir illerini kapsayan alanda Ufuk Esin başkanlığında ve Sevil Gülçur yönetiminde 1994 yılında yapılan yüzey araştırmalarında saptanmıştır. Baraj gölünün vereceği tahribatın anlaşılması üzerine 1996 yılında Aksaray Müzesi ile

ortak çalışma halinde kurtarma kazılarına başlanılmıştır. Kazılar, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri desteğinde ve Sevil Gülçür bilimsel danışmanlığında halen sürdürülmektedir.

Tabakalanma

Höyükte birbiri üzerine oturan yapı katları saptanamamıştır. Şu ana kadar elde edilen bulgulardan, çok sayıda yapı evresine sahip tek bir tabakanın olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yerleşmedeki kazılarda hem Karaz malı benzeri çanak çömlekler, hem de Geç Obeyd – Erken Uruk mallarının buluntuları, birden fazla tabakaya işaret eder gibi görünmektedir.

Buluntular

Güvercinkayası, kentleşme öncesi, bitişik düzende, tasarım ürünü mimarisiyle dikkati çekmektedir. Hemen her konutta günlük kullanım için tahıl depolama alanları olduğu gibi kalın duvarlarla korunan özel yapılarda da daha büyük depolama alanları ortaya çıkarılmıştır.

Çanak çömlek buluntuları içinde yılan, domuz, köpek gibi çeşitli hayvan kabartmalı parçalar özellikle ilginçtir. Çanak çömlek buluntuları içinde ağırlıklı mal, depolama kaplarıdır.

Yerleşmenin iç içe iki sur ile çevrili olduğu anlaşılmıştır. İç surdaki bir kule özellikle ilginç bulunmuştur.

Ele geçen tüm yontmataş aletlerin % 99'luk kısmı obsidiyen aletlerdir. Bununla birlikte obsidiyen ya da kemik olarak hiçbir ok ucuna rastlanmamıştır. Av ya da silah olarak ok yerine, esasen göçebelerle ilişkilendirilen sapan taşlarının kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Değerlendirme

Niğde Köşk Höyük buluntularıyla yapılan karşılaştırmaya göre yerleşim Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Öte yandan kazılarda ortaya çıkan mimari yapı, yerleşmede bir plan dahilinde inşa işlemlerinin yürütüldüğü, erzak depolarının belirli bir düzenlenmeye uyduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Anadolu'da kentleşmeden yaklaşık 800 yıl önce, yani MÖ 5000 - 4800 yıllarında köy ya da toprak ağalığı tarzı bir düzenin ve sınıfın olabileceği yönünde yorumlanmaktadır. Artı ürüne el koyan ve bu düzeni surlarla çevrili bir yerleşmede sürdürebilen bir sınıfın varlığı halen tartışmaya açıktır.

Basit bir köy yerleşmesi olarak kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Tarım ve hayvancılığa dayalı bu ekonomide zaman içinde artı ürünün depolanması ve kullanımına hizmet eden ekonomik ve politik gelişmeler gözlenmektedir. Yerleşmenin, giderek içe kapandığı ve savunmaya çekildiği anlaşılmaktadır. Kazılarda aşağı ve yukarı yerleşme olarak genişleyen yerleşmedeki iç kale eksiksiz olarak ortaya çıkarılmıştır. Orta Anadolu'da kale-kent yerleşme modelinin bilinen ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kazı çalışmalarının en önemli buluntularından biri, Güvercinkayasası'nın MÖ 5200 – 4750 gibi erken bir tarihte aşağı ve yukarı yerleşme olarak ikiye bölünmüş olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Çok daha sonraları tüm Anadolu'ya yayılan bu yerleşme tipinin de ayrıca ilk örneklerinden biridir. Yerleşmenin bu tarzda bölünmesinin toplumda hiyerarşik bir yapılanma olmasını zorunlu kılmaktadır. Güvercinkayasası, böylesi bir hiyerarşik yapılanmanın ilk somut örneklerinden birini vermesi yönünden de önem taşımaktadır. Radyokarbon tarihlleme yöntemine göre yerleşme MÖ 5200 – 4750 tarihlerini vermektedir.

ARSLANTEPE HÖYÜK / KALKOLİTİK

Arslantepe Höyüğü veya Melid, Malatya'nın 7 km. kuzeydoğusunda yer alan bir arkeolojik yerleşimdir.

Türkiye'deki en büyük höyüklerden biridir. Höyük, Fırat üzerindeki Karakaya Baraj Gölü'nün batısındadır. Otuz metre yükseklikteki höyük MÖ 5 bin yıllarından MS 11. yüzyıla kadar iskan edilmiştir. Bölge MS 5. ve 6. yüzyıllarda bir Roma köyü olarak, daha sonra da Bizans nekropolü olarak kullanılmıştır. Yerleşim alanı 200 x 120 metre boyutlarındadır.

26 Temmuz 2021 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir.

Bölgedeki kazılar Louis Delaporte başkanlığında bir Fransız ekip tarafından 1932 yılında başladı ve özellikle Geç Hitit devri tabakalarında gerçekleştirildi. Kazı çalışmaları, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ardından bölgede kurulan krallıklardan

birinin başkentine ulaşmayı hedefliyordu. Daha sonra birkaç derin sondaj açılmışsa da esas düzenli kazılara 1961 yılında Roma La Sapienza Üniversitesi'nden bir grup tarafından başlandı. 1970'li yıllara kadar kazılar Alba Palmieri başkanlığında yürütüldü. Günümüzde devam eden kazılar, Marcella Frangipane tarafından koordine edilmektedir.

Kazılarda bulunan iki aslan ve bir kral heykeli Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Bulgular

Kazılarda MÖ 3600-3700 yılına ait olduğu düşünülen yirminin üzeri mezar ile altı ev kalıntısı ve küp içerisinde iki çocuk iskeleti, MÖ 3600-3500 yıllarından bir tapınak, MÖ 3300-3000 yıllarından bir saray, çok sayıda mühür ve ustalıkla yapılmış madeni eşyalar bulunmuştur. Tüm bu buluntular o tarihlerde yerleşimin, aristokratik siyasi, dini ve kültürel bir merkez olduğunu göstermektedir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen eserler dışındaki buluntular Arslantepe Açık Hava Müzesi'nde sergilenmektedir. Mühürler, yerleşimin bir ticari merkez olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yerleşim, iskan edildiği süre boyunca su kaynakları bol fakat Fırat taşkın sahasının dışında kalmaktaydı. Bu sayede tarım için çok uygun topraklara sahip olan yerleşim, yerel bir hakim sınıf tarafından yönetilmekteydi. Bu hakim sınıf hem politik, hem ekonomik hem de dini erki elinde tutuyordu. Bu haliyle Anadolu'daki ilk şehir devleti olma özelliği taşımaktadır.

MÖ 4. bin yılın sonlarında kerpiç anıtsal yapıların yer aldığı geniş bir kentsel alan höyüğün güney batı yamacına yayılmıştır. Bu anıtsal yapılarda çok sayıda mühür bulunması bu yapı kompleksinin yönetsel bir merkez olduğunu göstermektedir. Mühürler muhtemelen çeşitli malların depolanması ve nakliyesi sırasında kullanılmaktaydı ve yapı kompleksi bu haliyle bir saray ekonomisi merkezi olarak görülmektedir.

Saray kompleksinde ayrıca arsenikli bakır alaşımı, gümüş kakmalı kesicidelici silahlar bulunmuştur. Sarayın yakınında bulunan ve MÖ 2.900 olarak tarihlenen mezarın bir kral mezarı olduğu düşünülmektedir. Mezarda değerli ölü hediyeleri bulunmuş olup ayrıca mezarı kapatan taş kapak üzerinde kurban edilmiş dört genç insan cesedi bulunmuştur.

Geç Uruk Dönemi (MÖ 3.400-3.200 ardından yerleşimde geniş çapta yangınlar olduğu anlaşılmaktadır. Bunun ardından, farklı kültürden halkların yerleştiği kentte Doğu Anadolu-Transkafkasya kültürel etkileri hakim olmuştur. Arkeolojik çalışmalarda elde edilen çanak-çömlekler ve yerleşim düzeni bunu göstermektedir. Yeni yerleşimcilerin büyük olasılıkla yarı göçebe küçük topluluklar olduğu düşünülmektedir.

Tarih

MÖ 2.700.-2.500 yıllarında kent, Suriye-Mezopotamya kültüründen koparak özgün bir kültürel yapı geliştirmiştir. MÖ 2 binden itibaren kent, genişleyen Hitit İmparatorluğu'nun etki alanına girmiştir. Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'nın Mittani başkenti Washukanni'ye düzenlediği seferde üs olarak kullanılmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından kurulan Geç Hitit krallıklarından biri olan Kammanu başkenti olmuştur. Bu tarihlerde, Asur belgelerinde kentin adı Melid olarak geçmektedir. Kenti başkent olarak alan krallık ise Kammanu ya da Melid Krallığı olarak bilinirdi.

Asur İmparatorluğu hükümdarı I. Tiglat-Pileser'in saldırısı sonunda bu devlete haraç ödemek zorunda kalan bölge, II. Sargon tarafından ele geçirilip yağmalandığı MÖ 712 yılında dek varlığını ve zenginliğin korumayı başarmıştır. Bu tarihten MS 5. yüzyıla kadar ise iskan edilmemiştir. 2014'te Dünya Mirası Geçici Listesi'ne eklenen Arslantepe, 26 Temmuz 2021 tarihinde, 44. Dünya Miras Komitesi toplantısında alınan kararla UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edildi.

Hasek Höyüğü - Nevali Çori / KALKOLİTİK

Şanlıurfa ilinin Hilvan ilçesine bağlı Güluşığı mahallesinin hemen kuzeybatısında bulunan bir höyüktür. Höyük, Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmadan önce Fırat'ın bir kolu olan Kantara Deresi'nin iki yanında yer almaktaydı. Dere höyüğü ikiye bölmüş durumdadır. Yerleşme, derenin doğu yakasında 90 X 40 metre boyutlarında, batı yakasında ise daha küçük bir alandır. Bu yerleşmelerden büyük olanı (doğu) Nevali Çori I, batı taraftaki ise Nevali Çori II olarak adlandırılmaktadır. Yerleşmenin arkeolojik olarak en önemli tabakaları, beş yapı katı olarak izlenen, Nevali Çori I olarak tanımlanan kesimdeki Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ tabakalarıdır. Bu tabakalarda yürütülen kazı çalışmaları ve buluntular üzerinde yapılan analizler, Nevali Çori neolitik halkının esas olarak avcı - toplayıcı yaşam tarzını sürdürmekle birlikte, tarım ve hayvancılık yaptığını ortaya koymaktadır. Ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ise Orta Fırat Havzası'nın Erken Neolitigi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Özellikle, Göbekli Tepe, Urfa – Yeni Mahalle, Karahan, Sefer Tepe,

Hamzan Tepe ve Taşlı Tepe gibi arkeolojik alanlarda benzerleri görülen T biçimli sütunların yer aldığı kült binası önemli bir keşif olmuştur.

Höyük, 1980 yılında Hans Georg Gebel başkanlığındaki bir ekibin bölgedeki yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur. Heidelberg Üniversitesi ve Şanlıurfa Müzesi işbirliğiyle, müze müdürü Adnan Mısır başkanlığında, Prof. Harald Hauptmann bilimsel danışmanlığında 1983, 1985 -1987 yıllarında küçük ölçekte sondajlar olarak ve 1989 -1991 yılları arasında ise daha geniş çapta kazılmıştır. İlk etapda derenin doğu yakasındaki Nevali Çori I olarak adlandırılan kesimde kazı yapılmış, 2 metre kalınlıktaki kültür dolgusu geçilerek ana toprağa kadar inilmiş, daha sonra diğer taraftaki Nevali Çori II yerleşmesi kazılmıştır.

Tabakalanma

Yerleşmede yukarıda aşağıya (yeniden eskiye), Roma İmparatorluğu, Erken Tunç Çağı I. evre, Bakır Çağı (Halaf) ve Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yapı katları bulunmuştur. Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşimi, Nevali Çori I'de 5, Nevali Çori II'de 2 kattır. İki yerleşmede de yapı planları tümüyle aynıdır. Nevali Çori I'in III. Tabakası, iki alt evre olarak IIIA ve IIIB olarak tanımlanır.

Buluntular

Mimari Erken Tunç Çağı I Tabakası

Kazı başkanı tarafından MÖ 3.000 – 2.800 yıllarına tarihlenen Erken Tunç Çağı I tabakasında teraslama tekniğiyle, iki yapım evresinde çok odalı bir yapı açığa çıkarılmıştır. Yapının büyük odası 4,30 x 3,16 metre boyutlarındadır. Genişliği 1,50 metre olan ön odasında taş bir sanduka içinde hocker pozisyonunda bir gömüt bulunmuştur. Gömüt armağanı yoktur. Diğer odalar günümüze ulaşmamış olup bir kil seki, ocak yeri ve tabanı taş döşeli yuvarlak

bir ateş yeri vardır. Bu tabakada iki tane daha taş sanduka mezar bulunmuştur. Bu gömütlerde kötü korunmuş kadın kemikleri vardır. Gömüt armağanı olarak açık renkli bir kap, iki kırmızı kupa, bronzdan süs eşyaları ile siyah ve beyaz taşlardan bir kolye bulunmuştur. Bu tabakadaki tüm buluntular, Hassek Höyük ve Kurban Höyük buluntularına yakın benzerlik göstermektedir.

Kalkolitik Çağ Tabakası

Halaf Dönemi tabakası olan bu tabakada bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. İki yuvarlak oda ve bunları birleştiren uzunluğu 13 metre olan koridor şeklindeki üçüncü bir odadan oluşmaktadır. Odalardan biri 5,20 metre çapındadır. Bu döneme ait yeni bir yapı tipi olarak değerlendirilmektedir. Bu yapı kompleksinde bulunan Çavi Tarlası Halaf tabakaları buluntularıyla benzerdir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ Tabakası

Neolitik Çağ'a tarihlenen yapı katlarında kullanılan yapı malzemesi esas olarak kireç taşı ve harç olarak çamurdur. Kazılarda saptanan yapıların sayısı 29'dur. Mimari olarak dikdörtgen, kare ve yuvarlak olmak üzere üç farklı yapı planı görülmektedir. Beş tabakada da en yaygın yapı planı dikdörtgendir. Yuvarlak yapılar II. ve IIIA

tabakalarda birer tanedir. Günümüze sadece direk çukurları ve çakıl döşeli tabanlar kalmıştır. Bu yapılarda taş ya da kerpiç kullanılmadığı düşünülmektedir. Ancak yine de işlevlerini anlamak için yeterli veri yoktur. Neolitik Nevali Çori'de taş aletlerin çoğunlukla açık alanlarda bulunması dikkate alınarak, günlük işlerin açık alanlarda yapıldığı düşünülmekte, açık alanlarda konumlanan yuvarlak yapıların da işlik olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir. Kare planlı tek bir yapı gün ışığına çıkarılmıştır. Bu yapı, açık olarak dikdörtgen ve yuvarlak yapılardan hem plan, hem boyut, hem de iç düzenlemeleri, banklar ve dikilitaşlarla farklılık göstermektedir. Söz konusu yapının işlev olarak diğer yapılardan farklı olduğu iç düzenlemelerinden de çok açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle "Kült Yapısı" olarak adlandırılmaktadır.

Konut olarak yapıldığı anlaşılan dikdörtgen planlı, birbirinden bağımsız yapıların tabanları altında kanallar bulunmaktadır. Yapımlarında ilginç bir teknik uygulanmıştır. İri dikdörtgen taş bloklar, aralarında boşluk bırakılarak bir temel oluşturulmuştur. Ardından bu boşlukların üstünü örtmek için taş plakalar döşenmiştir. Ev bu tabanın üstüne inşa edilmiştir. Odaların tabanına kırık taş döşendikten sonra çamurla sıvanmıştır. Çamur sıvama, duvarlarda da devam ettirilmiştir. Dış duvarların kalınlığı 30 – 60 cm. arasında değişmektedir. Örnek olarak, 26 no'lu yapının tabanında altı taş blok kullanılarak yaklaşık 30 cm. genişlikte beş kanal oluşturulmuştur. Dış duvarların sıvası yapılırken de kanalların girişi sıvanmamış, açık bırakılmıştır. Böylece yapının tabanı nemlenmeye karşı korunmuş oluyordu. Muhtemelen kanallı temel yapmak da bu amaca hizmet ediyordu. Çünkü konutlarda, günlük yaşamın sürdürüldüğü bölümler yanında kiler olarak kullanılan bölümler de vardır.

Neolitiğin I. Tabakası'nda yedi yapı belirlenmiştir. Bunlardan 27 no'lu dışında diğerleri kısmen kazılmıştır. İki yapı, 25 ve 21A

yapıları tümüyle gün ışığına çıkarılmıştır. II. Tabaka'da da yedi yapı saptanmıştır. III. Tabaka ise en çok yapının ortaya çıkarıldığı tabakadır. İki evrede toplam on yapı vardır. IV. Tabaka'da üç, V. Tabaka'da bir ev belirlenmiştir. Ancak bu yapı diğer yapı katlarındaki gibi temeli kanallı değildir. Genel olarak çatıları ahşap, saz ve kil kullanılarak düz yapıldığı ileri sürülmektedir.

Konutların mimarisine örnek olmak üzere, III. Tabakaya ait 2 no'lu yapı, 16 x 6,80 metre boyutlarındadır. Yan yana üç odadan oluşmaktadır. Büyük taşlar kullanılarak yapılan temeli 7 kanalla, 8 bölmeye ayrılmıştır. Bu yapıdan 4 metre mesafedeki 6 no'lu yapının boyutları 12 x 5,90 metredir. Altı odalı bir yapıdır. Her iki yapının da temel içinde bazen sadece kafa, bazen de sadece uzun kemiklerin konulduğu gömütler bulunmuştur. Üçüncü Tabaka'daki 7 no'lu yapı da 2 no'lu yapı gibi sıraya dizilmiş üç odadan oluşmaktadır. Boyutları 14 x 6,10 metredir. Bu yapıda temel on bölme görülmektedir. 4. Tabaka'nın bir yapısı olan 6 no'lu yapı ise 12,60 x 4,40 metre boyutlarındadır. İki sırada üçer odadan oluşmaktadır. 22 no'lu yapı ise 8,40 metre genişlikteki bir ön oda ile sıra halinde üç hücreden oluşmaktadır ve depo olarak kullanıldığı, dikdörtgen planlı yapılarda bir istisna olduğu düşünülmektedir. Bir diğer istisna ışık olarak kullanıldığı ileri sürülen bir yapıdır.

Kült Yapısı

Dikilitaş Binası olarak da adlandırılan yapı kazılarda ortaya çıkarılan 29 yapı içinde kare plan gösteren tek yapı olup 14 x 14 metre boyutlarındadır. Yerleşmenin neolitik tabakalarında açığa çıkarılan diğer tüm yapılardan hem plan bakımından, hem de boyutları, iç düzenlemesi ve konumu olarak belirgin biçimde farklılık göstermektedir. Konum olarak diğer yapıların dışında, konutların dışında, yerleşimin batı ucunda inşa edilmiştir. Zaten,

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kült yapılarının konut alanının dışında inşa edilmesi, Çanak Çömleksiz Neolitik'in B evresi başlarından itibaren genel bir eğilim haline gelmiştir. Diğer yandan bu tabakalarda ele geçen heykellerden biri hariç diğer tümü bu yapıda bulunmuştur. Sonuç olarak diğer yapılardan işlev yönünden, net olarak belirlenmiş bir biçimde farklıdır. Yapının, belirtilen nitelikleri ve bölgedeki diğer yerleşimlerdeki benzer özellikler gösteren yapılar dikkate alınarak, bir "tapınak" olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Aynı bina yenilenerek üç tabaka boyunca kullanılmıştır. Kayıtlara I. Tabaka'da 13A, II. Tabaka'da 13B ve IIIA Tabaka'da 13C olarak geçirilmiştir. Binanın iki yapı evresi olduğu anlaşılmaktadır. İkinci evre, ilk evrenin, I. Tabaka'daki 13A yapısının yenilenmesi olup bazı yapı elemanlarının yeniden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eski evreye ait tepeleri kuş başı şeklinde biten iki dikilitaş ve heykel parçaları vardır. Heykellerden biri gerçek ölçüde bir insan başı heykelidir. Yüz kısmı tahrip olmuştur. Saçsız başın üstünde kabartma halinde bir yılan başı bulunur. Yılanın gövdesi ise başın arkasından dolanıp enseye doğru inmektedir. Yapı, ilk iki tabakada tam olarak aynı konumdayken III. Tabaka'da yeniden inşa edilirken bir ölçüde sağa kaymış, bunun sonucunda kapladığı alan 188 metrekareden 178 metrekareye düşmüştür.

Binayı çevreleyen duvarların iç tarafı boyunca büyük yassı taşlarla yapılmış bir seki vardır. Genişliği üç tarafta 1 metre, girişin bulunduğu duvarda ise 2,30 – 2,50 metredir. Seki üzerine belirli aralıklarla dikilmiş 12 dikilitaş bulunmaktadır. Dikilitaşlar arasındaki açıklık 2,30 – 2,40 metre arasında değişmektedir. Bu dikilitaşlardan ikisi güneye bakan merdivenli girişin hemen iki yanında yer almaktadır. Böylece sütunlu bir giriş sağlandığı düşünülmektedir. Taban, sekiden 0,80 metre aşağıda, oldukça iyi korunmuş, Çayönü ve Göbekli Tepe kült yapılarından da bilinen,

sönmüş kireç kullanılarak terrazzo tekniğiyle yapılmış, 7,50 x 8,00 metre boyutlarında bir zemindir. Taban boyunca, düzenlenen ritüellerde sıvı bir şeylerin akmasına olanak sağlamak için yapıldığı düşünülen dar kanallar vardır. Orta kısmında iki dikilitaş daha bulunur. II. Tabaka'nın 13B yapısında bunlardan biri sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Bu dikilitaşın yüksekliği 2,35 metre olarak ölçülmüştür. Her iki geniş yanında aşağıya doğru belirli bir eğim göstererek devam eden iki insan kolu kabartması yer alır. Bunlar dar yüze bükülerek elleri oluşturur. Buna göre bu dikilitaşların Göbekli Tepe'deki gibi stelize insan heykelleri olduğu ileri sürülmektedir. Bu dikilitaşlar üzerinde stilize insan figürleri de vardır. Söz konusu dikilitaşların T biçimli olması, çatıyı bunların taşıdığı yönünde yorumlanmaktadır. Dikilitaşlardan biri kazı sırasında in situ olarak yerinde bulunmuştur. Diğeri ise yerinde değildir. Güneydeki merdivenli girişin karşısına düşen duvarda bir niş görülür. Tabanın, duvarların ve dikilitaşların yapımında, konut amaçlı bir binada gösterilmesi beklenebilecekten daha fazla bir özen gösterildiği ve çaba harcandığı anlaşılmaktadır.

Nevali Çori kazılarında ortaya çıkarılan "kutsal alan" ya da "kült yapısı" olarak tanımlanan yapılara Anadolu'da Çayönü, Hallan Çemi, Göbekli Tepe'de rastlanmaktadır. Güneybatı Asya'nın Neolitik Çağ'ındaki dinsel yaşantıyı ortaya çıkaran bu yapılar, tapınç gereksinimleri doğrultusunda, görece anıtsal boyutlarda, Göbekli Tepe'de gerçek anlamda anıtsal boyutlarda, özenli, farklı mimari tekniklerle yapılan ve zengin bir iç dekora sahip olan "sıra dışı" yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tapınak, kazılardan sonra sökülmüş ve Şanlıurfa Müzesi'ne sergilenmek üzere taşınmıştır.

Küçük buluntular

Neolitik tabakalardaki küçük buluntuların büyük bir bölümü çakmak taşından çift vurma düzlemlı byblos ok uçları, kazıyıcı aletler, orak bıçaklara ait parçalar, kalemler ve silika parlaklığı gösteren (bitki kesmekle oluşan aşınma) dilgilerdir. Bu parçalar Çanak Çömleksiz Neolitik B evresine tarihlendirilmektedir. Yontma taş aletler ise küçük yassı baltalar, kireçtaşından kaseler, dibekler, kuvarsit vurgu taşları, taş boncuk ve bileziklerdir. Kilden yapılmış, güneşte kurutulmuş ya da pişirilmiş olan kadın, erkek ve hayvan figürinleri Çayönü buluntularına benzerlik göstermektedir. Stilize ya da aslına benzer olarak işlenmiş çok sayıda insan başı yontusu bulunmuştur. Hayvan figürinleri ise kireçtaşından, son derece incelikli eserlerdir. Örnek olarak panter, at, yaban domuzu, ayı ve kuş, akbaba figürinleri gösterilir. İnsan başlı bir kuş yontusu, arka arkaya çömelmiş iki kadın figüründen oluşan ilginç buluntular arasındadır.

İlginç buluntulardan biri de pişmiş topraktan bir kap parçası üzerinde, kollarını yukarı kaldırmış halde dans eder biçimde betimlenen üç insan kabartmasıdır.

Buluntular arasında ısıtıldıktan sonra dövülerek yapılan bakır boncuk vardır. Söz konusu bakır boncuk MÖ 7.500 yılına tarihlenmektedir. Bu durumda bilinen en eski maden işçiliği olarak görülmektedir.

Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen, bir av sahnesini canlandıran kireçtaşı levha

Ölümler evlerin tabanlarında açılan çukurlara gömülmüştür. Bazı çukurlarda erkek ve kadın ya da kadın ve çocuk olmak üzere iki iskelet görünmüştür.

Kazılarda ele geçen hayvan kemikleri üzerinde yapılan incelemelere göre I. Tabaka'dan V. Tabaka'ya kadar, % 40 - % 60

oranında en çok avlanan hayvan ceylandır. Diğer av hayvanları ise çoğunlukla geyik türleri ve yaban domuzudur. Yine kemikler üzerinde yapılan inceleme yerleşmede koyun, keçi ve domuzun evcilleştirildiği anlaşılmaktadır. Nevali Çori, Fırat Nehri'nin günümüz Güneydoğu Anadolu Bölgesi kesiminde kalan vadisinde, keçinin evcilleştirildiği iki yerden biridir. Doğrudan doğruya hayvan kemikleri üzerinden yapılan tarihlendirme MÖ 8.500 – 8.000 tarihlerini vermektedir.

Neolitik Çağ'ın beşinci yapı katında ise tek bir yapı bulunmaktadır. Kilden yapılmış kadın, erkek ve hayvan heykelcikleri buluntular arasındadır. Bunlar Çayönü'ndeki örneklerle benzetilmektedir. Tapınakta ve çevresinde kireç taşından oyulmuş panter, ayı, yaban domuzu, at, kuş, akbaba gibi hayvan yontuları yanında insan başı yontular da bulunmuştur.

Nevali Çori buluntuları üzerinde yapılan radyokarbon tarihleme yöntemi neolitik yerleşmenin MÖ 8.400 – 8.100 ya da MÖ 8.530 – 7.540 tarihlerine dayandığını göstermektedir. Kült Yapısı dönem olarak Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in B evresi başlarına tarihlendirilmektedir.

Nevali Çori sakinlerinin esasen avcılık ve toplayıcılığa dayanan bir geçim tarzı sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Yontmataş aletlerin içinde av silahlarının baskın ağırlığı da bunu göstermektedir. Diğer yandan özellikle ele geçen hayvan kemikleri üzerinde yapılan incelemeler, hayvan yetiştiriciliğinin zaman içinde önemi artarken avcılığın öneminin azaldığını göstermektedir. Yine de avcılık ve toplayıcılık günlük beslenmenin ana bileşenlerini oluşturmaya devam etmektedir ama tarım ve hayvancılıktan sağlanan gıda maddeleri, beslenme alışkanlıkları içinde giderek büyüyen bir yer kaplamaktadır.

Nevali Çori neolitik toplumunun, einkorn (*Triticum boeoticum*, *Triticum monococcum*), emmer buğdayı (*Triticum dicoccoides*, *Triticum dicoccum*), yabani arpa (*Hordeum distichon*, *Hordeum spontaneum*), mercimek (*Lens culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*), burçak (*Vicia ervilia*), bakla (*Lathyrus sativus*, *Vicia faba*) yetiştirdiği, antep fıstığı, badem, üzüm, bazı yabani otlar, kavuzlu buğday topladığı, iki tür ceylan, yaban domuzu, yaban sığırı, iki tür geyik, yabani koyun, yaban keçisi, yaban eşeği avladığı anlaşılmaktadır. Buğday türleri einkorn ve emmer, tüm neolitik tabakalarda kültüre alınmış olarak görülmektedir, yani toplayıcılık değil, tarımsal faaliyet ürünüdür. Ancak, her ne kadar bitki kalıntıları üzerinde yapılan incelemeler, Nevali Çori'de Çanak Çömleksiz Neolitik B evresi başlarında tarım yapıldığına kanıt teşkil ediyorsa da, bu kanıtlar halen tarımın burada başladığını göstermemektedir. Tarımla ilgili bilgi birikimi ve kullanılan tohumlar başka bir yerden getirilmiş de olabilir.

Coba (Sakçagözü) Höyük / KALKOLİTİK

Gaziantep il merkezinin yaklaşık 45 km. batı kuzeybatısında, eski adı Keferdiz olan Sakçagözü bucağına 3 km. mesafede yer alan bir höyüktür. Orta boy bir höyük olan Coba Höyük, 140 x 90 metre boyutlarında ve 9 metre yüksekliğinde bir tepedir. Bazı arkeolojik metinlerde Sakçegözü ya da Sakçagözü olarak de geçen höyük bu adı, İslahiye Ovası'nın devamı olan Sakçagözü Ovası'ndan almıştır. Ova, Amanos Dağları ve Sof Dağı'ndan kaynaklanan ve güneyde Asi Nehri'ne dökülen küçük derelerin yer aldığı verimli bir ovadır.

Höyük ilk kez 1883 yılında Karl Humann ve Felix von Luschan tarafından saptanmış ve yüzeydeki ortostadlarla ilgi çekmiştir. İlk dönem kazıları 1907 yılında İngiliz arkeolog John Garstang başkanlığında yapılmıştır. Birkaç yıl ara verilip 1911 ve 1912

yıllarında yeniden kazılmıştır. Son dönem kazılar ise 1949 yılında Seton Lloyd başkanlığında yapılmıştır.

Tabakalanma

Höyükteki kazılar sonucunda saptanan tabakalanma eskiden yeniye doğru,

- tabaka Halaf Öncesi,
- tabaka Samarra – Erken Halaf Dönemi,
- tabaka Geç Halaf Dönemi,
- tabaka Obeyd Dönemi,
- tabaka Uruk Dönemi (şüpheli) – Jemdet Nasr-İlk Hanedan Dönemi
- VI – VIII. tabakalar Habur Devri,
- IX. tabaka Geç Hitit Dönemi,
- X. – XI. tabakalar Post-Hitit Dönemi,
- XII. tabaka Orta Çağ çukurları

şeklindedir.

Buluntular

Samarra-Erken Halaf Dönemi tabakasında (II. tabaka) rastlanan 13–15 cm. kalınlıktaki birçok kil taban ve dal örgü yapı izleri bu yerleşim katının kulübe tipinde evler ve yapılardan oluştuğunu göstermektedir. Bu tabaka, Halaf çanak çömleğinin görülmesiyle Geç Neolitik çağ'dan Erken Kalkolitik Çağ'a geçişi temsil etmektedir. Geç Halaf Dönemi katında (III. tabaka) ise 5 cm. kalınlıkta kil taban üzerinde pise duvar (masif kerpiç) tekniği kullanıldığı düşünülmektedir. Halaf çanak çömleğinin tüm çeşitlerinin görüldüğü tabakadır. Obeyd Dönemi'ni temsil eden IV. tabakada ise ilk kez Coba Höyük'te görülen ve Coba kasesi olarak tanımlanan kapları vermektedir. Arkeoloji dünyası için en önemli buluntular MÖ 1. binyıl birinci çeyreğine tarihlenen bir Geç Hitit

Dönemi kraliyet merkezidir. Çok sayıda ortostadla süslenmiş büyük bir saray, geniş yapılar ve kent surları, kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Taş kabartmalar Arami sanatının en seçkin örnekleri olarak görülmektedir. Saray girişindeki iki kapı aslanı özellikle ilginçtir. Ortostatlardaki kabartmalar arasında kuşadamlar ve tanrı motifleri yer almaktadır. Kazılar sırasında ele geçen taşınabilir eserler Berlin as Vorderasiatische Museum, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Domuztepe Höyüğü / KALKOLİTİK

Kahramanmaraş il merkezinin 32 km. güney – güneydoğusunda, Emiroğlu Köyü'nde yer alan bir höyüktür. Aksu Nehri'nin doğu kıyısında, Maraş Ovası'nda bulunan tepe, 18 hektarlık bir alanı kaplayıp 12 metre

yükseklikteki bir tepedir. Kazı başkanlarından Elizabeth Carter tarafından KM 97 olarak adlandırılmıştır. K ve M harfleri Kahramanmaraş'ın kısaltması olarak kullanılmıştır.

Höyük ilk olarak 1993 yılında Kahramanmaraş Arkeolojik Yüzey Araştırmaları sırasında Elizabeth Carter tarafından saptanmıştır. Ardından 1995 yılında sistematik olarak yüzey toplaması yapılmıştır. Kazılar ise bir sonraki yıl 1996'da Kahramanmaraş Müzesi ile Kaliforniya Los Angeles Üniversitesi'nden E. Carter ve Stuart Campbell başkanlığında Manchester Üniversitesi'nden bir grup ile başlatılmıştır. Kazı çalışmaları Ankara'daki British Institute maddi desteğiyle yürütülmektedir.

Tabakalanma

Yüzey toplamalarında höyüğün Roma Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar yerleşme gördüğüne işaret eden buluntular ele geçmiştir. Bu yerleşmelerinin höyüğün üçte birini kapladığı belirtilmektedir. Kazı çalışmalarında ise yaygın bir Halaf ve sınırlı bir Obeyd yerleşmesi belirlenmiştir. Bu Obeyd sakinlerinin de höyüğü MÖ 5. binyıl sonlarında terk ettiği anlaşılmaktadır. Ana kültürel evreler olarak tanımlanan tabakalar Halaf yerleşmesi olarak A – 1 ve Halaf çanak çömlek geleneğini sürdürmekle birlikte Obeyd etkileri de gösteren daha geç evreler A -2 ile A – 3'dür.

Buluntular

Roma ve Roma sonrası döneme ilişkin mimari buluntular, MS 2. – 10. yüzyıllara tarihlenen büyük bir yapı, kilise olduğu düşünülen bir yapı ve MS 9. – 10. yüzyıl mezarlığı gibi, burada büyük bir yerleşmenin bulunduğunu göstermektedir.

Geç Halaf tabakaların taş temel ve dar dörtgen planlı bir mimari saptanmıştır. Duvar kalınlıkları 1,20 metre kadardır. Belirli birimler

oluşturacak şekilde gruplaşmış yapılardır. Yuvarlak planlı yapılar da görülür. Geleneksel Halaf tipi iki "tolos" kazılmıştır.

A – 2 evresinde, doğu batı yönünde uzanan kırmızı kilden yapılmış bir teras ortaya çıkarılmıştır. "Kızıl teras" olarak adlandırılan bu terasın 75 metre uzunlukta olduğu düşünülmektedir. Kuzey ve güney sıraları taş sıralarıyla çizilmiş ve 4 metre genişlikte inşa edilmiştir. En az iki kez yenilendiği anlaşılmaktadır. İkinci döneminde teras boyunca uzun bir hendek açılmıştır. Bu hendek esasen 25 metre boyunca açılmış bir dizi sığ çukurdan oluşmaktadır. Çanak çömlek, hayvan kemikleri ve diğer molozlarla doludur. Buradan alınan örneklerin radyokarbon tarihleme yöntemi sonucu MÖ 5800 tarihini vermektedir. Terasa bitişik büyük bir gömü çukuru vardır. "Ölüm çukuru" olarak adlandırılan çukur 3 metre çapında ve yaklaşık olarak 1,5 metre derinliktedir. Çukurda eklemlerinden kopmuş insan ve hayvan kemikleri, çok sayıda çanak çömlek parçası ve en az 40 insan kafatası bulunmuştur. Yaklaşık 3 bin insan kemiği buluntusu vardır. Hayvan kemiklerinde olduğu gibi insan kemiklerinde de etlerin ayıklanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yerleşmede yamyamlık geleneğine işaret ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Yüzeyden toplanan el yapımı ve iyi pişirilmiş Halaf mallarının çok düzgün olduğu belirtilmektedir. Ele geçen pek çok parça kahverengi, siyah, portakal rengi ve kırmızı – kahverengi boya bezemelidir. Biçim olarak tipik Halaf biçimleri görülmektedir.

Halaf sonrası yerleşmenin çanak çömlek buluntuları da teknik olarak Halaf çanak çömleği özellikleri göstermektedir. Bununla birlikte Obeyd özellikleri de gösterir. Diğer yandan Halaf çanak çömleği dışında farklı bir gelenekte açıkılı çanak çömlekler, kaba yapım kazı bezekli mallar da bulunmuştur. Domuztepe'ye özgü dokuma bezekler, kabartmalar, farklı renk ve teknikte boya

bezekliler vardır. Ele geçen bir kap üzerindeki motifte direktten yukarı kıvrık olarak el ele tutuşmuş kadınların dansı tasvir edilmektedir. Uzun eteklikli, saçları yapılı ve uzun bu kadınların sağa doğru hareket ediyor gözüktüğü belirtilmektedir.

Yerleşmenin yontmataş endüstrisinde kullanılmış olan hammadde çakmak taşı ve obsidiyendir. Obsidiyen çoğunlukla okucu, kesme ve kazıma aletlerinde kullanılmıştır. Ama obsidiyenden yapılmış boncuk, uç, kap ve plakalar da bulunmaktadır. Endüstrinin temeli dilgi üretimidir.

Bir sembol olarak yaşam ağacı dair bilinen en eski örnek, Domuztepe kazılarında bulunan ve MÖ 7000 yıllarına tarihlenen bir buluntudur.

Gerek radyokarbon tarihleme yöntemi, gerek ele geçen çanak çömleğin değerlendirilmesiyle yerleşmenin MÖ 6500 – 5500 yıllarına tarihlendirilmesi öngörülmektedir. Çanak çömlek buluntularının Kuzey Suriye'nin Tell Sabi Abyad yerleşmesinin 1.- 3. tabakaları buluntularına paralel nitelikte olduğu belirtilmektedir.

Yerleşmenin tarım ve hayvancılığa dayandığı, bunun yanında avcılık da yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çok sayıda domuz kemiği bulunmuştur.

Yumuktepe Höyüğü / KALKOLİTİK

Yumuktepe veya Yümüktepe, Türkiye'nin Mersin il sınırları içerisinde bulunan bir höyüktür. Höyük 1936 yılında Mersin'in dış mahallelerinden biriyken, hızlı nüfus artışının ardından Mersin'in Toroslar Belediyesi tarafından çevrelenmiştir.

Höyük 1936-1938 yılları arasında John Garstang tarafından ortaya çıkarılmıştır. İkinci Dünya savaşı sırasında kazı çalışmaları durduğu gibi, Liverpool Üniversitesinde bulunan bu kazıya ait kimi dokümanlar da üniversite arşivinin bombalanması sebebiyle tahrip olmuştur. Bununla birlikte gerek savaş sonrası John Garstang'ın devam eden çalışmaları ve gerekse 1993 yılında İstanbul Üniversitesinden Veli Sevin ve Roma Üniversitesinden Isabella Caneva tarafından başlatılan yeni çalışmalar pek çok şeyi ortaya çıkarmıştır.

İlk kazı çalışmaları sırasında kent dışında olan höyük daha sonra kentin genişlemesiyle kent merkezi içinde kalmıştır (bugünkü Toroslar merkez ilçe).

Höyükte John Garstang 33 tabakalı yerleşim saptamıştır. Prehistoric Mersin adlı yapıtında Garstang taş ve sermikten ev aletlerinin ve üretim araçlı aletlerin listesini vermektedir. Yumuktepe'de tarım yapılmış koyun, keçi domuz ve sığır beslenmiştir. MÖ 4500'de Neolitik döneme (Cılalı Taş devri) denk gelen tabakada ise Dünya tarihindeki kaleye benzeyen ilk yapı saptanmıştır. Maden devriyle birlikte maden de kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bir görüşe göre, Dünya'da ilk bakır izabe tesisleri Yumuktepe'de kullanılmaya başlanmıştır.

MÖ 3200 sonrasına ait arkeolojik kayıtlar yetersizdir. Hatta bir süreliğine yerleşim yerinin terk edildiğini ileri sürenler de vardır.

Tarih dönemleri

Yumuktepe daha sonra Hitit imparatorluğuna bağlı Kizzuvatna devletinin sınırları içerisinde kalmıştır. Kizuvvatna henüz Hitit egemenliği altına girmeden önce, MÖ 1440 yılında iki devlet arasında yapılan bir anlaşmada Pitura kentinden bahsedilmektedir. Pitura'nın Yumuktepe olabileceği ileri sürülmüştür. Ne var ki, Pitura'nın Mersin'de değil, Orta Fırat vadisinde olduğunu öne sürenler de vardır. Bir başka görüşe göre, ise, Yumuktepe adı iyi bilinen, ama yeri tam saptanamamış olan Ura liman kentidir. Gerçi bugünkü Yumuktepe deniz kenarından 2,5 km kadar içerdedir. Ama Yumuktepe'ye komşu Efrenk (Müftü) deresi alüvyon taşıdığından, birkaç bin yıl önce muhtemelen Yumuktepe deniz kenarındaydı. Ama bu görüşte kanıtlanamamıştır.

Hitit imparatorluğu MÖ 1200'lü yıllarda Batı'dan gelen ve Mısırlılar'ın Deniz Halkları adını verdiği büyük bir göç dalgasıyla yıkıldı. Yumuktepe'nin de gerek bu göç dalgasından ve gerekse daha sonraki yıllarda başlayan Asur saldırılarından büyük zarar gördüğü anlaşılıyor.

Roma imparatorluğunun ilk zamanlarında Yumuktepe'nin güneyinde Zephyrium adlı bir liman kenti vardı. Fakat Roma imparatoru Hadrianus zamanında adı Hadrianapolis olarak değiştirildi. Ne var ki, deniz kıyı çizgisinin güneye kayması ve 10 km kadar güney batıdaki Solipolis'in deniz ticaretini ele geçirmesi Yumuktepe'nin gerilemesi sonucunu doğurdu. Yumuktepe daha sonraki dönemlerde liman olarak bütün önemini kaybetti. Ancak kalenin Orta Çağa kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kazane / KALKOLİTİK

Şanlıurfa ili'nin
yaklaşık 4 km.
Güney-

doğusunda yer alan bir
höyüktür.

Bölgede topraktaki
organik kalıntılar üzerinde
yapılan araştırmalara göre
MÖ 3. binyılın ortalarında
ovada kamış, saz ve ot
türleri yönünden yoğun bir
bitki örtüsü olduğu

anlaşılmaktadır. İklim, daha yağışlı bir iklim olmalıdır. Çevredeki
tepeler muhtemelen ormanlıktı.

Höyükteki kazılar 1992 yılında Virginia Üniversitesi'nden Patricia
Wattenmaker başkanlığında başlamıştır. Kazılarda amaç,
Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapılacak kanalların
yerleşmenin güneyinde ve doğusunda, aşağı ve dış şehir
alanlarında yapacağı tahribattır. Bu kazılarda tabakalanmayı
anlayabilmek için höyüğü batısında, MÖ 4. binyıl yerleşmesi,
doğusunda aşağı şehir ve güneyde dış şehir olmak üzere üç açma
üzerinde çalışılmıştır. Höyükte 1996-98 yıllarında Reinhard
Bernbeck, Susan Polock ve C. Coursey tarafından, Erken Halaf ve
Halaf yerleşmeleri üzerinde ikinci dönem kazıları yapılmıştır.

Kazılardan ortaya çıkan sonuçlara göre höyüğün Neolitik Çağ,
Halaf Dönemi, Geç Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı ve Orta Tunç
Çağı'nda yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır.

Aşağı şehirde yer alan Halaf yerleşiminin 20 hektarlık bir alana yayılmış olduğu belirtilmektedir. Obeyd yerleşiminin de geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Halaf tabakalarından birindeki açma, Kuzey Suriye'deki Tell Sabi Abyad'dan bilinen Halaf Geçiş malzemesi verirken diğer açmalardan Orta ve Geç Halaf buluntuları elde edilmiştir.

Mimari açıdan en zengin buluntular yerleşmenin Erken Tunç Çağı I. evreye göre hızla büyüdüğü Erken Tunç Çağı'nın II. ve III. evrelerinde görülmektedir. Aşağı şehirde anıtsal boyutta taş temelli bir surla çevrili en az 900 metre karelik kerpiç bir yapı açığa çıkarılmıştır. Binanın 1 metre kalınlıktaki taş temellinde çamur harç kullanılmıştır. Surdan iç kısma 13 metrelik dar bir koridordan girilmektedir. Yapıda açığa çıkarılan, birbirine geçit vermeyen iki mekan vardır.

Erken Tunç çağı yerleşiminin yaklaşık 40 hektarlık bir yayılma alanıyla Güneydoğu Anadolu'da bilinen en büyük yerleşim olduğu belirtilmektedir. Yapılardaki özenli işçilik ve anıtsal yapılar, yerleşimin bir kent olduğunu doğrulamaktadır. İşbölümüne dayalı bir ekonomi olduğu, yöneticinin iç kalede ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

Halay yerleşimi tabakalarından sağlanan materyal üzerinden yapılan, hata payından arındırılmış radyokarbon tarihleme yöntemi sonucu yerleşmenin MÖ 6000 – 5500 tarihlerinde başlamış olduğu yönündedir.

Atatürk Barajı'ndan Harran Ovası'na ulaşan su kanallarından birinin, Kazane Höyük Halaf yerleşiminin tam ortasından geçtiği görülmektedir.

Değirmentepe Höyüğü Ağılıyazı Malatya / KALKOLİTİK

Malatya ilinin 24 km. kuzeydoğusunda Karakaya Barajı Gölü suları altında kalmış olan bir höyüktür.

Höyük ilk kez Aşağı Fırat Yüzey Araştırmaları sırasında 1975 yılında U. Serdaroğlu ve ekibi tarafından keşfedilmiştir. Kurtarma kazıları 1978 - 1986 yıllarında Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan bir ekip tarafından yapılmıştır. Karakaya Barajı 1986 yılında su tutmaya başlayacağı ve bu yılın ilkbaharında su altında kalacak bölge boşaltılacağı için 1986 yılı son kazı dönemi olmuştur.

Tabakalanma

Höyükte yapılan kazılarda 11 tabaka belirlenmiştir. bu tabakalar eskiden (aşağıdan) yeniye doğru, dönemsel olarak Kalkolitik Çağ

(Obeyd evresi), İlk Tunç Çağı (Karaz Kültürü), Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve Orta Çağ (Roma Dönemi sonu ve Bizans) sınıflandırılmıştır. Bu tabakalardan en iyi korunmuş olanı Kalkolitik Çağ tabakasıdır. Kalkolitik tabakanın Karbon-14 tarihlemesi MÖ 5 bin sonu 6 bin başları olarak görülmektedir.

Buluntular

Kalkolitik Çağ yapı katlarında evlerin taş temel olmadan kalın kerpiç duvarlarla dörtgen planlı yapıldığı görülmektedir. Bu tabakalarda çok sayıda çakmak taşı, fakat az sayıda obsidiyen malzeme bulunmuştur. Yine Kalkolitik tabakada 31 bebek ve çocuk gömüsü bulunmuştur. Bunlardan üçünün alın kemiklerinde dağlama izleri vardır. Höyüğün neredeyse bütününe yayılmış olan Demir Çağı yapı katında, tabanı kerpiç döşeli bir nekropol bulunmuştur. Gömüler, bu kerpiç zeminde açılan çukurlara küpler içinde gömülmüştür. Konutlar, taş temeller üzerine kerpiç duvarlı, dikdörtgen planlı ve bitişik düzen inşa edilmiştir. Ayrıca küçük bir kale kalıntıları bulunmuştur.

Çanak çömlek buluntuları Geç Hitit, Urartu ve Son Asur çanak çömlekleri niteliği taşımaktadır. Höyüğün güneybatı kesiminde Karaz Kültürü'ne ait çok sayıda çanak çömlek bulunmuştur. Öte yandan bugünkü bilgilerimiz dahilinde Obeyd Kültürü'nün Toroslar'ın kuzeyindeki belli başlı temsilcisi bu yerleşimdir.

Gerek höyükte, gerek çevrede bakır cüraf parçaları bulunmuştur. Bu buluntunun incelenmesinde 1.200 dereceye kadar ısıtılmış olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Obeyd evresinde (Kalkolitik) Değirmentepe'de yoğun bir biçimde bakır üretimi yapıldığı, bakır cürafu buluntularının bolluğundan anlaşılmaktadır. Yine Obeyd evresinde arpa ve buğday tarımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Sığır, koyun, keçi, domuz, at ve eşeğin evcil tür olarak yetiştirildiği saptanmıştır.

Kazılarda çok sayıda mühür bulunmuş olması yerleşimin yoğun bir ticari faaliyete konu olduğunu göstermektedir. Öte yandan höyükteki yerleşimin sürekliliği de bunu desteklemektedir.

Tilmen Höyük

Gaziantep ilinin İslahiye ilçesinin 10 km. doğusunda yer alan bir höyüktür. Karasu Irmağı kollarıyla çevrili bir arazide 225 metre çapında 21 metre yüksekliktedir.

Sakçagözü Ovası'nın batı kenarında bulunmakta olup bu ovada ellinin üzerinde höyük yer almakta olup en büyüklerinden biridir.

Büyük bir bölümü kazılarla ortaya çıkarılan yerleşimde yenileme çalışmaları günümüzde devam etmektedir. "Tilmen Höyük Onarım ve Çevre Düzenlemesi Projesi", Prof. Dr. Refik Duru yönetiminde Gaziantep Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nce yürütülmektedir.

Kazılara 1959 yılında Prof. Dr. Uluğ Bahadır Alkım başkanlığında başlanmış ve 1964 yılına kadar devam edilmiştir. Aynı yıl yakınlardaki Gedikli Karahöyük'teki kazılara geçilmiş, bu kazıların tamamlanmasından sonra 1969 yılında Tilmen Höyük kazılarına yeniden başlanmıştır. Bu kazılara 1972 yılında son verilmiştir. Ancak Roma "La Sapienza" ve Bolonya Üniversitesi'nden N. Marchetti ve İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Refik Duru katılımıyla kazılar 2005 yılında ikinci dönem kazıları başlatılmıştır.

Tabakalanma

Tilmen Höyük'te saptanan tabakalanma yeniden eskiye şu şekildedir. İslam Dönemleri, Roma - Bizans Dönemi, Demir Çağı (MÖ 1. binyıl), Orta Tunç Çağı (MÖ 2.000 – 1.500), Erken Tunç Çağı (MÖ 3. binyıl), Geç Kalkolitik Çağ (MÖ 3.400 – 3.000). Roma, Bizans ve İslami dönemler seramik ve diğer bazı buluntularla saptanmakta olup mimari bir bulgu vermemektedir.

Tabakalanmadan da görüleceği gibi yerleşmede dört uygarlık evresi görülmektedir, eskiden yeniye, Geç Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı, Orta ve Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı.

Buluntular

MÖ 2. binyıl sonu, 1. binyıl başlarına tarihlenen, iri taşlardan harçsız olarak yapılmış iç ve dış surların doğu tarafındaki anıtsal kapının hemen yanında iki bazalt kapı aslanı bulunmuştur. Doğal olarak kentin asıl giriş kapısının bu doğudaki kapı olduğu düşünülmektedir. Biri kuzeybatıda, diğeri ise güneybatıda daha küçük boyutlu iki kapı daha vardır. Surlar, yer yer dörtgen planlı kulelerle desteklenmiştir.

Diğeryandan gün ışığına çıkarılan anıtsal yapılardan biri de, Amik Ovası'ndaki Alalah Höyüğü 7. yapı katındaki saraya büyük benzerlik göstermektedir. Alalah'ın bir süre, esasen Halep

merkezli bir Amori krallığı olan Samhad Krallığı'nın başkentliğini yaptığı bilinmektedir. Mari'de (günümüzde Tel el-Hariri) bulunan bir kil tablette Yamhad Krallığı'nın 20 krallıktan oluşan bir birlik olduğundan söz edilmektedir. Bu bilgilerden hareket edilerek Tilmen Höyük'te kazılan sarayın Erken Tunç Çağı, MÖ 2. binyıla tarihlendiği ve Tilmen'in Samhad'ın 20 krallığından biri olduğu düşünülmektedir.

Yerleşmenin kuzeydoğusunda 17 basamak ve rampayla çıkılan 8 metre yükseklikte dairesel planlı kuleler ortaya çıkarılmıştır.

Yapıların hepsi, civarda bolca bulunan bazalttan yapılmış olup kerpiç sadece duvarların üst kısmında kullanılmıştır. Bu haliyle höyük, neredeyse yarı yarıya taştan oluşmuş görünümündedir.

Orta Tunç Çağı'nda kent, iç ve çevresini saran dış kent olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Dış kent ve iç kent, iç içe iki sur hattıyla korunmaktadır. Dış surda doğu, batı ve kuzey kesimlerinde üç, iç surda ise doğu kesiminde bir anıtsal kapı mevcuttur. Bu dönemde iki evreli bir saray kompleksi bulunmuştur. İlk evre saray yapıları, taş döşeli bir alan etrafında dört bağımsız birimden oluşur. Bunların ikisi ikişer katlıdır. Bir sonraki evre saray yapıları ise, çok büyük taşlardan üç bağımsız birim olarak yapılmıştır.

Tilmen Höyük'ün Kuzey Mezopotamya ile Anadolu arasında kültürel teması sağlayan bir bağlantı olduğu, ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır.

Höyükte yerleşimin MÖ 4. binyılda başladığı, MÖ 3. binyıl sonlarında büyük bir kent halini aldığı bildirilmektedir. Kentin en parlak dönemi ise MÖ 18. – 15. yüzyıllar arasında yaşanmış olmalıdır.

Başır Höyük / KALKOLİTİK

Siirt il merkezinin 20 km. Kuzey batısında, Botan Vadisi'ndeki Aktaş Köyü'nde yer alan bir höyüktür. Faaliyete geçmesinden sonra Ilısu Barajı Gölü sahasında kalması beklenmektedir. Tepe, yaklaşık olarak 250 x 150 metre boyutlarındadır. Kültürel dolgunun 15 metre kadar olduğu söylenmektedir. Höyük, Bitlis Vadisi'nden gelip Botan Nehri'ne dökülen Başur Çayı kenarındadır. Bu konumuyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında "kültürel bir koridor" olarak görülmektedir. Aynı zamanda Nemrut Dağı obsidiyen yatakları ile Mezopotamya'ya kadar uzanan bölge arasında doğal bir ticaret / takas yolu olmuştur. Yerleşimin MÖ 7. binyıla kadar geri gittiği ve yakın zamana kadar iskan edildiği belirtilmektedir. Yakın zamana kadar iskan edilen köy yapıları,

Höyük'teki Orta Çağ ile MÖ 1. ve 2. binyıl kalıntılarını önemli ölçüde tahrip etmiştir.

Höyük Amerikalı arkeolog Robert J. Braidwood ile Halet Çambel'in Siirt yüzey araştırmaları sırasında 1963 yılında saptanmıştır. Daha sonra 2007 yılında Ege Üniversitesi'nden Haluk Sağlamtimur höyükte beş yıl süren bir kazı çalışması yapmıştır.

Kazılarda üç ana tabaka saptanmıştır. Bu tabakalar Orta Çağ (MS 7. – 14. yüzyıllar), MÖ 2. binyıl (Orta Tunç Çağı, MÖ 4. binyıl (Geç Uruk Dönemi) olarak verilmektedir.

En az iki evreli Orta Çağ mimarisi Höyük'ün neredeyse tüm yüzeyine yayılmış durumdadır. Başur Çayı'na doğru uzanan teraslarda da bir, iki konutluk yerleşimlerin olduğu, yüzey araştırmalarından anlaşılmaktadır. Bu konutların avlularındaki çok sayıdaki silodan sağlanan karbonlaşmış tahıllar yerleşimde ağırlıklı olarak nohut, arpa ve buğday yetiştirildiğini ortaya koymaktadır. Yaklaşık 1 km. kuzeyde Orta Çağ yerleşimine ait bir mezarlık alanı bulunmaktadır. Orta Çağ tabakasında ele geçen çanak çömlek buluntularının çoğu hamuru renginde bej astarlı ya da açık kahverengi hamurlu tarak bezemeli maldır. Az sayıda da olsa MS 12. – 14. yüzyıllara tarihlenen sırlı örnekler vardır. Sırlar genellikle mavi ve yeşildir.

Kazı çalışmalarında ortaya çıkan MÖ 2. binyıl yani Orta Tunç Çağı yapıları, çoğunlukla çok odalı bağımsız ve birleşik yapılardır. Ahşap hatıl izi taşıyan sıkıştırılmış toprak dolgular, yapılarda ikinci kat tabanlarının ahşap malzeme üzerine toprak dökülerek yapıldığını göstermektedir. Tek, yer yer de 3-4 sıra taşla yapılan temellerin de ikinci katları taşıyacak şekilde düzenlendiği görülmektedir. Tüm mimari buluntulara bakılarak yerleşmenin Orta Tunç Çağı'nda küçük bir yerleşim olmaktan çok, bölgenin idari ve ekonomik merkezi durumunda olduğunu göstermektedir. Küçük buluntular

olarak çok sayıda ağırşak, tanrıça figürinleri ve baskı mühürler sayılabilir. İki katlı yapıların ilk katlarının büyük bölümünün depo amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. MÖ 2. binyılın ikinci yarısına tarihlenen bu yapıların büyük bir deprem geçirdiği öne sürülmektedir. Deprem için tarihleme yaklaşık olarak MÖ 14. yüzyıldır.

Kültürel olarak Güney Mezopotamya kökenli Geç Uruk Dönemi'ne, MÖ 4. binyılın ikinci yarısına tarihlenen en eski yapılar birbirine bitişik çok odalı yapılardır. Kalın taş temeller bir ikinci katın varlığına işaret etmektedir. Kerpiç duvarlı bu yapıların bir yangınla tahrip olduğu düşünülmektedir. Kazılarda bu tabakada "anıtsal yapı" olarak tanımlanan büyük bir yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. İki evreli bu yapının duvar kalınlıkları 1,5 metredir. Yapının içindeki muazzam ateş çukurundan hareketle yapının bir kutsal mekan olduğu ileri sürülmektedir. Depo odalarıyla çevrili bir mekanın içindeki bu ateş çukurunun çapı 1,80 metredir. Bu haliyle bulunduğu mekanın tümünü kaplamaktadır. Bu tabakada geniş bir alana yayılmış depo çukurlarına bakılarak Başur Höyük'ün Geç Uruk Dönemi'nde idari bir merkez olduğu söylenmektedir. Bu durum Höyük'ün, Mezopotamya'ya kadar uzanan doğal bir yol üzerinde olmasıyla birlikte değerlendirilmektedir. İran, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Uruk Dönemi Uruk yayılmasının, hammadde kaynaklarının daha etkin kullanımı amaçlı olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla Uruklu yöneticiler ve tüccarlar söz konusu bölgelerde kentsel nitelikte idari merkezler kurmuşlardı. Başur Höyük'ün de bu tip yerleşimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Ele geçen tahıl örnekleri ağırlıklı olarak mercimek, buğday ve arpa tarımı yapıldığını göstermektedir.

İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Türkiye’de kurulan ilk iki bölümden biridir. Kurulduğu ilk yıllardan itibaren, eğitimin yanı sıra arazi çalışmalarıyla arkeolojik bilgi üretimine büyük katkı sunmuş, arkeolojik mirasın açığa çıkarılıp anlaşılabilir şekilde korunmasına öncülük etmiştir. Arkeoloji Bölümü, Türkiye’de çağdaş ve bilimsel arkeolojinin gelişiminde etkili olmakta; insan ve kültürünü teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan çeşitli yönleriyle ele alan araştırmalar yapmaktadır.

Arkeolojik araştırmalar, insanlığın geçmişini bütüncül bir şekilde sunacak bilgi birikiminin yanı sıra kapsamlı arkeolojik malzeme koleksiyonlarının oluşmasını sağlamıştır. Anabilim dalı bünyelerindeki koleksiyonların kapsamı, arazi çalışmaları kadar, iş

birliği yapılan kurumların katkı ve bağışlarıyla gelişmiştir. Arkeoloji Müzesi'nin içeriğini de bu koleksiyonlar oluşturmaktadır.

Müze koleksiyonunun ana kaynağını, Halet ambel tarafından kurulan "Prehistorya Anabilim Dalı Koleksiyonu" oluşturmaktadır. ekirdeği, 1940'lı yıllarda Ankara Müzesi'nden bağış olarak alınan ve o dönemde Alişar, Alacahöyük, Yumuktepe, Tarsus Gözlükule ile Van Kalesi gibi önemli yerlerden gelen tabakalanmış kazı örneklemeleriyle oluşturulan bu koleksiyon, sonrasında Boğazköy, Hacılar, Phrigya ile Hasköy kazılarında açığa çıkarılarak yayınlanan, ancak müzelerin almak istemediği çanak çömlek parçalarıyla zenginleştirilmiştir. İlk yıllardan itibaren Kurt Bittel, Halet ambel, Robert James Braidwood, James Mellaart, Bruce Howe, Carl Cullberg, Jean Perrot ve Mehmet Özdoğan'ın getirdiği malzemelerle genişleyen koleksiyonda, Keban ve Atatürk baraj göllerinin havzalarından, Ufuk Esin başkanlığında gerçekleşen kurtarma kazılarından gelen sistemli arkeolojik malzeme örnekleme de önemli bir yer tutmaktadır. Zaman içinde Türkiye'nin farklı yerlerinde yapılan arkeolojik araştırmalarda bulunan, ancak müzelerin istemediği malzemeler de koleksiyona dahil edilmiştir. Kuzey Amerika, Fransa, Danimarka, Hollanda, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Irak ve İran'dan gelen yurtdış parçalarla koleksiyon bugün, Türkiye'nin en kapsamlı arkeolojik malzeme örnekleme niteliğindedir. Koleksiyondaki arkeolojik malzemelerin büyük bir bölümü sergilenebilecek nitelikte olmayan, eser niteliği taşımayan ancak arkeolojik karşılaştırma malzemesi olarak kullanılan, kırık çanak çömlek parçaları, yontma taş ve hammadde örneklerinden oluşan laboratuvar malzemesidir. Belirli dönemlere odaklanan, benzeri nitelikteki koleksiyonlar arkeoloji bölümlerinin tümünde bulunmaktadır. Bu koleksiyonların sürekliliği, Türkiye'nin tamamına yayılan ve farklı dönemleri kapsayan arkeolojik projelerle halen sağlanmaktadır.

İlk kez 1961 yılında fişlere geçirilen, 1985 yılında ise Mehmet Özdoğan tarafından tescillenen, Prehistorya / Tarihöncesi Anabilim Dalı Koleksiyonunun bir bölümü ile Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi, Hititoloji anabilim dalları ile Sanat Tarihi ve Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım bölümlerine ait arkeolojik malzemelerin bir kısmı, 2003 yılında yine Mehmet Özdoğan tarafından bir araya getirilerek “İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Kültür Tarihi Müzesi” statüsü kazanmıştır.

Müze, 1 Temmuz 2019 tarihinde İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi adı ile ziyarete açılmıştır.

Müzeye giriş ücretsiz olmakla beraber müzede başta İstanbul Üniversitesi öğrencilerine olmak üzere, dışarıdan gelecek her yaş grubuna açık arkeoloji eğitimlerinin verileceği atölyeler de bulunmaktadır.

anadolu serisi [7]

Ferruh Dinçkal

Tarih Öncesi Anadolu

ekitap.ayorum.com